

PRÁVNICKÁ FAKULTA
TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE

De arte boni et aequi

Pocta k životnému jubileu
Alexandry Krskovej

RADOSLAV PROCHÁZKA – MAREK KÁČER (eds.)

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Trnava 2012

© Radoslav Procházka – Marek Káčer (eds.), 2012
© TYPŮ UNIVERZITATIS TYRNAVENSIS, 2012

ISBN 978-80-8082-520-1

Obsah

Slovo na úvod	7
I. HISTORIA MAGISTRA VITAE	13
Sudcovia, jestvuje teda zákon, nepísaný, ale prirodzený... Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex...	
Alexander Bröstl	15
Papinianus 16 quaestionum (Digesta 28, 7, 15) a dobré mravy	
Peter Blaho	23
Slovenský autonomizmus v parlamentnom prejave poslanca Andreja Hlinku	
Peter Mosný	35
Vznik konštitúcie ako odzrkadlenie snaženia o ukotvenie všeobecného dobra	
Patrik Príbelský	48
II. EURÓPA NA RÁZCESTÍ	69
Právo ako zrkadlo ducha	
Radoslav Procházka	71
Hodnoty, kultúra a civilizácia	
Ladislav Csontos	82
Křesťanská morálka v sekularizovaném státu a právu? (Úvaha k jubileu prof. Alexandry Krskové)	
Ignác Antonín Hrdina	97
Otevřená společnost jako konec civilizace (Apokryf k aktuálním otázkám)	
Karel Čermák	104
Prípís k dojmológii z Európy a europeizácie	
Peter Colotka	111

Medzi právnou a politickou sebareferenciou: o sémantickej diferenciacii suverenity v debate medzi Kelsenom a Schmittom	
Jiří Přibáň	117
Európska kultúra, duch a právne myslenie	
Zamyslenia a podnety pre ducha právnej filozofie	
Katarína Králiková	140
Poznávanie nepodmienených povinností	
Marek Káčer	156
III. TECHNIKA A HODNOTY PRÁVNEJ PRAXE	175
Staronové pohľady na interpretáciu práva	
Jozef Prusák	177
Otvorená textúra práva a sudcovská tvorba práva	
plynucí z neurčitosti normatívnych premis	
Pavel Holländer	194
Štát a ľudské práva v príbehu rozhodnutí Európskeho súdu	
pre ľudské práva	
Ján Svák	210
Etika zákonodárce	
Stanislav Balík	222
Spolky versus ich súdna ochrana (aj s ekologickým nádychom)	
Martina Gajdošová	235
Slovo na záver	
Pozdrav hodne neučesaný, ale uprímny	
Zdeněk Masopust	252
Dodatok	
Zoznam publikácií a ohlasov na publikované diela	
Alexandry Krskovej	255

Slovo na úvod

Dostáva sa Vám do rúk zborník, vydaný pri príležitosti životného jubilea profesorky Alexandry Krskovej, a na počesť jej doterajšieho diela. Autorov, ktorí doň ponúkli svoje príspevky, spája s profesorkou Krskovou skúsenosť nielen striktne pracovná, ale aj osobná. V jej prípade sa totiž od seba ani nedajú striktne oddeliť. Nie preto, že by profesorka Krsková pestovala takú tú žoviálnu verziu kamarátstiev, v rámci ktorej sa pracovné kolektívy stretávajú pri konvici na čaj či kávu, aby rozobrali najnovší vývoj televíznych postáv, či už ich stvoril Jaroslav Dietl alebo údernícka skupina telenovelistických kreatívcov; naopak, tento typ zážitku profesorka Krsková svojim kolegom vytrvalo odopierala.

Namiesto neho však aj v rámci odborných dialógov a výmen ponúkala a ponúka empatiu, osobný postoj a osobné svedectvo. Nespomínam si za svojich šesťnásť rokov pedagogickej praxe na nikoho, kto by v takom rozsahu ako profesorka Krsková videl vo svojom kolegovi predovšetkým človeka, človeka nesúceho viac bremien, než len to pracovné a požehnaného viacerými rolami, než len tou učiteľskou. Na vlastné oči som videl a dokonca na vlastnej koži zažil, ako Alenka Krsková neprehovárala k služobne podriadeným asistentom, doktorom či docentom, ale ako prehovárala k manželkám, synom, matkám, druhom, snúbeniciam v nich; ako v kolegoch hľadala, nachádzala a dokonca prebúdzala bytosti s autonómnymi morálnymi postojmi a duchovným životom, ako zo všetkých síl namiesto lekcí ponúkala osobný príklad viery, nádeje a súcitu, ako vedela diagnostikovať a vzápätí i liečiť či už prílišný zápal mladého hľadača pravdy alebo naopak privčasnú energetickú amortizáciu ľudí, o generáciu mladších ako ona sama.

Toto je onen osobný rozmer vzťahov, o ktorých som hovoril vyššie. Vzťahov, v ktorých profesorka Krsková každého, s kým sa rozhodla ho pestovať, videla príležitosť na vzájomné obohatenie sa, na prejavy vzájomnej náklonnosti či úcty. Pred istým časom povedal Paul Johnson pre domáci konzervatívny týždenník, že dobré spôsoby človeka bývajú dôkazom jeho vnútornej milosti. Profesorka Krsková s týmto svojim darom nakladala a nakladá s mimoriadnou veľkorysťou.

Tento zborník sám osebe nedokáže vyjadriť vďaku za všetky tie roky; nech je však aspoň symbolickým prejavom jej uznania ako osobnosti, ktorá síce túto spoločnosť nedokázala vychovať celú, dokázala však svoj kód cnosti vtlačiť aspoň do niektorých jej členov. Je to dielo, v ktorom musíme pokračovať, ak chceme žiť dôstojne a správne.

V deň pred finálnou korektúrou textu a jeho odovzdaním do tlače k nám do-razila smutná správa o úmrtí profesora Masopusta. Jeho priateľstvo bolo pre profesorku Krskovú dôležitým a vzácnym, a nie je náhodou, že práve jemu pripadla úloha predniesť v tomto zborníku posledné slovo.

Čeť jeho pamiatke.

Radoslav Procházka, editor

Prvú kapitolu, ktorá sa tematicky sústreďuje na otázky histórie, otvára Alexander Brösl. Košický profesor vo svojom príspevku čitateľovi približuje najlepšiu súdnu reč najslávnejšieho rímskeho rečníka Cicera. Hoci Cicero na obhajobu Tita Annia Mila použije brilantnú rečnícku stratégiu odetú do vybraného jazyka, aj tak sa mu nakoniec svojho priateľa nepodarí zachrániť

Do historických prameňov kontinentálneho práva načrel uznávaný právny romanista Peter Blaho. Hoci sa oddelenie morálky od práva považuje za prejav vyspelej právnej kultúry, vo svojej analýze fragmentu od Papiniána Blaho poukazuje na to, že morálka ostala v tejto kultúre natrvalo prítomná.

Vedúci trnavskej katedry dejín práva Peter Mosný približuje vo svojom príspevku problematiku politického zápasu o autonómiu Slovenska v predmníchovskej ČSR. História aj v tomto prípade potvrdila svoju poučku, podľa ktorej snaha o centralizáciu moci v štáte s nejednotným národom spravidla vedie k presne opačnému než zamýšľanému účinku.

Patrik Příbělský, vedúci trnavskej katedry ústavného práva, ponúka ucelený pohľad na genézu predstáv o základnom právnom usporiadaní spoločnosti. Hoci je písaná ústava plodom pomerne nedávnej doby, predsa len za jej zrodom stojí idea, ktorá vírila hladiny európskej histórie po mnohé stáročia – idea všeobecného dobra.

Kapitolu o súčasnom smerovaní európskej civilizácie otvára Radoslav Procházka, vedúci katedry, na ktorej profesorka Krsková dlhoročne pôsobila. Hľadáním podobností medzi životným dielom jublantky a dielom amerického filozofa Paula Kahna Procházka vytyčuje základnú bojovú líniu medzi konzervativizmom a liberalizmom. Proti symptómom degenerácie vzťahu medzi občanom a štátom kladie príklad vzájomnej obety, ktorú podstúpili občan Gilad Šalit a jeho vlasť Izrael.

Ladislav Csontos, aktívny jezuitský kňaz a profesor Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, ponúka vo svojom príspevku analýzu vzťahu medzi kultúrou a hodnotami. Csontos prichádza k záveru, že racionalistická idea pokroku mámiaca západnú civilizáciu posledných dvesto rokov nepriniesla so sebou duchovné napredovanie, ktoré robí ľudí lepšími.

Podobná skepsa je blízka aj Ignácovi A. Hrdinovi, uznávanému odborníkovi v oblasti kánonického práva a náboženskej slobody. Hrdina vidí príčinu aktuálnej krízy hodnôt v opustení osvedčených zásad kresťanskej morálky. Pritom tá má súčasnému európskemu štátu stále čo ponúknuť, takže rozhodnutie pre návrat k nej obстоjí aj v rovine racionálnej.

Jedným z prejavov hodnotového relativizmu je aj koncepcia „otvorenej spoločnosti“. Karel Čermák, bývalý minister spravodlivosti ČR a predseda Českej advokátskej komory, v súčasnosti renomovaný advokát, vo svojom príspevku odpovedá na otázku, ako veľmi je ešte prípustné dvere chrániace európsku civilizáciu otvárať. Poukazom na príklady z histórie dokazuje, že naši predkovia tieto dvere nikdy neotvárali tak, aby sa utrhl z pántov.

Peter Colotka z Ústavu štátu a práva SAV namaloval vo svojom príspevku impresionistický portrét Európy, niekdajšej dievčiny, ktorú z Fenície uniesol samotný vládca Olympu. Navzdory opočúvaným deklaráciám o spoločných črtách, ktoré Európu odlišujú od zvyšku sveta, je terajšia podoba tohto kontinentu nejasne vyhraneným priestorom na seba sa vrstvaciach zmnoženín.

Jiří Příběh, profesor z Univerzity v Cardiffe, sústreďuje svoju pozornosť na problém suverenity. Vychádzajúc z debaty medzi Hansom Kelsenom a Carlom Schmittom, v ktorej sa tento problém premietol do podoby zásadného protikladu medzi právom a politikou, Příběh prichádza k záveru, že nová éra globalizovaného sveta si vyžaduje teóriu, ktorá by vzťah medzi právom a politikou nestavala na kategóriách nadradenosti a vylúčnosti.

Preferovanie materiálnych statkov na úkor duchovných dohier. To je diagnóza, ktorú Európe vystavila Katarína Králiková, právna filozofka z Trnavy. Mechanistické nazeranie na človeka a na jeho miesto vo svete v konečnom dôsledku vyúsťuje do nezdravého postoja k životu. Nádej v obnovu pravých duchovných hodnôt autorka vidí v nových formách humanistickej výchovy a vzdelávania.

Druhú sériu príspevkov uzatvára Marek Káčer, asistent trnavskej katedry teórie práva, ktorý vo svojej úvahe analyzuje súvislosť medzi hľadaním pravdy a konaním dobra. Káčer prichádza k provokatívnej téze, podľa ktorej súčasné obavy o budúcnosť európskych hodnôt sú dôkazom toho, že tieto hodnoty nestoja na objektívnom základe.

Tematickým ťažiskom poslednej série príspevkov je problematika právnej praxe. Trnavský profesor a dlhoročný priateľ jubilančky Jozef Prusák ponúka vo svojom príspevku mapu základných otázok interpretácie práva, ktoré s prehľadom zasadzuje tak do kontextu historických koreňov kontinentálneho práva, ako aj do kontextu európskej integrácie.

Pavel Holländer, sudca Ústavného súdu ČR, analyzuje vzťah medzi otvorenou textúrou práva a sudcovskou tvorbou práva. Savignyho interpretačné metódy, ktoré riešili problém otvorenej textúry práva počas predchádzajúcich dvoch storočí nedokážu čeliť niektorým výzvam súčasnej právnej praxe. Náznaky posunu tradičnej hermeneutickej paradigmy identifikuje Holländer v metóde proportionality a v metóde ústavno-konformného výkladu.

Rektor Paneurópskej vysokej školy Ján Svák sa vo svojom príspevku zaoberá najnovšou judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva. Okrem kritického zhodnotenia štrasburskej judikatúry z hľadiska základných parametrov prameňov práva ponúka Svákov príspevok aj náčrt základných vývojových súradníc, ktorými sa európska ochrana ľudských práv ubera.

O aplikáciu noriem profesijnej etiky advokátov na členov zákonodarného orgánu sa vo svojom príspevku pokúsil Stanislav Balík, sudca Ústavného súdu ČR. Na vybraných príkladoch poslanckej praxe Balík demonštruje, že dodržiavanie základných pravidiel slušnosti legislatívny proces nielen skultúrňuje, ale vedie aj k vyššej kvalite jeho výstupov.

Poslednú kapitolu zborníka uzatvára Martina Gajdošová z trnavskej katedry teórie práva, ktorá vo svojom príspevku rozoberá problematiku súdnej ochrany v rámci výkonu združovacieho práva. Autorka sa pri analýze vybraných súdnych prípadov vnára do širších súvislostí spojených s environmentálnymi združeniami.

Marek Káčer, editor

I. HISTORIA MAGISTRA VITAE

Papinianus 16 quaestionum (Digesta 28, 7, 15) a dobré mravy*

PETER BLAHO*

Úvod

Cítim sa vo veľkej miere poctený možnosťou prispieť do zborníka príspevkov venovanému jubileu vynikajúcej slovenskej odborníčky s profesijným pohľadom na etické problémy v právnej teórii a v právnej praxi, mojej spolužiačke, dlhoročnej a znamenitej kolegyni na univerzite a humánnemu a dôstojnému človekovi. Radujme sa (*gaudeamus*), n' est pas? Práve pre uvedené všeurčujúce skutočnosti vybral som tému blízku celoživotnému zameraniu pani profesorky Alexandry Krskovej: právo a dobré mravy.

Historicky vari najstaršou a dnes snáď najdiskutovanejšou kategóriou súkromného práva je princíp „dobré mravy“ (*boni mores*). Veľký záujem, venovaný tomuto všeobecnému pojmu právnej vedy – ktorý má tendenciu byť literatúrou považovaný za jednu zo základných zásad súkromného práva – teda veľký záujem venovaný právnikmi všetkých vývojových období európskeho kontinentálneho práva, sa prejavuje najmä v novšej literatúre.¹

Kategória dobrých mravov sa stala obsahom európskych občianskych zákoníkov. Code civil je však, na rozdiel od ostatných veľkých kodifikácií, odmietavý k dobrým mravom. Pre francúzsku právnu terminológiu je pritom charakteristické, že pojem „dobré mravy“ do značnej miery nahrádza pojmom „dobromyseľnosť“, ako pojmom, ktorý nosí v sebe prvky morálnosti a hodnotovosti. Čl. 1134 Code civil nasvedčuje tomu, že „zmluvy majú byť vykonávané v dobrej viere“.

* Článok je písomným výstupom projektu VEGA pod reg. č. 1/0381/11.

* prof. JUDr. Peter Blaho, CSc., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ JHERING, R. v.: *Recht und Sitte*, München, sine datis; LOTMAR, R.: *Der unmoralische Vertrag*, Leipzig 1896; LAUN, R.: *Recht und Sittlichkeit*, 2. Aufl., Hamburg 1927; STEINBACH, E.: *Die Moral als Schranke des Rechtserwerbs und der Rechtsausübung*, Wien 1928; KUBEŠ, V.: *Smlouvy proti dobrým mravům*, Brno–Praha 1933; BYDLINSKI, F.: *Fundamentale Rechtsgrundsätze. Zur Rechtsethischen Verfassung der Sozietät*, Wien 1988.

ABGB zaradilo dobré mravy do ust. § 879 a do ust. § 1295 ods. 2. Text § 879 stanovuje neplatnosť zmluvy uzavretej „proti dobrým mravom“ (gegen die guten Sitten). Ust. § 1295 ods. 2 stanovuje zodpovednosť za škodu takto: „Tiež ten, kto zapríčiní úmyselne škodu spôsobom odporujúcim dobrým mravom, je za to zodpovedný [...].“

BGB obsahuje vo viacerých ustanoveniach odkaz na dobré mravy. Ust. § 138 stanovuje neplatnosť právneho úkonu uskutočneného proti dobrým mravom. Ustanovenia § 817 a § 819 ods. 2 formulujú vydanie bezdôvodného obohatenia z plnenia vykonaného proti dobrým mravom. Konečne § 826 stanovuje tomu, kto činí úmyselne škodu inému spôsobom urážajúcim dobré mravy, povinnosť nahradiť škodu.

Náš občiansky zákonník normuje dobré mravy v ustanoveniach §§ 3, 39, 424 a 482 ods. 2.²

Aj judikatúra ráta s kategóriou dobré mravy. Najvyšší súd ČR v dvoch rozsudkoch z roku 1996 vymedzil pojem „dobré mravy“ takto: „Dobrymi mravy se rozumí souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující části společnosti a mají povahu norem základních.“³

1. Papinianus: nemravná podmienka je nesplnitelná

A teraz k rímskemu právu. Bezprostredný podnet ku krátkej úvahe o pozícii dobrých mravov v rímskom práve mi dala monografia anglického právneho romanistu, emeritného profesora na univerzite v Cambridge, Peter Stein o rímskom práve v Európe.⁴ V nej načrtol vývoj vplyvu a pôsobenia rímskeho práva v najdôležitejších krajinách Európy. V kapitole „*The mature natural Law*“ píše o Gottfriedovi Wilhelmovi Leibnizovi (1646 – 1716). Ten v knihe „*Codex iuris gentium*“ (1693) napísal na adresu dobrých mravov toto: „Právna náuka, ktorá

² Predtým podľa OZ z roku 1964 (zák. č. 40/1964 Zb.) existovala kategória „pravidlá socialistického spoluzitia“. Na začiatku OZ sa vyskytovali Zásady občianskoprávných vzťahov a čl. VI zakotvoval „Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov musí byť v súlade s pravidlami socialistického spoluzitia“. Táto zásada sa uplatňovala v ďalších ustanoveniach zákonníka: §§ 5, 35 ods. 2, 79, 148 ods. 2, 184 písm. b), 305 ods. 2, 384 ods. 2, 409, 442 ods. 2, 447 ods. 2 a 448 ods. 2.

³ HURDÍK, J.: Zásady soukromého práva, Brno 1998, s. 80.

⁴ STEIN, P.: Roman Law in European History, 12.ed., University Press, Cambridge 2007, IX+137 strán, index.

je svojou povahou uzamknutá v úzkych hraniciach, je pre ľudského ducha nesmierne rozšírená. Nevie, či existujú dostatočne jasné pojmy o práve a spravodlivosti, hoci sa tým zaoberali mnohí známi spisovatelia. Právo je mravná možnosť a spovinnosť je mravná nevyhnutnosť. Pod mravnosťou rozumiem ale to, čo podľa povahy zodpovedá dobrému človeku, pretože, ako jeden rímsky právnik výstižne povedal, „máme byť o tom presvedčení, že niečo, čo odporuje dobrým mravom, nemôžeme ani konať“.⁵

Právnik, na mienku ktorého sa G. W. Leibniz dovoľával, bol Aemilius Papinianus, neskoro klasický a zároveň najväčší rímsky právnik, ktorý žil na rozhraní 2. a 3. storočia po Kr. a bol v roku 212 (pred dve tisíc rokmi) pre svoj nekompromisný mravný postoj zavraždený. Pokiaľ ide o text, ktorý spomína Leibniz, predstavuje konkrétne justiniánske Digesta a síce Digesta 28, 7, 15. Právny problém z tohto textu vyplývajúci spočíval v tom, že poručiteľ testamentom ustanovil svojho syna za dediča, alebo ho povolal k dedičskej postupnosti o svojom majetku, a to pod určitou podmienkou. Principiálne platilo, že táto podmienka bola účinná, iba ak ju syn mohol splniť.

Papiniána zaujímala len otázka účinnosti podmienky, ktorá vyžadovala od syna nemorálne konanie a k tomuto zaujal teda Papinián stanovisko: takáto podmienka zoslabuje testament (*testamentum infirmet*) a treba na ňu hľadieť ako na podmienku nemožnú (*condicio impossibilis*). Svoj názor odôvodnil slovami, že na činy zraňujúce poctivosť, česť a úctu, to jest na činy odporujúce dobrým mravom, sa treba dívať ako na činy, ktoré sa nedajú splniť, a preto sa z hľadiska práva splniť nesmú.

Papinianus Digesta 28, 7, 15: *Filius, qui fuit in potestate, sub condicione scriptus heres, quam senatus aut princeps improbant, testamentum infirmet patris, ac si condicio non esset in eius potestate: nam quae facta laedunt pietatem existimationem verecundiam nostram et, ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.*

„Ustanovenie syna podrobeného otcovskej moci (*filius familias*) za dediča pod kondíciou (*sub condicione*) zakázanou senátom alebo cisárom zoslabuje (*infirmet*, Th. Mommsen: *infirmat*) otcov testament ako keby nebolo v jeho moci kondíciu splniť; pretože činy zraňujúce našu poctivosť (*pietas*), vážnosť (*existimatio*) [ako aj] úctu (*verecundia*), a ako by som všeobecne povedal, ktoré odporujú dobrým

⁵ STEIN, P.: cit. op. v pozn. 4, s. 107.

mravom (*contra bonos mores fiunt*), na tie sa treba dívať ako na neuskutočiteľné [ako na také, ktoré sa nedajú splniť].“

2. Právo a morálka (*ius et mos*)

Povedľa *ius* nájdeme v prameňoch aj výraz *mos* a to už v najstaršom období, teda v čase pred Zákonom XII tabúl (450 pred Kr.). Ako príklad možno uviesť vyjadrenie právnika Ulpiana (2. storočie po Kr.) o zákaze správy vlastného majetku márnوترatníkom (*prodigus*).

Ulpianus Digesta 27, 10, 1 pr.: *Lege duodecim tabularum prodigo interdicatur bonorum suorum administratio, quod moribus quidem ab initio introductum est.*

Podľa Zákona XII tabúl⁶ bolo márnوترatníkovi zakázané spravovať vlastný majetok, tvrdil Ulpianus, pretože už na základe starého mravu sa od začiatku zaviedol takýto zákaz (*quod moribus quidem ab initio introductum*).⁷ Viaceré ďalšie miesta v Digestách dokazujú pôsobenie mravných hodnôt na právny systém.⁸

Ale v prameňoch sa často stretáme s obratom „dobré mravy“ (*boni mores*, teda plurál) alebo „proti dobrým mravom“ (*contra bonos mores*) tam, kde sa mravy či mravnosť majú stať mierou práva, ako aj mierou mravnosti. Túto tendenciu naznačuje text, ktorý zanechal Ulpianus v charakteristike rímskej matky rodiny.

Ulpianus Digesta 50, 16, 46, 1: „Pod *mater familias* musíme rozumieť takú ženu, ktorá nežila neslušne; mravy totiž rozlišujú a oddelujú *matrem familias* od ostatných žien. Preto nebude žiaden rozdiel, či je vydatá alebo slobodná, či sa narodila na slobode alebo bola na slobodu prepustená, pretože ani manželstvo, ani narodenie nerobí zo ženy *matrem familias*, ale dobré mravy (*sed boni mores*).“

⁶ Istotne tab. 5, 7c.

⁷ Podobne aj Just Inst 1, 23, 3: „Aj duševne chorí a márnوترatníci, i keď majú viac ako 15 rokov, sú podľa Zákona XII tabúl pod opatrovníctvom svojich bočných príbuzných v mužskej línii“, alebo Ulp reg 12,2: *Lex duodecim tabularum furiosum, itemque prodigum, cui bonis paternis et avitis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum*, [in:] GIRARD, P. F.: *Textes de droit romain (Ulpiani liber singularis regularum)*, Paris 1923, s. 473. Obidva pramenné texty neuvádzajú pôvod zákazu, Ulpian ale jeho pôvod uviedol. K Ulpianovi v tab 5, 7c REBRO, K.: *Juliánova náuka o práve obyčajovom. Kritický príspevok k súčasným teóriám rímskeho práva obyčajového*, Bratislava 1944, s. 52 – 61.

⁸ Ďalšie prípady v Digestách uvádza napríklad PÓLAY, E: *Differenzierung der Gesellschaftsnormen im antiken Rom*, Budapest 1964, s. 91 – 100.

Vhodnejšie a priliehavejšie vyjadrenie od právnika by sme nemohli očakávať. Celkové postavenie matky rodiny nie je odvislé od práva, ale od mravného života, keďže „ani manželstvo ani narodenie“, t. j. právo, „nerobí zo ženy matku rodiny“.

Čo bolo proti dobrým mravom, čo bolo *contra bonos mores*, nestalo sa právom. Inými slovami, to čo bolo *contra bonos mores* nemohlo platiť. Takéto konštatovanie sa vzťahovalo nielen na judícia *bonae fidei*, čo je pochopiteľné, ale dokonca aj na judícia *stricti iuris*, napríklad príkazná zmluva (*mandatum*) ako *iudicium bonae fidei*:

Gai Inst 3, 157: Illud constat, si quis de ea re mandet, quae contra bonos mores est, non contrahi obligationem; veluti si tibi mandem, ut Titio furtum aut iniuriam facias.

„Nasledujúce je isté, že záväzkovoprávny vzťah (*obligatio*) nevznikne, ak niekto vyzve (*mandet*) ku konaniu proti dobrým mravom, ako že ťa vyzvem (*mandem*), aby si okradol Titia alebo ho [protiprávne a úmyselne] poškodil či znevážil (*iniuriam facias*).“⁹

Všeobecný postoj k vzťahu dobrej mravy a konania *bonae fidei*, vyjadril právnik Ulpian takto:

Ulpianus Digesta 50, 17, 116 pr.: Nihil consensui tam contrarium est, qui ac bonae fidei iudicia sustinet, quam vis atque metus: quem comprobare contra bonos mores est.

„Nič tak neodporuje súhlasu, na ktorom spočívajú [aj] konania založené na dobromyseľnosti (*bonae fidei iudicia*) ako sú násilie a vyhrážka a bolo by proti dobrým mravom, ak by sme ich chceli schváliť (*comprobare*).“¹⁰

Ulpian jasne naznačil, že použitie násilia (*vis*) alebo vyvolanie strachu vyhrážkou (*metus*) nielen odporujú dobrým mravom a boli by nesprávne, ale navyše

⁹ Porov. čes. prekl. Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách. K vyd. přípr., z lat. orig. přel. a úv. studii napsal J. Kincl. Brno 1994, s. 181 alebo nem. prekl. Gaius Institutiones. Die Institutionen des Gaius (Texte zur Forschung, Bd. 81), hrg., übers. u. komm. von U. Manthe. Darmstadt 2004, s. 285.

¹⁰ Porov. jadrný slov. prekl. REBRO, K.: Latinské právnické výrazy a výroky, Bratislava 1995, s. 198.

násilie či vyhrážku „nemôžeme schváliť“, t. j. ani právo takéto konania nemôžeme uznať, a teda ho schváliť a potvrdiť.

Zanechajme konania *bonae fidei* a prejdime k judíciám *stricti iuris*. Istý problém spôsobovalo konanie proti dobrým mravom v prípade úkonov *stricti iuris*, menovite pri stipulácii. Stipulácia bola kontraktom každodenného života rímskeho občana a tak nečudo, že sa v praxi veľmi rozšírila. Z dogmatického hľadiska spočívala na vyslovení určených slov. Stačilo na vyslovenú otázku predniesť korešpondujúci slovný príslub a stipulácia bola platne uzavretá bez toho, aby bolo jasné mravné a právne „pozadie“ tohto kontraktu; napríklad „Sľubuješ mi zaplatiť sto? – Sľubujem.“ Až v súdnom spore medzi danými kontrahentmi (medzi stipulátorom a promisorom) sa z tvrdenia žalovaného promisora vyklúla pravá príčina uzavretej stipulácie, t. j. či bola eventuálne uzavretá *contra bonos mores*, alebo nie.

Ako príklad takejto stipulácie možno uviesť prípad, ktorý pochádza od Valéria Maxima, rímskeho spisovateľa za vlády cisára Tibéria (prípad sa odohral okolo r. 70 pred Kr.).¹¹ Iný príklad nemravnej stipulácie priniesol právnik Iulianus (2. storočie po Kr.).

Iulianus Digesta 45, 1, 61: *Stipulatio hoc modo concepta: „si heredem me non feceris, tantum dare spondes?“ inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio.*

„Takto uzavretá stipulácia: „sľubuješ mi dať toľko a toľko, ak ma neustanoviš za dediča?“ je neplatná (*inutilis est*), pretože takéto stipulácia je *contra bonos mores*.“

Aj Julián, právnik z čias vrcholnej klasiky, plejdoval za uzavretie stipulačnej zmluvy oprostenej od nemravného motívu, pretože pri stipulácii ako abstraktného právneho úkonu nebezpečenstvo nemravnej dohody mohla byť beztak veľmi vysoká, a tak platnosť stipulácie bola podľa Juliána závislá od súladu stipulácie s dobrými mravmi.

Nielen právnická literatúra poskytuje správy o vzťahu práva s morálkou, aj neprávnická spisba informuje o morálnych aspektoch súkromného alebo verejného práva. Napríklad Aulus Gellius (2. storočie po Kr.) literárne spracoval rímsku

¹¹ K tomu bližšie BLAHO, P.: Veľké súdne procesy antického Ríma, [in:] P. Mach/M. Pekarík (eds.): *Súdne reči a veľké súdne procesy podľa justiniánskych Digest a iných prameňov rímskeho práva*, Trnava 2010, s. 11 – 12; LIEBS, D.: *Vor den Richtern Roms. Berühmte Prozesse der Antike*, München 2007, s. 65 – 78; KURYŁOWICZ, M.: *Prawo i obyczaj w starozytnym Rzymie*, Lublin 1994, s. 141.

históriu, právo, prírodné vedy atď. V rozsiahlej monografii *Noctes Atticae libri XX* zanechal okrem iného krátku zmienku o smutne preslávenom vyhnaní gréckych filozofov z mesta Ríma.

Gellius N.A. 15, 11, 2 „[...] cenzori Gneaus Domitius Ahenobarbus a Lucius Licinius Crassus vydali takéto nariadenie, v ktorom sa zakazovalo latinským rétorom vyučovať: „Bolo nám oznámené, že v Ríme sú osoby, ktoré sa zaoberajú výučbou novej náuky, a že mládež má o tento výcvik veľký záujem; nazývajú sa latinskí rétori; v ich školách mladí ľudia neužitočne trávajú celé dni. Naši predkovia určili, čomu chceli učiť svoje deti, ako aj osoby, ku ktorým mali chodiť na vyučovanie. Tieto novoty, ktoré odporujú zvykom a mravom predkov, sa nám nepáčia a nezadajú byť správnymi“ [...]

Ale nielen v týchto drsných časoch, ešte nezušľachtených gréckou kultúrou, vyhnaní filozofov z mesta Ríma [...].“¹²

Ako vidno, rímski cenzori sa z úradnej moci dovoľávali starých pravidiel mravnosti a jednoducho zakázali rétorom a filozofom, aby výučbou protirečili „zvykom a mravom predkov“.

3. Späť k Papiniánovi

Po stručnom výklade o vzťahu práva a morálky sa teraz vráťme k Papiniánovi a k jeho textu pojednávajúcemu o ustanovení syna podrobeného otcovskej moci za dediča pod nemravnou podmienkou. Zameriame sa na analýzu Papiniánovho fragmentu zo 16. knihy jeho *Questionum* z morálneho hľadiska a z právneho hľadiska.

Morálne hľadisko. Predovšetkým treba povedať, že Papinián sa vyjadril veľmi všeobecne (*generaliter dico*), nie *specialiter*. Máme na mysli jeho slová, ktoré sa vzťahujú k samotnej podmienke ustanovenia syna *ex testamento* za dediča. Vieme iba toľko, že podmienka pripojená otcom k testamentu bola činom „zraňujúcim našu poctivosť, vážnosť, úctu“ a tým odporovala dobrým mravom. Nevieme však o akú konkrétnu podmienku išlo a v čom spočíval jej nemravný obsah. Papinián sám pripustil, že sa v tomto prípade vyjadruje všeobecne (*ut generaliter dixerim*).

¹² Slovenský preklad podľa GELLIUS, A.: *Atické noci*. Výber zost., prel. a pozn. napísala E. Vallová, Bratislava 1987, s. 161.

Istotne šlo o kondíciu s konkrétnym nemravným obsahom, ale pre náležité rozhodnutie právnika vo veci samej nebolo rozhodujúce obsah podmienky konkretizovať. Podstatné pre neho bolo, že podmienka pričlenená v testamente sledovala nemravný cieľ.

Právna romanistika urobila výpočet možných nemravných činov, sčasti vybraných z každodenného života. Napríklad: „ak ťa niekto poverí, aby si sa dopustil krádeže na škodu Titia“, alebo „aby si sa dopustil jeho zneváženia“; „ak ťa niekto poverí, aby si sa dopustil cudzoložstva“; „ak ťa niekto poverí, aby si druhému spôsobil škodu“; „ak sa neoženíš (teda ak nezavrieš manželstvo)“; „ak nesploďíš deti“; „ak dokonáš vraždu“; „ak sa prejdeš v zosmiešňujúcich šatách“; „ak nevykúpiš otca z nepriateľského otroctva“; „ak nebudeš poskytovať rodičom alebo patrónovi prostriedky na živobytie“.¹³ Zoznam činov hodných ostrého morálneho (i právneho) odsúdenia, pravdaže, nie je kompletný; uvádzame ho iba z toho dôvodu, aby sme ukázali s akým pravdepodobným druhom nemravnej podmienky mohol byť Papinianus konfrontovaný.

Osobitne k Papiniánovmu textu zaujal stanovisko i Ulrich Manthe, ktorý sa pokúsil konkretizovať nemravnú podmienku takto: „Bud' mojím dedičom, ak sa so svojou ženou necháš rozvieť“, a odvolal sa pritom na rovnakú podmienku v spojitosti s dedením uvedenú v justiniánskom Kódexe (C 6, 25, 5 Val. et Gall., a. 257) alebo na dve miesta Papiniána v Digestách (Pap Digesta 48, 5, 12, 3; Pap Digesta 29, 4, 26 pr.).¹⁴ K trom morálnym kategóriám (pocitivosť, vážnosť, úcta) pridal Manthe ešte poznámku, že pôsobia ako argumenty právnického rozhodovania cudzo v rímskom práve, ale iba Papinián sa aj na iných miestach Digest orientuje na etické maximy.¹⁵

Je možné pripustiť, že Papiniánovo *responsum* sa na prvom mieste snaží o odôvodnenie stanoviska morálnymi zásadami. Takáto centrálna funkcia argumentácie nás zároveň utvrdzuje v domnienke, že Papiniánovi menej záležalo na právnej podstate daného prípadu, ktorý mu slúžil len na zovšeobecnenie. Preto

¹³ K tomu bližšie KURYŁOWICZ, M.: op. cit. v pozn. 11, s. 144 – 146. Ako príklad nemravnej podmienky mohol M. Kuryłowicz uviesť aj podmienku „ak nevystúpiš na Kapitol“ (si in Capitolium non ascenderit). Takto Paulus Digesta 31, 3; Ulpianus Digesta 35, 1, 7 pr.; Iulianus Digesta 40, 4, 17 pr.; Paulus Digesta 40, 4, 28; Pomponius Digesta 40, 4, 61 pr.; Pomponius Digesta 45, 1, 24, 1; Celsus Digesta 45, 1, 99, 1. Nemravnosť tejto podmienky spočíva v znemožnení návštevy chrámu zasvätenému bohom Jupiter, Juno a Minerva, ktorý bol od starých čias strediskom náboženského života Ríma a rímskeho štátu.

¹⁴ MANTHE, U.: Ethische Argumente im Werk Papinians, OIR 10, 2005, s. 149.

¹⁵ MANTHE, U.: op. cit. v pozn. 14, s. 150 – 151.

sa zrejme vyjadril pomerne neurčito a opatrne o predmetnej kondícii, že „zoslabuje testament“ (*testamentum infirmet*). Dôraz na morálne zásady pôsobí ale príliš idiomatically.

Právne hľadisko. Právne posúdenie daného prípadu závisí od interpretácie slova „*infirmet*“. Papinianus sa vyjadril v tom zmysle, že v otcovom testamente bola pripojená nemravná podmienka a tá „zoslabuje“ testament, a preto sa na takú podmienku treba dívať ako na podmienku neuskutočniteľnú (*nec facere*). Dost' na tom, Papinián písal o „zoslabení“ testamentu a v ďalšom pôjde o to vysvetliť právny význam slova „zoslabovať“ (*infirmare*).¹⁶ Postupovať budeme od všeobecného k špeciálnemu významu tohto slova.

Výraz „*infirmare*“ pripúšťa viacero významných odtieňov. Za smerodajný možno považovať známy lexikálny slovník H. G. Heumann/E. Seckel, podľa ktorého sloveso *infirmare* treba všeobecne chápať ako „zoslabiť“ (niečo) a až potom (z hľadiska práva) prichádza na rad druhý význam ako „urobiť [dačo] neúčinným či neplatným“.¹⁷ Preklad Papiniánovho fragmentu z latinského jazyka obyčajne obsahuje iba tento všeobecný význam.¹⁸ Len literatúra vyslovuje v spojitosti s nemravnou kondíciou pripojenej v testamente záver, podľa ktorého slová „*testamentum infirmet*“ treba interpretovať v neprospech zriadeného testamentu tak, že ustanovenie za dediča testamentom je neúčinné.¹⁹ A keďže je toto ustanovenie za dediča neúčinné, je logicky celý testament neplatný, pretože „ustanovením za dediča nadobúdajú testamenty právnu moc a z toho dôvodu sa *heredis institutio* považuje za podstatu a základ celého testamentu“ (*caput et fundamentum intelligentur testamenti*).²⁰ Nuž a nie je možný ani iný záver, pretože ak chýba „podstata

¹⁶ *Infirmare* znamená zoslabiť, oslabiť, zmenšiť, zúžiť a príslušné odvodeniny z tohto slovesa ako substantivum: *infirmatio*, *onis*, f. alebo *infirmitas*, *atis*, f.; adverbium: *infirmē*, *infirmiter* a napokon adiectivum: *infirmus*, a, um. K tomu pozri PRAŽÁK, J. M./NOVOTNÝ, F./SEDLÁČEK, J.: *Latinsko-český slovník I*, Praha 1955, s. 689 – 690.

¹⁷ Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts, 9. Aufl., Jena 1914, s. 265. Podobne aj SONDEL, J.: *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2009, s. v. *infirmo* 6) *infirmare testamentum* – unieważnić testament [tęda učinić nieplatnym – P. B.], s. 483.

¹⁸ Takto aj OTTO, K. E./SCHILLING, B./SINTENIS, K.F.F.: *Das Corpus iuris civilis (Romani) III*, Leipzig 1831, cit. podľa dotlača Aalen 1984, s. 111. A. Watson použil slovné spojenie „may upset“, WATSON, A.: *The Digest of Justinian*, Vol. 1, Philadelphia 1998, strany nečíslované.

¹⁹ MANTHE, U.: op. cit. v pozn. 14, s. 149.

²⁰ *Gai Inst 2*, 229. Slová *caput et fundamentum testamenti* niektorí prekladajú ako „hlava a základ testamentu“ (KINCL, J.: op. cit. v pozn. 9, s. 128); iní ako „počiatok a základ testamentu“ (Gaius Instytucje, C. Kunderewicz, opr. J. Rezler, Warszawa 1982, s. 221 a *Gai Institutiones*. Instytucje Gaiusa, W. Rozwadowski, Poznań 2003, s. 86); alebo „hlavná vec a základ testamentu“ (HUCHTHAUSEN, L. (ed.): *Römisches Recht in einem Band*, Berlin–Weimar 1975, s. 102; *De Instituten*

a základ“ testamentu, t. j. ak chýba dedičská *institutio*, nemôže ani testament byť platný a nenastúpi ani dedičská postupnosť *ex testamento*. Z toho vyplýva, že „zoslabenie“ testamentu, o ktorom písal Papinián, vysvetľuje literatúra nie vo všeobecnom význame ako oslabenie, zmenšenie či zúženie testamentu – právnický by šlo asi o nejasné vyjadrenie – ale zoslabenie testamentu máme chápať ako neplatnosť testamentu. Neprichádza teda v tomto prípade do úvahy favorizovať testament za každú cenu, veď sa argumentuje podmienkou, ktorej splnenie by bolo *contra bonos mores*.

Dnes už nevieme čo mal Papinián pod zoslabením na mysli, či jednoducho testament považovať za neplatný, alebo či pokladať podmienku proti dobrým mravom za nenapísanú (*condicio pro non scripta habetur*), eventuálne za nepripojenú k testamentu (*condicio pro non adiecta habetur*), a tým tak testament za platný. Aj jedno aj druhé riešenie v konečnom dôsledku zoslabuje testament. Nie je možné verifikovať Papiniánovo stanovisko, jediné čo môžeme uznať, je jeho argumentácia: testament je zoslabený, pretože podmienka a jej splnenie odporuje dobrým mravom.²¹ Pripustiť môžeme neplatnosť testamentu a vtedy bude syn ako *suus heres* povolaný k dedičskej postupnosti po svojom otcovi *ab intestato*, alebo pripustiť môžeme i druhú možnosť, že sa na podmienku bude hľadieť ako na nenapísanú, eventuálne ako na podmienku nepripojenú k testamentu a v takom prípade bude syn povolaný k dedičskej postupnosti *ex testamento*. V oboch prípadoch dôjde k naplneniu otcovej vôle: jeho syn bude dedič.

Druhá alternatíva nenapísanej či nepripojenej podmienky prichádza v Papiniánovom fragmente o to viac do úvahy, keď zohľadníme postoj právnika Paula (rozhranie 2. a 3. storočia po Kr.), ktorý na margo podmienky *contra bonos mores* napísal:

van Gaius, prekl. J. E. Spruit/K. Bongenaar, 2. prepr. vyd., Zutphen 1994, s. 81 a Gaius Institutiones. Die Institutionen des Gaius, prel. U. Manthe, Darmstadt 2004, s. 199). ANKUM, H.: Papinian, ein dunkler Jurist?, OIR 2, 1996, s. 11.

²¹ K tomu všetkému bližšie KASER, M.: Über Verbotsgesetze und verbotswidrige Geschäfte im römischen Recht (Österr. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl., Sitzungsb., 312), Wien 1977; ALBANESE, B.: Gli atti negoziali nel diritto privato romano, Palermo 1982; WIELING, H. J.: *Condicio pro impleta* im römischen Testament, ZSS 87, 1970, s. 230 – 245; ADICKES, F.: Zur Lehre von den Bedingungen nach römischem und heutigem Recht, Berlin 1876; ARCHI, G. G.: *Condizione del negozio*, [in:] G. G. Archi: *Scritti di diritto romano I*, Milano 1981, s. 243 – 279; EFFER-UHE, D. O.: Die Wirkung der *condicio* im römischen Recht, Köln 2008; FLUME, W.: Der bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker, ZSS 92, 1975, s. 69 – 129; LEGIER, H.-J.: Testament et *condicio*, RH, 4e série 37, 1960, s. 353 – 384; MASI, A.: Studi sulla condizione nel diritto romano, Milano 1966; MEINHART, M.: Die bedingte Erbeinsetzung des Haussohnes, Studien M. Kaser, 1973, s. 111 a nasl.; VOGEL, K.-H.: Über die bedingte Erbeinsetzung von sui heredes nach ius civile, ZSS 68, 1951, s. 490 – 502.

Paulus Digesta 28, 7, 9: *Condiciones, quae contra bonos mores inseruntur, remittende sunt, veluti „si ab hostibus patrem suum non redemerit“, „si parentibus suis patronove alimenta non praestiterit“.*

Podmienky, ktoré smerujú proti dobrým mravom, sa musia vynechať, ako [napríklad] „ak svojho otca nevykúpi z nepriateľského zajatia“, „ak pre svojich rodičov alebo svojho prepustenca nezabezpečí výživu“.²²

Facit

Citovali sme veľkého Papiniána a môžeme uznať, že argumentácia jeho rozhodnutia v konkrétnej veci je chválihodná. Aj stručný rozbor jeho stanoviska umožňuje pozorovať stáročia uznávaný proces tvorby práva od starých mravov k zákonnému právu. Takýto proces sa odohral v starovekom Ríme na najstaršom vývojovom stupni (kráľovstvo a začiatok republiky) a až neskoršie došlo k oddeleniu morálky (*mos*) od práva (*ius*). Diverzifikácia morálky a práva sa literatúrou považuje za náležitú a súčasne za vyšší stupeň vývoja práva vôbec a je historickou zásluhou rímskych právnikov, že začali oddelovať od seba morálku a právo, hoci i naďalej považovali morálne zásady za kreatívny element práva. Je predsa dôležité, aby právo, bez ohľadu na čas a teritórium, obsahovalo aspoň minimum morálky. Načože by nám boli zákony, keby sme sa správali nemravne? Načože nám je právo, ak sa pri jeho aplikácii a interpretácii mnohí riadia pragmaticky? Nemôže v tomto ohľade platiť porekadlo „keď sa rúbe les, lietajú triesky“. Dobré mravy sú svojbytné, i navzdory tomu majú úzku spojitosť s právnymi normami.

Papiniánovo rozhodnutie však nemá iba morálny aspekt. Z právneho hľadiska išlo o podmienené ustanovenie syna podrobeného otcovskej moci testamentom otca s tým, že podmienka, pod ktorou bol syn ustanovený, odporovala zákažu senátu alebo cisárskemu nariadeniu. Ako v tomto prípade Papinián rozhodol, už vieme: testament otca je zoslabený, pretože činy zraňujúce poctivosť, vážnosť a úctu, všeobecne povedané, ktoré odporujú dobrým mravom, na tie treba hľadieť ako na neuskutočniteľné. A preto sa zdá, že Papinián vyhlásil otcov testament za neplatný.

Neplatnosť testamentu má (v tomto prípade) za následok, že syn nebude povolaný k dedeniu testamentom, ale zákonom, a preto nemusí splniť otcovu

²² O *infirmare testamentum* ešte Paulus Digesta 5, 2, 19; Paulus Digesta 28, 6, 43, 2.

podmienku. Otec tak nestratil dediča, pretože ten istý povolaný testamentom bude povolaný zákonom; právnický sa iba zmenil delačný dôvod, fakticky sa nezmenilo nič. Bude sa ale rovnako postupovať v inom prípade, napríklad ak bude pod nemravnou podmienkou testamentom ustanovená osoba, ktorá nie je *suus heres*? Odpoveď presahuje rámec témy.

Slovenský autonomizmus v parlamentnom prejave poslanca Andreja Hlinku

PETER MOSNÝ*

Jedným z príznačných znakov politického zápasu v predmníchovskom Československu boli snahy o uzákonenie a realizáciu autonómie Slovenska v rámci existujúceho modelu československého štátu tak, ako sa on vyprofiloval bezprostredne hneď po svojom vzniku 28. októbra 1918. Počnúc týmto dňom sa v spoločnom štáte relevantnými jeho orgánmi neprijal žiadny politický ani právny dokument, ktorý by naznačoval možnosť premenenia či vytvorenia inej než unitárnej formy nástupníckeho Československa. A to tak na celoštátnej platforme, ako aj v relácii orgánu reprezentujúceho vôľu príslušníkov slovenského národa vyjadrenú v postojoch slovenskej politiky.¹ Z nášho prioritného stanoviska teda ani v Martine 30. októbra 1918 prijatá Deklarácia slovenského národa v žiadnom zo svojich ustanovení explicitne nesformulovala požiadavku autonómneho samosprávneho postavenia Slovenska v požadujúcom spoločnom československom štáte. Navyše nedostatočne prehľadné a vysvetľujúce bolo aj prijaté stanovisko hovoriace, že „Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa“.²

Uvedenú faktografiu z martinskej deklarácie možno v zásade vidieť vo dvoch fundamentálnych polohách. Tou prvou je skutočnosť, že tento slovenský dokument prvotného, originálneho, štátoprávneho významu z hľadiska významu vzniku československého štátu, bol vyjadrením vtedajšieho širokého spektra

* prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ Zákon a zriadení samostatného československého štátu (zák. č. 11/1918 Zb. z. a n.) nedvojzmyselne v rovine svojho postavenia ústavy sui generis deklaroval vo svojej podstate existenciu unitárneho československého štátu, ktorá vychádzala aj z preambuly tohto zákona uznávajúcej v jeho národnom usporiadaní jediný a spoločný štátotvorný subjekt – národ československý. Na tomto stanovisku v plnom rozsahu participoval aj jediný zástupca slovenského národa v Národnom výbore československom Dr. Vávro Šrobár spolupodpísaním sa pod týmto prvým prijatým zákonom československého štátu.

² Citované podľa: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., Bratislava 1998, s. 513.

rozhodujúcich predstaviteľov slovenskej politiky. Patrili k nim aj tí, ktorí sa už v pomerne krátkom následnom časovom období stali nezmieriteľnými antiuni-tárnymi čechoslovakistami dôsledne stojacimi na platforme slovenského auto-nomizmu.³

Tou druhou je nie vždy jednoznačne vyhodnocovaný fakt, že použité mar-tinsko-deklaračné spojenie česko-slovenský národ je formulačne nepopierateľ-ne čechoslovakistické. Vo vzťahu k priebehu zhromaždenia a hlavne k priebehu predpoludňajšej porady táto formulácia bola v danej chvíli z taktických dôvo-dov potrebná a tak bola aj deklarantmi chápaná. Tým chceli dať najavo súhlasné stanovisko k československému štátnemu zjednoteniu ako jedinému a optimál-nemu praktickému cieľu a momentálnemu východisku pre budúce štátoprávne začlenenie Slovenska.

Z nášho hľadiska rozhodujúcou však bola skutočnosť, že v Martine sa pri da-nej príležitosti hovorilo aj o autonómii Slovenska. Väčšina deklarantov zastávala názor, že Slovensko sa v budúcnosti má a bude spravovať samo.⁴ Dôraz na budúcnosť sa kládol vzhľadom na realitu, že Slovensko nie je schopné okamžite orga-nizovať svoju administratívu a správu štátu. Navyše v danej situácii, keď územie Slovenska bolo ovládané maďarskou administratívou a potlačovacou mocou, by nebolo účelné presadzovať požiadavku autonómie v ešte len rodiacom sa česko-slovenskom štáte.

Následný vývoj pretrvávajúceho a intenzívneho autonomistického hnutia na Slovensku je spojený s osobou vedúceho predstaviteľa ľudáckeho hnutia poslan-ca Andreja Hlinku. Osobitosť jeho postavenia vychádzala z dlhoročného zápa-su za práva Slovákov ešte v štátoprávnom zoskupení Slovenska v Uhorsku. Bol

³ K najmarkantnejším predstaviteľom z nich patril vedúci predstaviteľ slovenských ľudákov Andrej Hlinka známy aj svojou tajnou, a do istej miery možno až protirečivou cestou, vinou jeho sprievod-cu Jehličku, na mierové rokovania povojnových veľmocí v Paríži.

⁴ Otázka vyjadrenia samosprávy Slovenska v československom štáte sa rodila v značnej protirečivosti názorov zúčastnených deklarantov dňa 31. októbra 1918. Predsedajúci tohto stretnutia dr. E. Sto-dola o tom píše: „Vyhľadávanie tajných klauzúl vrhá zlé svetlo na tých, ktorí tam mali byť a vidieť i vedieť, čo sa tam stalo ale tam neboli. Už uznávanie sa o autonómii bolo s ťažkosťami spojené, veď je pochopiteľné, že úmysel deklarujúcich a duch zhromaždenia ťažko pripúšťal akési ešte radikál-nejšie uznesenie.“ In: Stodola E.: *Prelom spomienky úvahy štúdie*, Praha 1933, s. 144. Rokovalo sa o návrhu českého odborníka na štátoprávne otázky dr. F. Pantučka na úpravu prechodných pome-rov na Slovensku. Väčšinou pätnástich hlasov proti deviatim sa uznieslo, že po nastúpení prechod-nej doby, najďalej do desiatich rokov, upraví sa štátoprávny pomer dosiaľ v Uhorsku žijúcej vetvy nášho národa úmluvou medzi legálnymi zástupcami zo Slovenska z jednej strany, z Čiech, Moravy a Sliezska z druhej strany. To sa má hlásať medzi ľuďom. / pozri bližšie Krajčovičová N.: *Slovenská národná rada roku 1918*, In: *Historický časopis*, 1972, s. 181/

to práve on, ako už bolo uvádzané, ktorý sa ako prvý politik pokúsil oboznámiť povojnové medzinárodné spoločenstvo s existenciou samobytného slovenského národa, o jeho, v tomto historickom období celým medzinárodným spoločenstvom deklarovanom, sebaurčovacom práve v podobe nároku na vlastné štátoprávne vyjadrenie cestou osobitného zastúpenia Slovenska na parížskej mierovej konferencii. Nemožno popierať skutočnosť, že by realizácia jeho cesty bola bez akejkolvek legitimacy. Vychádzala z faktu ustanovení celým martinským plénom Slovenskej národnej rady prijatej Deklarácie slovenského národa. Z jej štvrtého bodu obsahujúceho požiadavku osobitného zastúpenia Slovákov na mierovej konferencii. Až následne bol pôvodne schválený text Martinskej deklarácie pozmenený ešte pred jeho uverejnením zásahom M. Hodžu.⁵

Poslanec Národného zhromaždenia Andrej Hlinka i celá ním vedená Hlinkova slovenská ľudová strana (ďalej len HSLŠ) boli jedinými politickými subjektmi v celom období predmníchovského Československa, ktorí permanentne nielen v parlamentnom prostredí, ale aj v bežnej politickej činnosti v nepretržitej sérii dvadsiatich rokov jej existencie presadzovali požiadavku autonómneho postavenia Slovenska ako výraz sebaurčovacieho práva slovenského národa. Nebola to činnosť, ktorá by programovo nemala svoje historické zázemie. Opierala sa o ustanovenia dvoch najvýznamnejších dokumentov slovensko-českého porozumenia a strategického postupu slobodne prijatých zástupcami amerických Slovákov a amerických Čechov.⁶ Tak Clevelandská dohoda z októbra roku 1915, ako aj Pittsburská dohoda z mája 1918 vychádzali nielen z rovnosti slovenského a českého národa, z rovnosti Slovákov a Čechov, v spoločnom budúcom štáte. Ale oba tieto nesporne veľmi významné prejavy a predstavy štátoprávneho po-

⁵ Známy zástanca práv Slovákov o Hodžovom doplnku k deklarácii uvádza: „Prípravná debata v Martine odohrala sa vtedy, keď správy o revolúcii v Prahe a o nóte grófa Andrásyho, ktorou Monarchia prijala podmienky prezidenta Wilsona ... ešte neboli došli na Slovensko. Preto i Deklarácia nereflektovala na tieto faktá. Stalo sa tak až príchodom Hodžovým, ktorý doniesol správu z Budapešti, že československá neodvislosť bola už proklamovaná... Vtedy vynechaná bola i požiadavka osobitného zastúpenia Slovenska na mierovej konferencii.“ (Seton – Watson R. W.: Slovensko kedysi a teraz, Praha, 1931, s. 27)

⁶ Obe krajanské národné organizačné zoskupenia vychádzali z podstatne priaznivejších demokratických podmienok štátneho zriadenia Spojených štátov amerických, než aké poskytovalo Rakúsko-Uhorsko ich bratom doma. Na jeho základe sa pokladali za povolaných hovoriť za národne utláčaných Slovákov a Čechov doma. Veľmi evidentné to bolo u amerických Slovákov, v ktorých sa rozvinulo vysoké uvedomenie národnej samobytnosti. V otázke štátoprávných cieľov slovenského národa boli preto už na začiatku prvej svetovej vojny podstatne ďalej ako politické skupiny na Slovensku. Mali vyhranenejšie a jasnejšie stanovisko.

stavenia oboch národov ani len v náznakoch nestáli na platforme unitaristického štátneho útvaru. Naopak, v oboch dokumentoch sa snaha o rovnoprávnosť oboch národov vyjadрила zásluhou slovenskej strany aj v zodpovedajúcom štátoprávnom vyjadrení postavenia územia Slovenska. Jednak v prípade prvej dohody federatívnou časťou československého štátu. V prípade dohody druhej autonomistickým obsahom použitej formulácie v znení: „Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje sudy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote.“⁷

Hoci nesporne štatút autonómie pre určitú územnú časť štátu je v porovnaní so štatútom federatívnym nižším stupňom samosprávneho vyjadrenia právomocí spravovať vlastné veci na danom, teda v našom prípade slovenskom, území, práve Pittsburská dohoda sa stala východiskovým, fundamentálnym prvkom celého prvorepublikového autonomistického politického hnutia vedeného Andrejom Hlinkom i jeho samým.⁸ Dôvod bol skôr morálno-legitímny než vyslovene pragmaticko-politický. Bola ňou osoba prvého prezidenta poprevratového samostatného československého štátu T. G. Masaryka. Tento nielenže koncipoval ustanovenia Pittsburskej dohody, ale ju spolupodpísal z pozície vtedajšieho vedúceho predstaviteľa československého odboja v zahraničí.⁹ Bolo preto prirodzené a zákonité očakávať naplnenie i rozvinutie prvkov autonómneho usporiadania územia Slovenska v spoločnom československom štáte pri jeho budovaní. A oboje tým, že sa k tomu zaviazal T. G. Masaryk. A to dokonca v dvojzjedineč-

⁷ Pozri bližšie: Mosný P. – Hubenák L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku, Košice, 2008, s. 157 – 160.

⁸ Významným predstaviteľom slovenského autonomistického hnutia mimo politického rámca prúdu Andreja Hlinku bol aj JUDr. Emil Stodola. Jeho predstavy a vyjadrenia o tejto otázke boli v porovnaní s Andrejom Hlinkom právne cizelovanejšie a menej emotívnejšie. Rétorika Andreja Hlinku však mala prepotrebný nezmieriteľný burcujúci dynamický akcent, všenárodne účinnú porozumiteľnosť i pátos. To všetko podopreté charizmou osobnosti v trojzjedinečnosti rímskokatolíckeho kňaza, politika a v nie poslednej miere aj človeka.

Stodolovo chápanie autonómie spočívalo na postupnom zavádzaní samosprávnych autonomistických prvkov na Slovensku cestou rozširovania právomocí už existujúcich štruktúr administratívy na našom území alebo procesom ich reformovania. Minimálnou podobou samosprávy na Slovensku, jej vzorom, mu bol systém krajinskej /zemskej/ správy Moravy. Pozri k tomu bližšie: Stodola E.: O samospráve Slovenska, Martin 1921.

⁹ T. G. Masaryk od mája 1916 až do 14. októbra 1918 stál na čele Československej národnej rady so sídlom v Paríži, ktorá pôsobila v pozícií vedúceho, rozhodujúceho orgánu československého zahraničného odboja. Fakticky bola orgánom, ktorý zastrešoval celý odboj Slovákov a Čechov proti monarchii, teda aj odboj domáci. S touto pozíciou boli uzročené veľmoci tvoriace dohodové zoskupenie. Tento faktický status sa stal rozhodujúcim pri akomkoľvek kontakte a rokovaní s dohodovými mocnosťami.

nosti svojej účasti na Pittsburskej dohode, formulačne-koncipovane i svojím podpisom.

Andrej Hlinka a ním vedené autonomistické hnutie nič iné nepožadovali a nad to nežiadali. Nazdávam sa, že na tom nemôže zmeniť ani spôsob hodnotenia Pittsburskej dohody. A to aj v prípade jej hodnotenia ako výsostne politického dokumentu. Aj hodnotiaci fakt prevažne charakteru politického záväzku nesie so sebou adekvátnu politickú zodpovednosť. Pittsburská dohoda v danom priestore a čase mala nesporne rovnakú váhu a význam ako aj ostatné obdobné dokumenty prevratového procesu, ktoré boli bez výhrad uznávané a akceptované ako fundamenty prvorepublikového Československa.

Z početných parlamentných prejavov poslanca Andreja Hlinku pred Poslaneckou snemovňou Národného zhromaždenia vyberám jeho významný prejav zo dňa 20. októbra 1921. V ňom sa odrážajú hodnotiace stanoviská, bez rekriminácií a zášti, k procesu tvorby prvorepublikovej československej štátnosti. Je to prejav, o ktorom je možné hovoriť ako o prejave do značnej miery s prelomovým charakterom. A to v ideovom štátoprávno-vývojovom nazeraní na existujúce formy riadenia územia Slovenska, prezentujúce pražským centralizmom, ako podoby jeho vlastnej samosprávy (ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska i vytvorenie československej župnej organizácie). Hlinkove vývody, nazerania a predstavy na tieto modely ho len utvrdzovali, tak ako to aj prezentoval, že jedinou oprávnenou formou realizácie samosprávy na území Slovenska môže byť len jeho autonómia.

Postoj Andreja Hlinku ku vzniku československého štátu zostával aj v úvodných častiach svojho vystúpenia dňa 20. októbra 1921 nemenný s tým, ktorý on sám zastával aj deklaračne vyjadril v októbri 1918.¹⁰ A to v línii ničím nenaarušeného vzťahu k Československej republike ako k nášmu (v zmysle subjektu slovenského národa) štátu, našej republike. Toto jeho stanovisko vychádzalo z uznávania udalostí štátneho zjednotenia Slovákov a Čechov ako významného

¹⁰ Andrej Hlinka bol jedným zo signatárov Deklarácie slovenského národa z 30. októbra 1918. O nevyhnutnosti štátneho spojenia s národom českým sa jednoznačne vyjadril už na zasadnutí dôvernej porady 27 predstaviteľov Slovenskej národnej strany 24. mája 1918 v Martine rozhodujúcim stanoviskom: „Habsburgovci boli odvekými nepriateľmi nášho národa a Slovanstva. Okolkovaním by sme sa nikdy nedopracovali k výsledku, ktorý si prajeme. Teraz je doba činov. Musíme sa jasne vysloviť, či pôjdeme i naďalej s Maďarmi, alebo s Čechmi. Neobchádzajme túto otázku, povedzme otvorene, že sme pre orientáciu československú. Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo. Musíme sa rozísť.“ (Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I. , Bratislava 1998, s. 479 – 480) Pozri tiež Mosný P. a kolektív: Dejiny štátu a práva na území Slovenska, Banská Bystrica 2010, s. 169.

momentu pre slovenský národ.¹¹ V tejto súvislosti pozoruhodnou je skutočnosť, že Andrej Hlinka za dátum štátneho zjednotenia nepovažoval 28. október 1918. Ale z hľadiska prvotného, originálneho štátoprávneho významu Martinskej deklarácie dátum jej prijatia.¹² Pritom poukazoval ešte na jeden často opomínaný a nedoceňovaný charakter Deklarácie slovenského národa spočívajúci v partnersko-zmluvne serióznom vyjadrení sa politických zástupcov slovenského národa bez kladení a zakotvení akýchkoľvek predbežných či podmieňujúcich stanovísk „Išli sme bez všetkej rezervy. Deklarácia martinská pre nás nemala žiadnej kautely, ona obsahovala len city a lásku našu k tomuto štátnemu útvaru, k tejto republike. Preto, že naša viera bola veľká, preto, že naše krivdy boli nekonečné, nehľadali sme žiadnych kautel.“¹³

S oprávnenými výhradami, vo vzťahu k nechote pražských vládnucich kruhov pozmeniť unitárne usporiadanie poprevratovej československej spoločnosti s triezvym pohľadom rozhladeného politika so sklamaním konštatuje: „...nastal čas vytriezvenia po istý stupeň. Doniesli nám tieto tri roky mnoho a mnoho sklamaní... Pridali sme sa, veľactené Národné zhromaždenie, k Československej republike bez všetkej rezervy mentálnej, lebo sme sa opierali o naše prirodzené práva, opierali sme sa o krv a žily, o clevelandskú, moskovskú i pittsburskú (o tú predovšetkým – pozn. P. M.) zmluvu a presvedčení sme boli, že naše prirodzené... záujmy nikde toľko porozumenia a opory nenájdu ako práve v tomto štátnom útware.“¹⁴

¹¹ „My dôverovali sme, my prejavovali sme súhlas k tomuto štátnemu útvaru, lebo je naším štátom, lebo je našou republikou... Po dňoch 30. októbra 1918, dňoch rozochvenia národného, znovuzriadenia vzkrieseného národa slovenského...“/ Stenoprotokol z 88. schôdže Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925 /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/ Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

¹² Toto jeho stanovisko je plne akceptovateľné, slovenský národ prostredníctvom svojho vrcholného prevratového orgánu – Slovenskej národnej rady – združujúcej všetky vtedajšie politické smery zakotvil, pri absencii správ o udalostiach z 28. októbra 1918 v Prahe, verejne a legitímne rozhodol s uhorskou štátnosťou a štátoprávne spojenie slovenského národa s českým.

¹³ Stenoprotokol z 88. schôdže Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm> Aj vzhľadom na to, že poslanec A. Hlinka bol katolíckym kňazom jeho politické vystúpenia boli častokrát popretkávané citovo-expressívnymi vyjadreniami ako dôsledku zaužívaného spôsobu hlásania evanjelia v kostoloch.

¹⁴ Stenoprotokol z 88. schôdže poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

Prístup Andreja Hlinku k zriadeniu autonómneho postavenia Slovenska sa podstatne líšil od názorov širšieho spektra slovenských politikov stojacich na pozíciách potreby tohto druhu samosprávy na Slovensku. V prvom rade činnosti väčšiny z nich pri nastolovaní tejto otázky chýbal razantnejší a priamočiary charakter vlastný Andrejovi Hlinkovi a ním vedenej politickej strane. Jedným z dôvodov bol fakt, že ich predstavy o samospráve na Slovensku sa mali realizovať, tak ako to už bolo vyššie uvádzané v prípade dr. E. Stodolu, postupnou cestou. A tou na začiatku dvadsiatych rokov trvania predmníchovského Československa malo byť uplatňovanie tzv. župného zákona.¹⁵ Mnohí z nich zostávali vo svojej vnútornej podstate čechoslovakistami so snahou len o jeho úpravu cestou politických proklamácií požadujúcich presnejšie málo definovaný stupeň samosprávy na Slovensku ako výraz utilitárnosti nehatenej ich politickej kariéry.¹⁶

Andrej Hlinka teda na rozdiel uvádzaných fragmentov postojev k postaveniu

¹⁵ Zákon č. 126/1920 Zb. z. a. n. bol prijatý spolu s ústavou československého štátu 29. februára 1920 pod názvom „Zákon o zriadení župných a okresných úradov v republike Československej“. Pražským vládnucim centralizmom bol prezentovaný ako zákon majúci zaviesť samosprávny charakter v systéme verejnej miestnej správy. Kontradiktórnosť jeho prijatia mala viacdimenziálny charakter. Jednak tým, že jeho účinnosť nastala až od 1. januára 1923, pričom sa v rozpore s vôľou zákonodarcu nakoniec teritoriálne vzťahovala len na územie Slovenska (v Čechách, na Morave, Sliezske a na Podkarpatskej Rusi zostal starý systém miestnej správy z rakúsko-uhorskej monarchie). Navyše napriek proklamovanému samosprávnemu charakteru tzv. župného zákona zakotvený systém verejnej miestnej správy obsahoval naopak nespočetné formy jej centralizácie. Nepochopiteľné dokonca s predchádzajúcim systémom uhorskej župnej správy na Slovensku uplatňujúcej sa až do prijatia tohto zákona. V tzv. župnom zákone predpokladané vytvorenie župného zväzu aj na Slovensku sa vôbec nerealizovalo.

¹⁶ Deň pred uvádzaným parlamentným vystúpením Andreja Hlinku na pôde Poslaneckej snemovne vystúpil dňa 19. októbra 1921 dr. Milan Hodža. Na tému samosprávy Slovenska prvý krát jadrnejšie okrem iného povedal: „Na Slovensku naznačil vládný program, akú má prvú úlohu: Rýchle a dôkladné prevedenie zákona o župnom zriadení... Nemýľme sa, otázka miestnej demokratickej samosprávy na Slovensku, tým že vlnobitie prestalo naskrze nie je vybavená formálnym uvedením do života samého župného zákona. Ona bude vybavená pre nás vtedy (poslanec dr. Juriga: Neboj sa toho slova autonómia). Poslanec Juriga má jazyka dar... a zaiste vyloží zde stanovisko svoje, ale nie moje. (podč. P. M.) Pre nás bude táto otázka vybavená vtedy, keď župné zriadenie bude príslušným výkonným orgánom demokratickej samosprávy. Následkom toho bude treba slovenský zemský výbor, spočívajúci na uzneseniach župného zákona, vybudovať s takou administratívnou kompetenciou, aby sa ministerstvo s plnou mocou podľa intencie ministerstva unifikácie v dohľadnej dobe mohlo zrušiť. Buďto sa dostatočne administratívnou kompetenciou vyzbrojí župný zväz a jeho zemský výbor, alebo bude predĺžená revolučná inštitúcia, ktorú menujeme Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska... Slovensko nie je nejakým prívěskom republiky...“ Stenoprotokol z 87. schôdze poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/ Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/087schuz/s087008.htm>

Slovenska bez okľuky, jednoznačne vychádzal z legislatívneho zakotvenia autonómneho postavenia v rámci československého štátu. A z odmietania všetkých iných náhradných foriem quassi samosprávy a experimentov typu tzv. župného zákona.¹⁷ Zároveň predložil ideovo-politické východiská nutnosti zakotvenia autonómie pre Slovensko i odmietol domnienky o nepriaznivých dôsledkoch jej zavedenia poukazujúc na možnosti, tak ako to udalosti v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia existencie prvorepublikového Československa v plnom rozsahu potvrdili, aktivizácie odstredivých nepriateľských síl v konečnom dôsledku podieľajúcich sa na destabilizácii spoločného štátu Slovákov a Čechov.¹⁸

Vytvorenie spoločného československého štátu nebolo len v záujme Slovákov ako by sa to mohlo zdať z vyjadrenia niektorých slovenských politikov.

¹⁷ „Osvedčenie vlády v slovenských veciach držalo za dobré vzpomenúť len župného zriadenia... župné zriadenie celkom pred nami, tak ako i pred Vami je veľkou otázkou a nevieme, či to župné zriadenie nebude práve skokom do tmy a nebude novým experimentom na Slovensku... Preto bych slávnej vláde doporučil, keďže to župné zriadenie má byť dobré, aby ho na Čechách, Morave a Sliezske vyskúšala a teprve potom preniesla ho i na Slovensko... preto my s týmto osvedčením vlády o župnom zriadení nie sme spokojní, nás neuspokojuje... Slovensko má byť riadené slovensky. A slovensky ho môže riadiť len ten, kto má rozum a srdce slovenské... Včera vzpomenuť dr. Hruban a dr. Hodža autonómiu slovenskú. Keď ju spomenie dr. Hodža... prečo sa má báť vysoká vláda, keď je ona spečatená čestným slovom a záväzkom Pittsburskej zmluvy... my Slováci sa pokladáme za osobitý národ a v tom sme dualisti... ale v štátnosti nie sme dualisti, v štátnosti sme unionisti. My tento útvar štátny milujeme a chceme ho udržať a na jeho konzervovaní a vybudovaní účasť berieme a účasť si žiadame...“ / Stenoprotokol z 88. schôdze poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/ Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

¹⁸ „My by sme... mohli ísť i ďalej a mohli by sme sa odvolávať na jednu konvenciu, ktorá sa stala na počiatku vojny v roku 1915 dňa 25. októbra 1915 v Clevelande, kde sa hovorí doslovne toto: My sa zjednocujeme vo federatívny štát český a slovenský... my sa uspokojíme s pittsburskou dohodou a sme pevne presvedčení, že autonómia slovenská je schopná, aby tento štátny útvar bol zosilnený by on mohutnel. A my ako vďační bratia a vďační dediči tradícií svojich amerických bratov a výdobytkov ich práce, našich bratov legionárov a bojovníkov... kdekoľvek a proti komukoľvek túto konvenciu brániť budeme. Brániť ju musíme, bo jak ju my brániť nebudeme, národ nás ako ľahkomyselných a márnratných politikov odvrhne a miesto nás môžu prísť iní, ktorí nebudú priateľmi tohto útvaru, môžu prísť tí, ktorí budú škúliť na pravo a na ľavo a ktorí s Československou republikou spokojní nikdy nebudú... Preto musí medzi nami vládnuť zásada augustínska: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas. V štátnych veciach unitas, v národných veciach libertas, a vo všetkých caritas. Láska nás musí spojiť. Ako zmyšľa slovenský národ a cíti slovenský národ, o tom sme len my... presvedčení. Veď včera ten dr. Hodža tak bojzljivo, tak ostýchavo, ale predsa aspoň jednou nohou skočil a koncedoval autonómiu administratívnu. Ja teda pravím... my potrebujeme slovenskú autonómiu.“ / Stenoprotokol z 88. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/ Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

Andrej Hlinka tomu oponoval objektivizáciou skutočností slovami: „My sme si povedomí, my vieme a úprimne riekneme, veľactené Národné zhromaždenie, že my dva milióny slovenského národa v týchto búrkach a v týchto nových útvaroch európskych štátov by sme sotva obstáli, ale z druhej strany i bratia Česi by ťažko obstáli, my sme jedon na druhého odkázaní, my sme dva bratia, ktorí ideme zbudovať jeden dom, ale s dvoma vchodmi.“¹⁹

Národnostný útlak na Slovensku bol v uhorskom štátnom zoskupení podstatne silnejší ako v českých krajinách pod rakúskou štátnou kuratelou. Bolo však chybou významnej časti poprevratovej slovenskej politiky, že nebola schopná v nových štátových podmienkach pridržiavať sa slovenského národného povedomia pokračovaním v úsilí o intenzívnejšie pozdvihnutie slovenského národa vo všetkých vrstvách spoločenského uplatnenia. Akoby celý historický vývoj neustále porobovaného slovenského národa sa stal nevyhnutne pokračujúcou cestou pre vlastné sebaoporobovanie. Obavy spojené s nechotou aktivizácie sa podlamovali ich krehkú slovenskú národnú príslušnosť, vlastnú vieru a sebadôveru. Bolo pre nich výhodnejšie spoliehať sa na českú pomoc, zastanie sa, neustále prízvukovanie, že bez skúsenejších Čechov, českej politiky, českého vládnutia nie sú Slováci schopní usporiadať si vlastné pomery. Teda akési prízvukovanie, a tým aj konzervovanie, potreby neustáleho závislostného vzťahu. Závislostného jednostranného vzťahu majúceho jednovýhodovú podobu odmietajúcu Andrejom Hlinkom s typickým jeho razantným postojom slovami: „Osvedčujeme sa, že Slovensko nie je žiadnym prívěskom, že Slovensko je rovnocennou čiastkou Československej republiky.“²⁰

Preukazované postoje významnej časti čechoslovakisticky orientovanej slovenskej poprevratovej politiky boli nie ojedinele z českej strany oceňované tým, že slovenskí politici získavali posty v celom systéme centrálného riadenia spoločného štátu. V konečnom dôsledku to českej politike uľahčovalo udržiavať si mentálnu, no predovšetkým mocenskú prevahu v československom štáte. Nerovnovážny i nerovnoprávny vzťah Slovákov v pomere k Čechom existujúci pri vzniku spoločného štátu nielenže neodstraňoval, ale aj naďalej prehľboval vzájomnú nedôveru.²¹ Tá pretrvala celých dvadsať rokov prvorepublikového štátu.

¹⁹ Stenoprotokol z 88. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

²⁰ Tamže.

²¹ Pozri bližšie: Mosný P.: Niektoré problémy vzťahov Čechov a Slovákov pred vznikom ČSR. In: Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica, 2008, s. 101 – 110.

Významným prostriedkom k tomu bola aj rozdielna štruktúra prebratého hospodárstva oboch častí spoločného štátu účelovo udržiavaná i prehľbovaná rušením existujúceho priemyselného potenciálu na Slovensku a jeho odvozom do historických krajín. Nemenej dôležitou stránkou v tomto smere bola aj personálna politika pražského politického centralizmu na Slovensku. Nemožno síce poprieť nedostatok slovenskej inteligencie po roku 1918. Nemožno však nevidieť, že pod týmto rúškom sa skrývalo aj personálne obsadzovanie takých miest na Slovensku príslušníkmi českého národa, na ktoré existoval slovenský personálny ekvivalent. To zákonite vyvolávalo nevôľu nezamestnaných Slovákov, radikalizovali sa protičeské postoje aj medzi spolitým ľudom.

Nemožno preto zazlievať Andrejovi Hlinkovi, otcovi národa, že na tento stav reagoval nezmieriteľným spôsobom. A prostriedok jeho zmeny videl jedine v uzákonení autonómie na Slovensku.

Autonomistické predstavy Andreja Hlinku nemali len vyslovene vyhranené štruktúrne štátoprávne prvky. Nielen preto, že nemal k tomu príslušné právnické vzdelanie. Ale predovšetkým preto, že takýto stav (teda riešenie len technických štátoprávnych otázok) je typický skôr pre existenciu vyššieho stupňa vnútornej národnej uvedomelosti o samobytnosti každého národa. To však u slovenského národa v danom čase malo ešte rezervy.

Autonómia Slovenska bola spočiatku pre Andreja Hlinku prostriedkom a cieľom dobudovania a doformovania ideovo-politických komponentov slovenského národa, ktoré boli marené nielen v uhorskom štátnom područí. Ale priaznivou náklonnosťou k nim nevynikal ani ideový čechoslovakizmus s jeho na Slovensku od počiatku spoločného štátu praktizovanou aplikáciou. Preto zdôrazňoval: „A sme si toho povedomí a dnešným okamžikom to osvedčujeme, jako úprimní slovenskí osvedčení politikovia, že neopomenieme nikdy, aby sme si porozumeli, aby sme zhladili a odstránili tie prekážky (zlepšenia slovensko-českého vzťahu – pozn. P. M.), ktoré nám v ceste stoja.“²²

Daný, tak povediac prvotný autonomistický rámec Andreja Hlinku mal vo svojej podstate tri línie požiadaviek a úvah. Prvotným z trojzákladov bolo vyriešenie historickej opodstatnenosti postavenia slovenského národa v československom štáte.²³ Statusu samobytného postavenia slovenského národa sa Andrej

²² Stenoprotokol z 88. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/.1998 /cit. 28. 11. 2011/.

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

²³ „Prvé je to, aby slovenský národ bol uznaný za slovenský národ“. / Stenoprotokol z 88. schôdze Po-

Hlinka nikdy nevzdal. Paradoxne zásluhou politiky pražského centralizmu, vo vzťahu k Slovákom, sa obnovil a zafixoval historicky neudržateľný stav, že štáto-tvorný slovenský národ, pilier, bez ktorého by československá štátnosť nevznikla, sa musel opätovne domáhať tohto svojho prirodzeného, nezadateľného práva. Bol to krok späť pripomínajúci nie tak dávne podobné metódy uhorskej nacionalistickej politiky.²⁴

Druhotným z trojzákladu autonomistického rámca Andreja Hlinku bola zásadná zmena postavenia Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska ako osobitného orgánu.²⁵ Už samotný jeho vznik demonštroval ciele a metódy pražského centralizmu. Tento osobitný orgán regionálneho charakteru nielenže bol zriadený bez vedomia Slovenskej národnej rady ako, tak povediac, dvojje-dinného zmluvného partnera Národného výboru československého pri vzniku československého štátu. Ale dokonca proti nej samej s cieľom jej likvidácie ako orgánu reprezentujúceho a vyjadrujúceho vôľu slovenského národa. Preto už 8. januára 1919 nariadením č. 6/1919 a č. 272/1919 minister pre správu Slovenska zrušil a rozpustil Slovenskú národnú radu a jej miestne orgány a to s účinnosťou od 23. januára 1919.²⁶ Nemožno preto nič vyčítať Andrejovi Hlinkovi, keď na margo tohto orgánu akože majúceho mať rozhodujúce kompetencie v spravovaní Slovenska vyjadril kritické, odmietavé stanovisko, ktoré tiež považoval za prostriedok zlepšenia slovensko-českých vzťahov slovami: „Ďalej, aby minister s plnou mocou nemohol byť menovaný ministrom bez torby. Slovenský minister má mať toľko moci a práva, koľko všetci ostatní dohromady, lebo je ministrom s plnou mocou, on má na Slovensku všetku exekutívu, legislatívu i jurisdikciu

slaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

²⁴ Politika čechoslovakizmu, ako taktický manéver smerujúci k vytvoreniu samostatnej československej štátnosti, mala opodstatnenie do konštituovania sa Československej republiky. Po stabilizácii vnútroptickej situácie nič nebránilo tomu, aby sa vládnuce československé kruhy nezbavili tejto fikcie spôsobujúcej neustály rast vzájomného napätia medzi Slovákami a Čechmi. Napriek určenému nepriaznivému stavu nemožno poprieť, že vo vzťahu k pomerom a postaveniu Slovákov v bývalom uhorskom režime existujúce československé pomery boli pre Slovákov neporovnateľne priaznivejšie. Pozri bližšie: Mosný Peter a kolektív: Dejiny štátu a práva na území Slovenska, Banská Bystrica, 2010, s. 205 – 206.

²⁵ Jeho zriadenie sa opieralo o zák. č. 64/1918 Zb. z. a n. Ministerstvo s plnou mocou. Prvým jeho ministrom bol menovaný prepiať čechoslovakista dr. Vavro Šrobár.

²⁶ Opatrenie bolo zdôvodnené nemožnosťou a nebezpečnosťou pôsobenia dvoch organizácií v odbore politickom, súdnom a národohospodárskom. Čo však bolo pre pražský centralizmus najpodstatnejšie, aj neželanou možnosťou ich zasahovania do právomocí ústredných orgánov.

zastupovať. Dnes minister s plnou mocou je ministrom, úprimne rečeno, ministrom s prázdnu alebo planou mocou, bo nemá právo disponovať a rozhodovať. On nemá práva vymenovať, disponovať, nemá práva na Slovensku ani len jednoho jediného učiteľa alebo sluhu vymenovať.“²⁷

Tretí trojzákladový rámec autonomistických predstáv v poslaneckom vystúpení Andreja Hlinku mal úzku súčinnosť s úvodným, teda prvým rámcom. A to podstatou obsahu, a žiaľ, i v jeho už uvádzaných historických uhorských nápodobách. Je nepredstaviteľné, aby sa v demokratickom štáte, a iný prívlastok sa predmníchovskému Československu rozhodne nikdy neudeloval, nedodržiavali ustanovenia právnych noriem z oblasti jazykového práva.²⁸ Týkalo sa to, samozrejme, územia Slovenska, kde v rozhodujúcej miere českí nielen štátni zamestnanci neovládali slovenčinu, nepoužívali ju v úradnom styku ani v edukačnom procese. To, okrem iného, nielen že vytváralo pre Slovákov komunikačné bariéry. Ale neprispievalo prepotrebnému prehlbovaniu slovenského národného sebauvedomenia. Navyše dlhé roky po vzniku spoločného štátu pretrvával na Slovensku národne diskriminačný spôsob pri personálnom obsadzovaní akýchkoľvek postov v štátnej správe v neprospech Slovákov. Bola to neodôvodnitelná reakcia na pôvodný stav nedostatku slovenskej inteligencie pri vzniku československého štátu.²⁹

Preto v poslaneckom prejave Andrej Hlinka jednoznačne reagoval: „Žiadame po tretie, aby na Slovensku, ak má byť medzi nami dobrý pomer, v prvom rade za úradníkov, učiteľov, profesorov, železničiarov, alebo aspoň vrátnych alebo sluhov boli menovaní v prvom rade Slováci. A až z nedostatku týchto vezmeme si bratov z Moravy alebo Čiech... Preto duch slovenský sa musí rešpektovať vo školách, menovite musí sa rešpektovať v administrácii, musí sa rešpektovať u súdov

²⁷ Stenoprotokol z 88. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011 /

Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

²⁸ Ťažiskovou právnou normou bol úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. „ktorým sa stanovujú zásady jazykového práva v republike Československej“ (nazývaný tiež jazykový zákon), prijatý 29. februára 1920 s účinnosťou od 6. marca 1920. Za oficiálny štátny, teda úradný, jazyk stanovil tzv. jazykový zákon v § 1 neexistujúci jazyk československý s tým, že v Čechách jeho rovnocennou podobou bola čeština a na Slovensku slovenčina.

²⁹ Príslovečnou v tomto smere, z rozprávania najstaršej generácie, bývala formulka „Nelze vyhověti“, ako zdôvodňovanie odmietnutia žiadostí o zamestnanie v štátnej službe akéhokoľvek stupňa, čo znamenalo vždy uprednostnenie príslušníkov českého národa. Tu je potrebné vidieť korene príčiny, po vyhlásení autonómie Slovenska a počas obdobia slovenského štátu, v mnohých prvkoch až násilného vyhánania príslušníkov českého národa z územia Slovenska.

a nielen v teórii, ale aj in concreto... Autonómia je nie iba politická, štátna otázka, ona je iste otázkou existencie, menovite u našej inteligencie... My sme za to, aby každý prechmat a neprávom, nech pochádza odkiaľkoľvek, bol stíhaný a trestaný.“³⁰

Úsilie poslanca Andreja Hlinku i celej ním vedenej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v konečnom dôsledku vyúsťovalo do normatívnej konkretizácie legitímnych predstáv štátoprávneho usporiadania na Slovensku pri zachovaní spoločného československého štátu. Stalo sa tak predložením troch návrhov zákonov v období predmníchovského Československa, ktoré ani v najmenšom neohrozovali integritu Československa. Bolo symptomatické pre politiku pražského centralizmu, že až v roku 1938, v čase bezprostredného ohrozenia samotnej podstaty československého štátu, bola ochotná s prietahmi vyriešiť túto otázku. Teda v čase, keď sa už naplňovala predtucha Andreja Hlinku o možnosti aktivizácie síl nepriateľsky zameraných proti celistvosti Československej republiky zaznamenaná aj v tomto jeho parlamentnom vystúpení.

³⁰ Stenoprotokol z 88. schôdze Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia republiky Československej 1920 – 1925, /online/. 1998 /cit. 28. 11. 2011/
Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/088schuz/s088004.htm>

Vznik konštitúcie ako odzrkadlenie snaženia o ukotvenie všeobecného dobra

PATRIK PRÍBELSKÝ*

1. Úvod

Na dejiny, právo i dejiny práva sa dá pozerat' pod rôznym uhlom. Môžeme na ne nazerať i ako na malé spojené krôčiky snáh o zakotvenie spôsobu vládnutia, tvorby práva a postavenia jednotlivcov tak, aby to vyhovovalo predstavám o *spoločenskom dobre*, teda stavu keď politická jednotka i jednotlivec sú navzájom spätí vzťahom zodpovednosti, vernosti a prirodzenou snahou chrániť jeden druhého. Tieto predstavy sa postupom času „zhmotnili“ v písanom dokumente, označenom ako ústava. Nebola to však cesta priamočiara, ale kľukatá s množstvom „odbočiek“ a „slepých ulíc“.

Pod pojmom „*ústava*“ totiž dnes chápeme väčšinou písaný dokument, ktorý disponuje najvyššou normatívnou silou v rámci súboru právnych noriem danej entity, je normatívnym ohniskom daného právneho poriadku, akýmsi *základným zákonom*. Sú v ňom upravené nielen základy tvorby ostatných noriem daného spoločenstva, ale i hodnoty a princípy, na ktorých je založené a stojí a ktoré si želá ďalej rozvíjať, základy hospodárskeho a politického systému, ako i organizácie štátnych orgánov, vzťahy medzi nimi a vzťahy medzi jednotlivcom a štátom, vrátane práv a povinností.

Práve opísané chápanie ústavy je však produktom doby relatívne nedávnej a vzniklo pod tlakom osvietenstva a liberálno-demokratických revolúcií osemnásteho storočia. V niektorých publikáciách sa však autori zmieňujú o ústavách starovekých orientálnych ríš či o ústavách antických mestských gréckych štátov a starovekého Ríma. Boli to ústavy v našom chápaní? Aký bol ich obsah a ich postavenie v rámci spoločenského poriadku? Možno ich považovať za predchodcov dnešných ústav? A aké sú dnešné ústavy?

* JUDr. Patrik Príbelský, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Pojem *ústava* je nerozlučne spätý s pojmom *štát*. Hovoriť o ústavách v *predštátnej dobe* teda nemá racionálny dôvod. Etymologicky pochádza výraz „ústava“ z latinského pojmu „*constitutio*“. Tento výraz má veľmi blízko k ľudskému telu a možno ho chápať v lekársko-vojenskom poňatí, teda *ústava* – *konštitúcia* ako mocenský, silový vzťah.¹ Práve element „stavu“ v termíne *constitutio* sa dá odvodíť z oblasti medicíny.² „Ústava“ človeka v medicínskom ponímaní a jeho telesná konštitúcia sú vybudované na spolupôsobení fyzických a psychických síl ľudskom organizme. Existuje teda paralela medzi telom človeka a telom (organizmom) štátu. Z toho možno dedukovať úzke spojenie slova *konštitúcia* (ústava) a *status* (štát). Prvé štáty začali hromadnejšie vznikať v treťom a druhom tisícročí pred Kristom. Dôvody ich vzniku boli podľa jednotlivých filozofov rôzne. *Rousseau* hľadal dôvod vzniku štátu v zmluve uzatvorenej medzi mierumilovnými ľuďmi, pre *Hobbesa* to bol spôsob, ako zabrániť vojne všetkých proti všetkým, a pre *Hegela* to bol postupný vývoj objektívnej idey. Marxisti chápali vznik štátu ako nevyhnutnosť vytvorenia ochranného štítu celej spoločnosti, ktorá bola ohrozená vznikom súkromného vlastníctva jej jednotlivých členov.³

Pre existenciu ústavy však samotný vznik štátu nestačil. Bola potrebná existencia pocitu spolunáležitosti určitej skupiny ľudí, vedomie cieľa tejto spolunáležitosti, teda akási vedúca idea ich spoločného života. Zároveň bolo potrebné (a nielen pre neskorší vznik samotnej ústavy, ale i práva v modernom chápaní) to, čo anglický historik *Henry Maine* vo svojej knihe *Ancient Law* vydanéj v roku 1861 nazval *prechodom od statusu k zmluve*. V archaických spoločnostiach bol život človeka spätý so statusom. Každý bol tým, kým sa narodil, postavenie v spoločnosti teda určovala sociálna príslušnosť v čase narodenia a táto situácia bola v drvinej väčšine nemenná. V priebehu vývoja však jedinec získal na základe svojich výkonov možnosť rozhodovania o sebe, prostredníctvom relatívne slobodného uzatvárania zmlúv. Osobné výsledky tak vytláčajú a nahrádzajú dovtedy nemenný osud daný do vienka pri narodení.⁴

¹ Pozri: FOUCAULT, M.: Je třeba bránit společnost. *Filosofia*, Praha: 2005, s. 176.

² MOHNHAUPT, H. – GRIMM, D.: *Verfassung. Zur Geschichte des Begriffs von der Antike bis zur Gegenwart*. Zweite Auflage. Duncker & Humblot, Berlin: 2002, s. 1.

³ Pozri: WESEL, U.: *Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart*. Verlag C.H.Beck, München: 2001, s. 47.

⁴ K tomu pozri bližšie: WESEL, U.: *Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart*. Verlag C.H.Beck, München: 2001, s. 66 a nasl.

2. Zrkadlenie obrysov „ústavy“ v staroveku

Prítomnosť všetkých týchto prvkov nachádzame prvýkrát u Izraelitov. Základom hebrejského právneho systému sú zákony, ktoré dostal Mojžiš ako vodca židovského národa na hore *Sinaj* od Boha. Tzv. *Dekalóg – desať božích prikázaní* (Exodus 20.2-17) *Archa zmluvy* (Exodus 20.22-23) patria k najstarším prameňom hebrejského práva. Prostredníctvom nich bol založený zväzok medzi židovským národom a Bohom. Jednalo sa teda o štát teokratický. Prvok zmluvy medzi Bohom a ľudom je charakteristickým prvkom židovského chápania sveta. Prvýkrát sa v Starom zákone spomína uzatvorenie takejto zmluvy po *potope*, keď Boh povedal *Noemovi*, že ustanovuje zmluvu s ním i jeho potomstvom (Gn 9, 9-11). S *Abrahámom* uzatvoril Boh zmluvu tak, že mu slúbil, že sa stane otcom veľkého národa a jeho ľudu dal do vlastníctva na večné veky krajinu *Kenaán*. Táto zmluva bola večná zavazovala i *Abrahámove* potomstvo (Gn 17, 7-8) a neskôr bola obnovená s *Izákom* a *Jákomom* (Gn 22, 15-18).⁵ Špecifikom je, že má znaky *vazalskej zmluvy*, ktorú Boh vyvolenému národu skrátka určil. Kontrahendi nemajú rovnaké postavenie, obsahom je záväzok poslušnosti a absolútnej lojality podriadenej strane voči strane nadriadenej.⁶

Napriek skutočnosti, že Židia sa riadili monarchistickou ústavou, vychádzali z názoru, že boh *Jahve* vykonáva vládu nad ľudom bezprostredne a kráľ len reprezentuje božiu vôľu. Proroci tak mohli kritizovať vládu a vyzývať na odpor, pretože myšlienka o priamej vláde Boha oslabil autoritu kráľa v prospech kňazov.⁷

Historicko-právna literatúra operuje s pojmom „ústava“ aj v prípade niektorých orientálnych despocií tej doby. Uvádza sa napríklad, že v Chetitskej ríši kráľ *Telipinu* okolo roku 1500 pred Kristom upravil ústavou pravidlá následníctva trónu.⁸ Hoci obdobná úprava by v čase konštitučných monarchií určite bola súčasťou pojmu ústava, nezdá sa nám použitie pojmu ústava v tomto prípade vystihujúce skutočnú povahu tejto úpravy.

Starovekí Gréci držia na európskom kontinente prvenstvo v tom, že rozlíšili

⁵ Pozri: Slovník Židovsko-křesťanského dialogu. Oikoymenh, Praha: 1994, s. 116 a nasl.

⁶ Bližšie k tejto problematike pozri: ČECH, P.: Zákon ve starém zákonu. In: ANTALÍK, D. – STARÝ, J. – VÍTEK, T. (eds.): Zákon a právo v archaických kulturách. Hermann & synové, Praha: 2010, s. 169 a nasl.

⁷ Pozri: SEIDLER, G.L.: Politické myšlení starověku a středověku. Nakladatelství politické literatury, Praha: 1965, s. 64.

⁸ HAASE, R.: Recht im Hethiter-Reich. In: MANTHE, U. (ed.): Die Rechtskulturen der Antike. Vom Alten Orient bis zum Römischen Reich. C.H.Beck, München: 2003, s. 129.

sféru súkromnú (*oikos*) a sféru verejnú (*polis*). *Polis*, pôvodne ako združenie rodín, je teda miestom verejným, kde sa stretávajú rôzne názory. Kým život *polis* sa spravuje ľudskými zákonmi *nomó*, *oikos* je ovládaná zákonmi božskými *fyseí*.⁹

V starovekom Grécku sa to, čo dnes chápeme pod pojmom ústava, označovalo slovom *politeia*.¹⁰

Už *Sókrates* si kládol otázku, čo je základom života v obci, ktorá by bola spravodlivá pre jednotlivca. Tento základ našiel vo všeobecnom dobre, ktoré jediné ľudskému konaniu dáva zmysel. Tomu majú zodpovedať i vzťahy v *polis*.

Ide o pojem vyznačujúci sa *polyvalentnosťou* a bol používaný na vyjadrenie účasti jednotlivca na záležitostiach *polis*, rozumelo sa ním i spoločenstvo občanov a práva spojené s účasťou na živote obce. Týmto pojmom sa označovalo i „usporiadanie vecí“, teda komplex vzťahov medzi obyvateľmi určitej teritoriálnej jednotky.

Aristoteles rozlišoval medzi „ústavou“ a zákonmi. Vo svojom diele *Politika* tvrdil, že *ústava je totiž poriadok pre štáty týkajúci sa toho, ako sú rozdelené úrady, ktorá inštitúcia rozhoduje o ústave a čo je cieľom jednotlivého spoločenstva. Zákony sú však oddelené od predpisov charakterizujúcich ústavu a dávajú smernice, podľa ktorých vládnuci majú vládnuť a dávať pozor na tých, čo ich porušujú*.¹¹ Ústavou pre neho teda bolo usporiadanie vládnucej moci a zákonu vymedzoval úpravu vzťahov medzi vládnucimi a ostatným obyvateľstvom. Každá ústava podľa neho obsahuje tri zložky. Jedna zložka je poradnou inštitúciou o veciach verejných – *rada*, druhou zložkou sú *štátne úrady* spolu s ich pôsobnosťou a právomocou a tretou zložkou sú *súdy*. Rozlišoval tri dobré a tri zlé druhy ústav, teda tri dobré a tri zlé typy štátneho zriadenia. Medzi dobré radil *monarchiu*, *aristokraciu* a *politeu*.¹² Medzi pochybené variácie uvedených foriem, a teda medzi zlé druhy ústav radil *tyraniu*, *oligarchiu* a *demokraciu*.¹³ Rozdielnosť ústav pripisoval *Aristoteles* rozličnému zloženiu jednotlivých štátov a ich obyvateľstva, pričom svoje tu zohralo aj rozdielne chápanie princípu práva a pomernej rovnosti. Ak v štáte nepanuje súhlas s ústavou, môže dôjsť k prevratom. Ich cieľom je buď nahradenie existujúcej

⁹ Pozri: PINC, Z.: Človek v antické polis. In: KUNC, J. (ed.): Demokracie a ústavnosť. Nakladateľství Karolinum, Praha: 1999, s. 21 – 27.

¹⁰ Niekedy sa v literatúre uvádzajú i pojmy ako napríklad „eunómia“ alebo „isonómia“, tie však podľa nášho názoru označujú len veľmi obmedzený rozsah pojmu ústava v dnešnom chápaní.

¹¹ ARISTOTELES: *Politika*. Kalligram, Bratislava: 2007, s. 141.

¹² Samotný výraz „*politea*“ sa používal v gréčtine na všeobecné označenie ústavy ako takej, ale tiež na označenie dobrého usporiadania úradov a vecí v štáte.

¹³ ARISTOTELES: *Politika*. Kalligram, Bratislava: 2007, s. 112.

ústavy novou, alebo síce zachovanie pôvodnej ústavy, ale prechod moci do iných rúk. Vo vzťahu k udržaniu existujúcich ústav uvádza, že *ústavy sa udržiujú nielen tým, že ich zblízka nič neohrozuje, ale dakedy aj práve tým, že sú priamo ohrozené, lebo zo strachu občania pevnejšie držia ústavy v rukách. Tak musia tí, ktorí sa chcú starať o ústavu, vzbudzovať strach, aby občania boli na stráži a aby ako nočná stráž neprestávali bdiť nad ústavou; musia im teda zobrazovať vzdialené nebezpečenstvo ako blízke*.¹⁴ Aristoteles dokonca uvádzal analógiu rôznych typov ústav s rôznymi typmi domácností.¹⁵

V starogréckych Aténach podľa klasickej ústavy boli uchádzači o verejné funkcie volení z radov aténskeho občanstva. V diele *Politika* uviedol Aristoteles prvky ďalšej, tzv. radikálno-demokratickej ústavy. Podľa tejto ústavy boli verejné posty obsadzované na základe losu, pričom občan mohol úrad zastávať len jedno funkčné obdobie.

Aristoteles, na rozdiel od *Sókrata*, nevidel základ politického usporiadania cez prizmu hľadania všeobecného dobra. Podľa neho každý človek usiluje o svoje vlastné šťastie, ktoré mu je bližšie ako šťastie a blaho obce. Obec potom musí prostredníctvom politiky harmonizovať ciele jednotlivých jej občanov a podľa použitých prostriedkov je výsledkom konkrétny typ ústavy.

To, čo sme uviedli o existencii „ústavy“ v starovekom Grécku, platí i v prípade antického Ríma. Ani tu neexistoval žiadny formálny písaný dokument, ktorý by globálne upravoval otázky fungovania štátnej moci a jej vzťahu k obyvateľom.¹⁶ Známy *zákon XII. tabúl* nemožno v žiadnom prípade označiť za rímsku ústavu. Antický Rím preto pre ústavu neobjavil ani zvláštny, samostatný názov. Rimania označovali všeobecné princípy a zásady vzťahujúce sa na organizáciu štátnych orgánov, verejných úradov a politických inštitúcií výrazom *mos maiorum*. V podstate možno povedať že šlo o nájdenie vhodného ekvivalentu ku gréckemu výrazu *politeia*. Na rozdiel od starovekého Grécka sa však v Ríme paralelne pre usporiadanie vecí verejných používalo v dielach právnikov i politikov substitučne viacero označení. To z hľadiska moderného pozorovateľa celú situáciu mierne

¹⁴ ARISTOTELES: *Politika*. Kalligram, Bratislava: 2007, s. 201.

¹⁵ Pozri: ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Kalligram, Bratislava: 2011, s. 230 – 231. Napríklad vzťah otca so synom porovnával s kráľovstvom, vzťah pána s otrokom s tyranidou, vzťah muža a ženy s aristokraciou a domácnosti bez pánov s demokraciou.

¹⁶ To tvrdí i profesor Tomsa podľa ktorého „formální ústavy vtělené do základního zákona římský národ nikdy neměl. Jádrem ústavního práva byl obyčej, obyčejovým právem byla upravena struktura a kompetence komičií, magistrátu i senátu“. Pozri in: TOMSA, B.: *Kapitoly z dějin filosofie státu a práva*. Nakladatelství Karolinum, Praha: 2005, s. 50 a nasl.

komplikuje, pretože nie je možné s určitou istotou konštatovať priamy súvis medzi moderným pojmom ústava a niektorým konkrétnym z rímskych označení usporiadania vecí verejných a vzťahov medzi orgánmi štátu.

Pre vznik a zmenu určitého systému fungovania verejnej moci napríklad používal v technickom zmysle slova výraz *rem publicam constituere*.¹⁷ Zároveň však týmto termínom bolo možné označiť aj zriadenie štátu ako spoločenstva z organizačného hľadiska.

Tým sa dostávame z etymologického hľadiska k dôležitému rozdielu medzi slovami „*constitutio*“ a „*constitutere*“, ktoré tvoria základ výrazu konštitúcia (teda ústava). Kým výraz *constitutere* znamená tvorbu noriem, tak výraz *constitutio* označuje jednu z foriem práva už vytvoreného, teda konkrétneho prameňa práva, ktorý však ako uvidíme ďalej, má dosť ďaleko k dnešnému výrazu „ústava“.

Ak by sme si však mysleli, že už v dobách starého (dobrého) Ríma mal tento výraz rovnaký zmysel a obsah ako dnes, zostali by sme veľmi sklamaní. Tento výraz bol totiž v rímskoprávných prameňoch vyhradený pre označenie *ustanovení*, či *usporiadání* a neskôr pre *cisárske nariadenia* či *rozhodnutia*. Zásada všeobecnej podriadenosti a poslušnosti zákonu bola posilnená tým, že nad pojem *lex* (zákon) bol postavený termín *constitutio*, ktorý mal vyjadriť skutočnosť, že cisárom vydávané nariadenia *constitutiones* sú prameňom práva zvláštneho významu.¹⁸ Neskôr sa cisárske nariadenia začali označovať ako *leges generales*.¹⁹

V žiadnom prípade nemôžeme v antickom Ríme teda hovoriť o nejakej vyššej právnej sile tých prameňov, ktoré upravovali oblasť života, ktorú dnes chápeme ako ústavnoprávnu. *Jellinek* síce tvrdí, že Rimania ostro odlišovali medzi ústavou a jednotlivými zákonmi,²⁰ s takýmto tvrdením však nesúhlasíme. Práve naopak žiadne ostré odlíšenie neexistovalo, v dôsledku čoho bola rímska ústava v prípade nutnosti akýchkoľvek zmien až priveľmi flexibilná.

Môžeme však hovoriť o existencii toho, čo dnes nazývame ústavou v materiálnom zmysle. To, čo je dnes predmetom ústavnej úpravy, bolo v starovekom Ríme upravené predovšetkým formou obyčajov.

¹⁷ JELLINEK, G.: Všeobecná státověda. Jan Laichter, Praha: 1909, s. 536. Tento názor je prezentovaný napríklad aj in: HOLLÄNDER, P: Základy všeobecné státovědy. Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, Plzeň: 2009, s. 261.

¹⁸ HATTENHAUER, H.: Evropské dějiny práva. C.H.Beck, Praha: 1998, s. 283.

¹⁹ Pozri: SKŘEJPEK, M.: Constitutio-Mos-Lex-Codex (Flexibilní „ústava“ starověkého Říma). In: Jirásková, V. – Suchánek, R. (eds.): Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám. Linde, Praha: 2004, s. 32 – 33.

²⁰ JELLINEK, G.: Všeobecná státověda. Jan Laichter, Praha: 1909, s. 536.

Otázkami štátneho zriadenia a politického systému starovekého Ríma sa zaoberal už grécky historik *Polybios*. Filozoficky patril medzi stoikov, povolaním medzi historikov, ktorých priťahoval Rím. Práve on ako prvý v súvislosti s rímskou „ústavou“ upozornil na jej zmiešaný charakter, v tom čase označovaný termínom „*mixta*“. Vo svojom diele *Historiae universale* (Dejiny) odporúča miešanie jednotlivých prvkov rôznych foriem vlády s cieľom vytvoriť vyhovujúcu formu vlády, chránenú pred deštrukciou v dôsledku vlastnej nedokonalosti. Fungujúca a stabilná forma vlády v Rímskej republike (v našom chápaní teda stabilná ústava) bola podľa jeho názoru založená na zmiešaní prvku monarchistického (konzuli), demokratického (zhromaždenia ľudu) a aristokratického (senát). Jeho teória sa teda zakladá na teórii delby moci, ktorú definitívne dopracovali teoretici v osvietenstve. Stabilita inštitúcií však pomáhala i skutočnosť, že republika bola založená na cnosti a poctivosti.²¹

Práve na názoroch *Polybia* staval svoje politické názory *Marcus Tullius Cicero*. Vo svojich najdôležitejších dielach *De republica* (O republike), *De legibus* (O zákonoch) a *De officiis* (O povinnostiach) spojil grécku (filozofickú) teóriu s rímskou praxou. Cicero preberá názory Polybia o výhodách zmiešanej ústavy, pričom jeho úvahy sa skôr týkajú stavu *de lege ferenda*. Tento rímsky štátnik „*popisuje ústavu z filozofického pohľadu, snaží sa nájsť riešenie toho, ako má vypadáť ideálna ústava, aby sa ňou mohli riadiť všetky národy sveta, nielen Rimania*“.²² Aj on považuje delbu moci za jeden z dôležitých predpokladov fungovania štátnej organizácie. Vzťahy upravujúce fungovanie štátnej moci, teda z nášho hľadiska ústavnú problematiku, označuje termínom *status rei publicae*. Tento termín je vlastne obsahovo zhodný s gréckym termínom *polieta*, a preto sa nám zdá vhodnejší na označenie vystihnutie termínu „ústava“ než vyššie uvedený termín *rem publicam constituere*. Zaujímavé však je, že Cicero v diele *De republica* používa aj termín *constitutio*, a to už vo význame veľmi blízkom termínu *konštitúcia* v našom chápaní. Je však zároveň si potrebné uvedomiť, že Cicero žil a tvoril v období cisárstva, keď mnohé z používaných pojmov nielen nadobúdali nový obsah, ale novým obsahom sa ich v určitých prípadoch snažil naplniť aj on sám.

Výraz *constitutio* sa však v antike, ako už bolo spomenuté, používal i na ozna-

²¹ Bližšie in: KRŠKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení. Iura Edition, Bratislava: 2002, s. 67 a nasl.

²² DOSTALÍK, P.: Antická štátoveda v díle M.T.Cicerona. Univerzita Palackého, Olomouc: 2009, s. 57.

čenie stavu ľudského tela a zdravia.²³ Jeho použitie ako konštitúcie človeka v súvislosti s ľudským zdravím bolo prenesený do sféry politiky, kde sa vzťahoval na štátne spoločenstvo. Využila sa tu paralela medzi usporiadaním ľudského tela a jeho jednotlivých častí so vzťahom jednotlivých občanov a sociálnych skupín navzájom v štáte a ich vzťah k štátu. V tejto súvislosti antickí myslitelia používajú pojem „*Corpus-Metaphorik*“.

3. Stredoveku náš pojem ústavy príliš „nevonía“

Odborný *itinerár* Rímskej ríše prevzala po jej zániku stredoveká právna veda, a to prostredníctvom rozsiahlej recepcie rímskeho práva.

Špecifikom stredovekej Európy bolo, že sa prostredníctvom kresťanského náboženstva vytvoril na jej území spojovací článok medzi jednotlivými kresťanskými štátmi.²⁴ Z učenia svätého Augustína vyplynula dualita *obce božej a štátu pozemského*. Obec božia, ako výtvor boží, je priestor naplnený dobrom a dokonalosťou. Štát pozemský tiež pochádza od Boha, ale má slúžiť na zosúladienie vzájomných potrieb jeho občanov a umožnenie „obrúsenia hrán“ s cieľom spoločnej existencie. Jeho účelom je ochrana dobra, a preto i pozitívne zákony musia reflektovať božiu vôľu a spravodlivosť. Z kresťanskej filozofie tej doby vyplývalo, že každý jedinec bez rozdielu je schopný prijať posolstvo Evanjelia a všetci jedinici sú si rovní. Šlo však výlučne o rovnosť pred Bohom, tam sa ich rovnosť začínala i končila.

Pôvodne rímsky pojem *ius commune* sa zmenou vnútorného obsahu neskôr transformoval na *ius publicum*, vzdelanci v oblasti politiky a základov štátu začínajú používať termíny *status* a *constitutio*. V Európe sa začínali šíriť najvýznamnejšie zachované diela *Aristotela*, a to i vo forme komentárov. Vývoj a obsah pojmu „ústava“ tak začína byť ovplyvnený predovšetkým prevzatím a modifikáciou Aristotelovho učenia o štátnych formách, zvyšujúcim sa záujmom o stanovenie definície štátu a jeho účelu v rodiacej sa stredovekej politickej vede a spojením existencie štátu s pojmom všeobecného blaha či kolektívneho šťastia. Predstavitel' *scholastiky*, svätý *Tomáš Akvinský* v diele *Summa Theologica* preberá Aristo-

²³ VORLÄNDER, H.: Die Verfassung. Idee und Geschichte. 2. überarbeitete Auflage. C.H.Beck, München: 2004, s. 29.

²⁴ K tomu pozri bližšie napr.: DOROTÍKOVÁ, S.: Filosofické kořeny právního myšlení. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň: 2009, s. 57 a nasl.

telov názor o kombinácii prvkov rôznych foriem vlády ako o najvhodnejšej forme štátu, ktorú nazýva *optima politeia*. Jednotlivé formy vlády pritom označuje pojmom *status*, ktorý je zameniteľný s antickým pojmom *res publica*, pretože je zvýraznená jeho mocenská konotácia ako vlády, panstva.

Na území francúzskeho kráľovstva vydáva okolo roku 1418 *Jean de Terre-Rouge* spis o následníctve trónu a právach následníka, týkajúce sa, pravdaže, francúzskeho panovníka či lepšie povedané následníka trónu. Pravidlá následníctva trónu boli označené ako nemeniteľné pre územie celého kráľovstva a boli vyňaté z dispozičnej možnosti kráľa, pričom samotné pravidlá stoja nad panovníkom a sú pre neho právne záväzné. Záväznosť bola odvodzovaná z ich skutočného či fiktívneho zmluvného charakteru,²⁵ vyplývajúceho zo zmluvy medzi *rex* a *regnum*, teda medzi panovníkom a krajinou. Objavuje sa však i prvok akejsi ich „zosilnenej“ záväznosti. Samozrejme, táto záväznosť sa týkala konania panovníka vo verejných záležitostiach, ktorý mal byť nimi viazaný a nemohol ich jednostranne (z)meniť.²⁶ To bolo zárodkom pravidiel, ktoré sa neskôr označovali ako *lois fondamentales* či v latinčine *leges fundamentales*.

Stredovek ešte neobjavil chápanie pojmu *constitutio* ako výtvoru jednotlivých členov spoločnosti, respektíve ich reprezentantov. Aj naďalej bol uvedený pojem, v dôsledku recepcie rímskeho práva, chápaný ako v prísne právno-technickom zmysle ako jeden z výsledkov normotvornej činnosti panovníka. Najdôležitejšie predpisy, týkajúce sa najmä chodu ríše, vydané panovníkom tak nesú názov *constitutio*. Tento termín sa však, rovnako ako v antike, používa i v stredovekej medicíne, a to na označenie zdravotného stavu tela – teda telesnej konštitúcie. Okrem uvedeného termínu sa v tomto období môžeme stretnúť i s používaním pojmu *institutio*, ktorý charakterizuje vonkajšie vlastnosti štátu a organizačnú výstavbu moci.

Stredovek je charakteristický vznikom určitých písaných dohôd, ktoré na zmluvnom princípe upravujú vzťahy medzi panovníkom a šľachtou. Predstavitelia šľachty získavajú určité práva a panovník sa zároveň zaväzuje tieto dohody rešpektovať. Dokumenty, v ktorých sú dohody zachytené, nesú iný názov ako *constitutio*. Hoci s veľkými výhradami, ale predsa niektoré z týchto dokumentov môžeme považovať za zárodky budúcich moderných ústav.

²⁵ Pozri VORLÄNDER, H.: Die Verfassung. Idee und Geschichte. 2. überarbeitete Auflage. C.H.Beck, München: 2004, s. 31.

²⁶ Zhodne aj JELLINEK, G.: Všeobecná státovéda. Jan Leichter, Praha: 1906, s. 539.

V 14. storočí sa stretávame na nemeckom území s použitím slova *virfaszunge*, ktoré znamená dohodu, platné urovnanie sporu právnej povahy prostredníctvom právnych prostriedkov medzi minimálne dvoma osobami. Termín *virfaszunge* tu bol prvýkrát použitý ako synonymum pre dohodu, pričom z tohto termínu sa neskôr v nemčine vyvinulo slovo *Verfassung*, teda ústava. O storočie neskôr sa na území Nemecka začali používať pojmy *verfassen* a *Verfassung* vo význame spísaného textu či zhrnutia textu. Písomný aspekt slúži však zároveň na posilnenie právnej istoty. A práve písomná forma umožňuje i systematické členenie takejto úpravy. Neskôr sa začína aj na nemeckom území konkurenčne k termínu *Verfassung* používať latinský termín *lex fundamentalis* ako obdoba francúzskeho *lois fondamentales*. Obsahovo bol tento termín veľmi podobný modernému chápaniu pojmu ústava a vyznačoval sa jednoznačne právnym obsahom upravujúcim fungovanie štátneho spoločenstva. Zahŕňal teda i volebné kapitulácie, krajinské poriadky, či rôzne privilégia. Práve pluralita jeho jednotlivých zložiek spôsobila, že sa začal používať v plurále, teda *leges fundamentales* a v nemeckej jazykovej mutácii i ako *Grundgesetze*. Ich autormi i adresátmi boli prevažne panovník a stavy a prevažujúcou formou bola zmluva. Zmenila sa aj ich právna kvalita, a to v súvislosti s potrebou ich dlhšej stálosti a nezmeniteľnosti. Oproti iným predpisom teda z nášho stanoviska akoby disponovali vyššou právnou silou. Do popredia sa tak dostáva schopnosť *leges fundamentales* zaväzovať i suveréna (panovníka). Panovník sa tak zmluvne dostal pod ich účinnosť. Termín konštitúcia bol na nemeckom území, podobne ako v Rímskej ríši, vyhradený pre označenie zákonov vydávaných panovníkom.

Dôležitosť *leges fundamentales* vzrastá v období absolutistických monarchií, keď zahŕňali najmä princípy sukcesie, zákaz scudzovania kráľovských domén, či požiadavku katolíckeho vyznania panovníka. Tieto pravidlá boli vyňaté z voľnej dispozície panovníka a stáli nad jeho vôľou.²⁷

Veľmi dôležitým prvkom týchto *leges fundamentales* začína byť ich písomná forma. Zákony mohli byť nepísané, ale v tomto prípade šlo o „zmluvu“ medzi panovníkom a stavmi, ktorá pre potreby svojho zachovávanania potrebovala písomné zaznamenanie. Tým sa zdôraznilo i deklarovanie viazanosti panovníka zmluvou tohto typu. V uvedenom momente môžeme nájsť priamy súvis s neskoršou požiadavkou písomnej formy moderných ústav. Základné zákony ako také však nemôžeme ešte považovať za ústavy v modernom zmysle slova, ale len za súpis

²⁷ Pozri napríklad: KINCL, J.: Obecné dějiny státu a práva. Dějiny státu a práva za feudalismu. Díl I. Z dějin evropských feudálních monarchií. Univerzita Karlova, Praha: 1973, s. 66.

organizačných pravidiel chodu štátu. To sa mení, až keď ich obsah zakotvením delby moci a práv a slobôd občanov stavia hrádzu proti absolutizmu.²⁸

V období absolutizmu sa stretávame i s používaním pojmu tzv. *starobylych ústav*, ktorý je potrebné odlišiť od *leges fundamentales*. Pojem *starobylá ústava* bola myšlienková konštrukcia, ktorá slúžila ako forma obrany proti rozpínajúcej sa moci absolutistických monarchov tvrdiac, že moc panovníka je odvodená a limitovaná nepísanou starobyľou základnou ústavou, ktorej jednotlivé ustanovenia „sa stratili v hmle“. Táto ústava je však zachovávaná formou obyčajového práva, ktoré limituje panovnícku moc.²⁹

Zakladateľ moderného učenia o suverenite *Jean Bodin* používal vo svojom diele *Les six livres de la république* pojem *leges imperii*, popri ktorom sa zhruba od roku 1576 na území francúzskeho kráľovstva začal zameniteľne používať pojem *lois fondamentales*. Ten predstavoval pre kniežatá a panovníka určité nezmeniteľné princípy, ako napríklad nástupnícke pravidlá na trón, požiadavku katolíckeho vierovyznania panovníka či potrebu súhlasu stavov pri zvyšovaní daní. Šlo teda o právne obmedzenie konania suveréna. Do kategórie *lois fondamentales* môžu byť zaradené napríklad volebné kapitulácie či Zlaté bully vydávané panovníkom, a to často v slávnostnej forme. Montesquieu označoval týmto pojmom základné pravidlá fungovania štátu.

Obdobne v Anglicku *Francis Bacon* použil termín „*fundamental laws*“ v roku 1596 na označenie úpravy usporiadania štátu a výkonu vlády. Pravidlami označenými ako *fundamental laws* bol viazaný i panovník, zásada *princeps legibus solutus* bola teda čiastočne prelomená.

Dôležitým znakom absolutistických monarchií bolo, že sa prestal uplatňovať princíp „*princeps legibus solutus*“, teda aj absolutistický panovník bol viazaný právnymi predpismi, ktoré upravovali základy vlády a predstavovali formálnu či materiálnu ústavu.

V anglickom jazykovom prostredí sa začína na prelome 17. a 18. storočia popri výrazoch *fundamental laws* a *government* začína používať paralelne i výraz *constitution*. Zároveň sa tieto pojmy naplňujú novým obsahom. Na tento proces malo vplyv aj už zmienené metaforické pripodobňovanie telesnej konštrukcie človeka na stavbu štátu.

²⁸ Pozri napríklad: FILIP, J.: Ústavní právo. Učební text pro bakalářské studium na PrF MU. Masarykova Univerzita, Brno: 2010, s. 20.

²⁹ K tomu pozri: MILLER, D. (ed.): Blackwellova encyklopedie politického myšlení. CDK Proglas – Jota, Brno: 1995, s. 498.

Anglická monarchia dáva vzniknúť zárodkom moderného konštitucionalizmu, ktorý sa následne tvaruje, vyvíja a dozrieva už na inej pôde. Výraz *constitution* podobne ako v iných štátoch sprvu označuje formálne vydaný zákon. Neskôr sa zákon vydaný v participácii s parlamentom začína označovať ako *statute*. Od 17. storočia sa termín *constitution* používa na označenie formy vlády a tiež substitučne k výrazu *fundamental laws*, pričom neskôr sa rovnako začína používať v plurále ako *constitutions* a obsahovo tým splyva s *fundamental laws*. Následne možno pozorovať nárast dôležitosti tohto významu a kráľ Karol I. bol dokonca v roku 1649 obvinený z porušovania *fundamental constitutions* monarchie.

Na území Anglicka v roku 1653 vzniká najstaršia písaná ústava v modernom zmysle slova. Paradoxne, nie je nazvaná ako *constitution*, ale ako „*The Government of the Commonwealth of England*“, pričom známejšie je skrátené označenie „*Instrument of Government*“, v slovenčine *Nástroj vlády*. Tento dokument vydal *Oliver Cromwell* 16. decembra 1653 potom, čo poslanci „*svätého parlamentu*“ boli donútení podpísať abdikáčne listy. Autorom bol *John Lambert* spolu s inými vojenskými veliteľmi Cromwellovej armády. Išlo o ústavu vo *formálno-organizačnom* zmysle, pretože upravovala len základy organizácie a výkonu štátnej moci. Hlavným cieľom bolo garantovať rovnováhu politických síl v kráľovstve. Najdôležitejšími orgánmi kreovanými touto ústavou boli *lord protektor* a *štátna rada*. *Nástroj vlády* bol o tri roky neskôr, teda v roku 1657, nahradený *Pokornou petíciou a radou* (*The Humble Petition and Advice*). Táto nová ústava mala za cieľ obnoviť monarchiu a oslabiť právomoci štátnej rady.

Revolúcia Parlamentu voči kráľovi Jakubovi II. v roku 1688 v Anglicku bola odôvodňovaná porušením ústavy – teda zmluvy medzi kráľom a národom, čím zároveň prišlo k porušeniu základných zákonov (*fundamental laws*). Prvýkrát tak v oficiálnom dokumente bol použitý pojem ústava (*constitution*), keď sa Jakubovi II. vyčítalo, že ju porušil (*to subvert the constitution of the Kingdom*). Pojem ústava (*constitution*) tak v sebe zahŕňal jednak dohodu medzi monarchom a národom a jednak základné zákony (*fundamental laws*). Výraz *constitution* tak v politickej literatúre predstavuje akúsi vyššiu normu vzťahujúcu sa na život pospolitosti, ktorá je schopná byť kritériom posudzovania kvality vládnutia smerom k dosahovaniu všeobecného dobra a viazanosti suveréna právom.

Thomas Hobbes vo svojom diele tiež používa výraz *základný zákon*, keď uvádza, že zákony sa okrem iného môžu deliť i na tie, ktoré sú základné a tie, ktoré nie sú základné. Poznamenáva, že sa mu u žiadneho autora nepodarilo zistiť, čo to základný zákon je, ale sám ho definuje ako zákon, po odstránení ktorého sa štát úplne rozpadne ako dom s narušenými základmi. Preto je podľa *Hobbesa*

základný zákon ten, podľa ktorého sú poddaní povinní rešpektovať a posilňovať moc zverenú suverénovi, nech je ním panovník alebo zhromaždenie, teda moc, bez ktorej nemôže obstáť. *Hobbes* sa tak vo svojom chápaní základného zákona približuje materiálnemu obsahu moderného pojmu ústavy. Zároveň však pojem zákona ostro odlišuje od charty. *Charta* podľa neho predstavuje vyňatie zo zákona, ide o dar suveréna, ktorý sa netýka všetkých, ale len určitého jednotlivca.³⁰

V Dánsku v roku 1661 podpísali zástupcovia stavov štátnu zmluva nazvanú *Akt o dedičnej samovláde*, ktorou sa dovtedajšia stavovská monarchia premenila na dedičnú absolútnu monarchiu. Panovník následne vydal v roku 1665 zákon nazvaný *Lex Regia* upravujúci detailnejšie nástupníctvo na trón. Jeho adresátmi boli vlastne členovia panujúcej dynastie. Tento zákon možno napriek tomu označiť za základný zákon dánskej monarchie, pričom monarcha nedisponoval oprávnením ho meniť.³¹

4. Heuréka ! – novovek začína chápať zmysel a význam ústavy

Smerom k vzniku moderného pojmu ústava pokračovalo dianie v britských kolóniách na území severnej Ameriky. Môžeme rozlišovať tri základné typy kolónií, a to kráľovské kolónie, vlastnícke kolónie a kolónie založené na výsadných listinách. Vnútorne pomery kolónií boli upravované v tzv. *Colonial Charters*. Od druhej polovice sa pre ne začal používať i názov *Constitution*, ktorý na rozdiel od materskej krajiny (teda Británie) označoval výlučne dokument v písomnej forme upravujúci výkon verejnej moci. Tento trend vyústil po vyhlásení nezávislosti a vzniku Spojených štátov amerických do skutočnosti, že za ústavu sa začal označovať výlučne len písaný dokument legitimovaný vôľou ľudu zriaďujúci a definujúci nielen sústavu štátnych orgánov, ale i materiálne limity výkonu štátnej moci a základy záruk práv občanov.

V prostredí novo zakladaných anglických kolónií sa preto stretávame s dokumentmi, ktoré mali stanoviť základné prvky vnútorného usporiadania týchto kolónií, hodnoty, na ktorých je spoločenstvo vybudované, vzťah jednotlivca a spoločenstva a procedúry, ktorými vznikajú všeobecne záväzné rozhodnutia. V tom čase neexistoval určitý jednotný teoretický rámec, ktorý by takéto konanie

³⁰ Pozri HOBBS, T.: *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Oikoymenh, Praha: 2009, s. 200 – 201.

³¹ Pozri: HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. C.H.Beck, Praha: 1998, s. 377.

usmerňoval, jednotlivé kolónie spontánne vytvárali každá svoju vlastnú „ústavnú prax“. Podstatou týchto dokumentov bola dohoda členov vznikajúceho spoločenstva navzájom, ktorej svedkom mal byť samotný Boh. To svedčí o inšpirácii v Biblii. *Jellinek* uvádza, že podstata týchto dokumentov spočívala v prenesení kalvínskeho učenia o cirkevnej obci ako spolku medzi Bohom a veriacimi na štát. V dôsledku tohto učenia sa tak ako cirkevná obec i štát musel zakladať na nejakom *covenant*, teda akejsi spoločenskej zmluve uzatvorenej jednohlasne všetkými členmi spoločenstva.³² Uvedené dokumenty mali tiež rozličné názvy, ako napríklad *Covenant*, *Compact*, *Charter*, *Frame*, *Fundamentals*, *Organic act*. Termín *Constitution* sa síce objavuje tiež, ale zatiaľ omnoho zriedkavejšie, vo význame *to constitute*, teda zriadiť, konštituovať niečo.³³

V tomto zmysle možno uviesť známu dohodu nazvanú „*Mayflower Compact*“ uzatvorenú otcami pútnikmi 11. novembra 1620 pred založením kolónie New Plymouthu. Išlo o dohodu skupiny puritánov, ktorí v septembri 1620 vyplávali na lodi *Mayflower* (májový kvet) zo západného Anglicka k americkým brehom. Po dosiahnutí cieľa spísalo štyridsaťjeden najzodpovednejších z nich slávnostnú zmluvu, ktorá mala charakter dohody o politickom usporiadaní a ktorú uzatvorili jednak pred Bohom, jednak jeden pred druhým. Jej obsahom bolo, že sa spájajú vospolok do občianskeho štátu kvôli lepšiemu usporiadaniu, zachovaniu a presadeniu spoločných cieľov a aby uzákonomili, konštituovali a sformulovali také spravodlivé a pre každého platné právne predpisy, nariadenia, zákony, ustanovenia (ústavy) a úrady, ktoré budú najlepšie vyhovovať a svedčať všeobecnému dobru kolónie, ktorú zakladajú. Nešlo však ešte o ústavu v modernom zmysle slova.

Za prvú písanú ústavu už v modernom zmysle slova na území USA môžeme považovať dokument nazvaný *Fundamentals Orders of Connecticut* (základné poriadky Connecticutu) zo 14. januára 1649, ktorý prijali mestá Windsor, Hartford a Wethersfield.³⁴ Z obsahu dokumentu vyplývalo, že jeho hlavným cieľom bolo ustanoviť riadnu a mravnú vládu podľa božej vôle, aby boli usporiadané záležitosti občanov. Ďalej bolo upravené konanie zákonodarných zhromaždení, voľba úradníkov, voľba guvernéra či oprávnenie vydávať zákony.

³² Pozri: JELLINEK, G.: Všeobecná státovéda. Jan Leichter, Praha: 1906, s. 540.

³³ K tomu pozri bližšie KUKLÍK, J. – SELTENREICH, R.: Dějiny anglo-amerického práva. Linde, Praha: 2007, s. 358 – 359.

³⁴ Niektorí autori však za prvú modernú ústavu označujú až ústavu štátu Virgínia z 12. júna 1776 argumentujúc tým, že Fundamental Orders of Connecticut platili len miestne. Pozri: FILIP, J.: Ústavní právo České republiky. I. díl. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR. Masarykova Univerzita, Brno: 1997, s. 66.

Neskôr sa stalo pravidlom, že uvedené zakladacie listiny nových kolónií na americkom území sa skladali z dvoch častí tzv. *declaration of rights*, ktoré upravovali vzťah jednotlivca a spoločenstva, a *frame of government* upravujúceho orgány spoločenstva a ich činnosť. Tým bol daný základ pre vnútorný obsah a členenie moderných konštitúcií. Ich základom sa stala filozofia učenia o spoločenskej zmluve a teória suverenity ľudu. V ďalšom období tvorila jadro ústavnej teórie na území USA syntéza politickej teórie *Johna Locke*a, Biblie a verzia anglickej lancasterskej ústavy v podaní sira *Edwarda Coke*a.³⁵

Následne bola v roku 1776 na území dnešných Spojených štátov amerických vyhlásená nezávislosť. Samotný text vyhlásenia, ktorý pripravil *Thomas Jefferson*, v podstate vypočítaval doterajšie krivdy zo strany anglického kráľa vo vzťahu k americkým kolóniám, ktoré hraničili s absolútnou tyraniou. Zaujímavé je, že jednou z výčitiek v texte Vyhlásenia nezávislosti bolo i to, že kráľ „sa spolčuje s inými, aby nás podrobil jurisdikcii cudzej našej ústave a neuznávanej našimi zákonmi“ (*He has combined with others to subject us to a Jurisdiction foreign to our Constitution, and unacknowledged by our Laws*). Už v čase Vyhlásenia nezávislosti sa teda implicitne predpokladalo, že existuje „nový poriadok“ kolónií založený na už spomínaných dohodách, ktoré vo svojom súhrne akoby predstavovali od anglického práva odlišný právny poriadok, akúsi ústavu kolónií.

V roku 1776 sa začalo s prípravou ústavy novovzniknutej Únie, ktorá bola pod názvom *Články konfederácie* prijatá v roku 1777 a do platnosti vstúpila v marci 1781. Išlo o prvú ústavu konfederovaných štátov. Obsahovala predovšetkým ustanovenia o orgánoch konfederácie, ich zložení a činnosti. Vzťahu občana a štátu nebol venovaný priestor.

Pre americké chápanie ústavy mala veľký význam snaha v jednom písanom dokumente upraviť základné zásady výkonu moci a jej limitov vrátane úpravy určitých minimálnych garancií práv občanov. V právnom poriadku mala ústava preto vyššie postavenie ako ostatné zákony. Na rozdiel od Európy, kde sa pôvod ústavy odvodzoval od zmluvy uzatvorenej medzi panovníkom a ľuďom, na území USA sa jej pôvod odvodzoval od zmluvy uzatvorenej medzi všetkými príslušníkmi ako rovnocennými členmi novovzniknutého spoločenstva navzájom. Práve to vyvolávalo potrebu kodifikovať takúto zmluvu na preukázanie jej existencie a všeobecnej záväznosti. Tlak na existenciu ústavy v písomnej forme bol zvýšený i skutočnosťou, že podobne ako *Instrument of Government* v Anglicku vznikla

³⁵ K tomu pozri bližšie: SANDOZ, E.: Základy americkej svobody a vlády zákona. In: ŽEGKLITZ, J. (ed.): Velké postavy politické filosofie. Občanský institut, Praha: 1996, str. 83 a nasl.

i americká ústava ako priamy dôsledok revolúcie a vyjadrovala diskontinuitu s dovtedajším režimom. Písomná forma mala definitívne potvrdiť zmenený *status quo*. Ústava vznikla „na zelenej lúke“ ako zmluva každého s každým, ktorá zavádza nové usporiadanie štátu. Zdrojom tejto zmluvy bol suverénny ľud a jej zabezpečenie jej trvácnosti a neporušiteľnosti preto vyžadovalo konštrukciu vyššej právnej sily ústavy oproti ostatným právnym normám. Ústava ako primárny akt suverénnych občanov tak bola pre prípad zmeny vyňatá z bežnej dispozície štátnej moci a bola vyhradená tzv. ústavným konventom ako špeciálnym orgánom reprezentujúcim ľud. Tomu zodpovedala i špeciálna procedúra vyžadovaná pre zmenu či doplnenie ústavy, ktorá sa odlišovala od procedúry vyžadovanej na zmenu obyčajných zákonov, teda bola sťažená.³⁶ Ústavodarca je tak jasne odlišený od zákonodarcu. Z uvedeného jasne vyplýva, že cesta k ústave bola na americkom kontinente omnoho jednoduchšia, pretože jej tvorcovia boli plne „vyzbrojení“ ideovou výbavou konštitucionalizmu, ktorého zárodoky predtým vykvásili v Európe, a zároveň na tejto ceste absentovali politické prekážky, ktoré zostali na starom kontinente.

Aj na území starej dobrej Európy sa však rodí ovocie nových myšlienok. *Jean-Jacques Rousseau* rozlišoval tri druhy zákonov, a to základné (štátne) zákony upravujúce pôsobenie suveréna na štát, občianske zákony, upravujúce vzťahy medzi občanmi navzájom, a trestné zákony. Za samostatný druh, ktorý nie je vrytý do mramoru ani do bronzu, ale do srdc občanov, považoval mravy, zvyky a verejnú mienku, ktoré tvorili skutočnú ústavu štátu.³⁷

Ďalší veľký francúzsky mysliteľ *Charles de Secondat Montesquieu* považoval za základný zákon (*loi fondamentale*) demokracie to, že ľud si sám dáva zákony.³⁸

Americké chápanie ústavy ako kodifikovanej právnej úpravy v písomnej forme upravujúcej fundamentálne vzťahy v štáte, limity výkonu štátnej moci a určité záruky individuálneho priestoru pre občana – jednotlivca bolo po revolúcii v roku 1789 recipované i vo Francúzsku. Bolo by však omylom tvrdiť, že primárnym cieľom revolúcie bolo presadenie modelu ústavného štátu výlučne podľa amerického vzoru. Prioritou totiž bola zmena spoločenského poriadku, teda

³⁶ K tomu podrobnejšie napríklad: WINTERHOFF, Ch.: *Verfassung – Verfassunggebung – Verfassungsänderung*. Mohr Siebeck, Tübingen: 2007, s. 19 a nasl.

³⁷ Pozri ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenskej zmluve*. Kalligram, Bratislava: 2010, s. 77–78.

³⁸ Pozri MONTESQUIEU, Ch., L.: *O duchu zákonů*. Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, Plzeň: 2003, s. 45.

konštituovanie novej politickej moci ako predpokladu pokroku smerom k modernému konštitucionalizmu.³⁹

Ešte v predrevolučných časoch francúzsky štátovedec *Emer de Vattel* definoval vo svojom diele *Le Droit de gens* ústavu, teda súhrn *lois fondamentales*, ako *règlement fondamental* (hlavnú úpravu), ktorá pochádza od ľudu, ale nie je viazaná na určitú formu či obsah.⁴⁰ Ľud je nad ústavou.

Podmienka obsahu a formy ústavy prichádza na francúzsku pôdu však až s pádom Bastily. V roku 1788 kráľ rozhodol o zvolaní generálnych stavov, na zasadnutí ktorých mal vypočúť i sťažnosti poddaných. Preto boli v priebehu roka 1789 spísané tzv. zošity sťažností (*cahiers de doléances*), v ktorých boli formulované požiadavky všetkých troch stavov. Jednou z hlavných požiadaviek obsiahnutých v zošitoch sťažností, ktoré zástupcovia stavov priniesli na zasadnutie dňa 5. mája 1789 do Versailles, bola požiadavka vzniku písanej a racionálnej ústavy.⁴¹ Hlavným nositeľom ústavnej idey bol však tretí stav. Členovia generálnych stavov sa i napriek kráľovmu nesúhlasu rozhodli zaoberať predovšetkým politickými reformami. Po spore o overovanie plných mocí a spôsobe hlasovania sa tretí stav 17. júna 1789 vyhlásil za jednotné Národné zhromaždenie, ktoré sa napokon 6. júla vyhlásilo za Ústavodarné národné zhromaždenie.⁴² Dňa 26. augusta 1789 bola prijatá *Deklarácia práv človeka a občana*, ktorá na rozdiel od starého režimu bola symbolom novouzatvorenej spoločenskej zmluvy a zakladala i nový legitimitačný reťazec režimu. Zároveň bola akousi preambulou novej ústavy. Sú v nej obsiahnuté idey, ktoré majú principiálny význam pre dokončenie vnútornej výstavby moderného štátu a pre založenie a vývoj modernej spoločnosti ako spoločnosti občanov a zároveň spoločnosti založenej na zárobku.⁴³

V období revolúcie sa jej teoretickým účinkom na štátne zriadenie i politický systém venoval predovšetkým abbé *Emmanuel Joseph Sieyès*. Vo svojej práci

³⁹ Pozri: GRIMM, D.: Die Zukunft der Verfassung. Suhrkamp, Frankfurt am Main: 1991, s. 49 a nasl.

⁴⁰ Pozri: MOHNHAUPT, H. – GRIMM, D.: Verfassung. Zur Geschichte des Begriffs von der Antike bis zur Gegenwart. Zweite Auflage. Duncker & Humblot, Berlin: 2002, s. 106.

⁴¹ FROTSCHER, W. – PIEROTH, B.: Verfassungsgeschichte. 7. Auflage. C.H. Beck, München: 2008, s. 26.

⁴² K zmene a ďalšiemu vývoju štátneho zriadenia vo Francúzsku v období Veľkej francúzskej revolúcie a po nej pozri bližšie napríklad: BALÍK, S.: Státní zřízení Francie v letech 1789 – 1814. Univerzita Karlova, Praha: 1977, s. 13 a nasl., prípadne: FURET, F.: Francouzská revoluce. Díl 1. Od Turgota k Napoleonovi 1770 – 1814. Argo, Praha: 2004, s. 71 nasl.

⁴³ Pozri: BÖCKENFÖRDE, E., W.: Die sozialen und politischen Ordnungsideen der Französischen Revolution. In: BÖCKENFÖRDE, E., W.: Staat, Nation, Europa. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie. Suhrkamp, Frankfurt am Main: 1999, s. 12.

nazvanej „*Čo je tretí stav*“ z roku 1789 zaviedol diferenciáciu medzi *pouvoir constituant*, ako ustanovujúcou mocou ľudu, a *pouvoir constitué*, ako mocou ľuďom následne ustanovenou. Ľud podľa neho existuje nezávisle od všetkého ostatného, je pôvodcom všetkého a jeho vôľa je vždy legálna, pretože je to zákon sám. Nad vôľou ľudu sa môže nachádzať len prirodzené právo. Legitimitu moci podmieňuje jej odvodením z ľudu a pre transfer tejto moci požaduje zachovať predpísanú procedúru upravenú ústavou, ktorá je daná v listinnej forme. Tvorcom ústavy je výlučne ľud ako *pouvoir constituant*. Ten následne udeľuje ním zriadeným orgánom – teda moci ustanovenej, poverenie vykonávať štátnu moc. Moc ustanovená nemá oprávnenie meniť ústavu. Tieto *Sieyésove* tézy sa neskôr stali základom modernej ústavnej teórie. Ústava tak stanovuje na jednej strane limity výkonu štátnej moci a na strane druhej logicky i práva občanov, ktoré sa stávajú základom ústavného poriadku. To vyplýva z článku 16 už spomínanej *Deklarácie práv človeka a občana* z roku 1789, podľa ktorého *spoločnosť, v ktorej nie sú zabezpečené záruky práv a zakotvená delba moci, nemá nijakú ústavu*. Deklarácia tak vo svojom článku 16 predstavovala odklon od výlučne materiálneho chápania pojmu ústava tým, že požadovala zaistenie záruk ľudských práv a slobôd a zavedenie delby moci.

Praktickým výsledkom revolúcie i naplnenia s ňou spätých ideí bolo prijatie novej ústavy, ako kodifikovanej pozitívno-právnej úpravy v písomnej forme. Tá bola vypracovaná v rokoch 1789 až 1791 a po schválení Národným zhromaždením bola 3. septembra 1791 potvrdená kráľom.

Ako vyplýva už z uvedeného, klasický – teda moderný, význam získava slovo „*constitutio*“ až v priebehu 17. a 18. storočia. Je však opustená latinská transkripcia a používa sa francúzsky ekvivalent „*constitution*“ a následne jeho jednotlivé národné preklady. Dochádza i k posunu vo vnútornom obsahu tohto pojmu, keď naďalej označuje opísanie poriadku (teda politických a mocenských pomerov) štátu. To súvisí so skutočnosťou, že novovzniknutá občianska spoločnosť cíti potrebu fixovať nový poriadok. Prevládajúca politická teória vychádza z premisy, že členovia spoločnosti preto poverujú zabezpečením svojich práv jednotlivé štáty prostredníctvom zmluvy. Práve zmluvná forma im umožňuje vzdať sa realizácie svojich prirodzených práv v prospech moci a zároveň si ponechať možnosť kontrolovať účel, ktorému zverená moc slúži. Porušenie zmluvných povinností zo strany štátu oprávňuje občanov vypovedať zmluvu a zvrhnúť takúto moc.⁴⁴

Zároveň možno konštatovať, že od polovice 18. storočia narastá tlak na definitívne podradenie štátnej moci právu, teda určenia konzekventných a jasných

⁴⁴ Blížšie: BOHÁČKOVÁ, R.: Dějiny právního myšlení. Masarykova Univerzita. Brno: 1994, s. 29.

limitov pre jej výkon. Na tomto procese plní svoju nezanedbateľnú úlohu i pojem ústavy, ako základného zákona a naopak, tento proces zanecháva svoj rukopis i na ďalšom vývoji a chápaní pojmu ústava. Konštitúcia, teda ústava, sa v dôsledku toho zbavuje čoraz viac svojich „neprávnych“ súčastí, ktoré v jej obsahu boli hojne zastúpené a akcentuje úpravu právne formulovaného stavu konkrétneho štátu. Tým sa pojem konštitúcia (ústava) mení z prevažne *deskriptívneho* na *preskriptívny*, s normatívnym obsahom a ideologickým nábojom. Naďalej sa vyznačuje nutnou prítomnosťou formálnych či obsahových kvalít, ktoré historicky prvýkrát zabezpečujú naplnenie určitých očakávaní.⁴⁵

Po nástupe liberalizmu v Európe sa definitívne presadil právny pojem ústavy, teda ústavy ako fundamentálneho zákona reglementujúceho charakter a existenciu štátu, i základné vzťahy v ňom. Tento výsledok je ovocím osvietenského myslenia, ktoré presadzovalo zákon ako ochranu občana pre tyranriu štátu. Na dosiahnutie tohto cieľa mal zákon garantovať právnu istotu a musel byť všeobecne záväzný, a teda i absolútne a bezpodmienečne platný a vymáhateľný. Uvedené kvalitatívne požiadavky sa preto logicky vzťahovali i na ústavu ako najdôležitejší zákon štátu. Tento proces pôsobil však i recipročne, teda hlavný cieľ osvietenstva, a to „*vykročenie človeka z nesvojprávnosti*“ sa realizoval práve prostredníctvom ústavy. Nastupujúci liberalizmus následne vytvoril zvláštnu kategóriu ústavných zákonov, chápaných ako základ vzniku práva a garancií vzájomných práv a povinností občana a štátu.⁴⁶

Vzniká tak „*právna ústava*“, ktorá sa transformovala z politického dokumentu na dokument právny. Tým sa však automaticky nevyriešili všetky otázky spojené s chápaním ústavy ako normatívneho právneho aktu a základu života určitej politickej entity.

V období nacionálneho socializmu (1933 – 1945) totiž v Nemecku zaniká právna ústava ako taká, a tým sa odvrhol i liberálny pojem ústavy tak, ako vznikol v priebehu 18. a 19. storočia. *Weimarská ústava* z roku 1919 síce formálne zostala v platnosti, avšak v praxi sa vôbec neuplatňovala a nacistický režim preto ani nepovažoval za potrebné ju rušiť. Ústava v tradičnom ponímaní tak prestala existovať. Nacionálno-socialistickí „*teoretici*“ práva sa pokúsili pripojiť inštitút akýchsi „*základných zákonov*“ (*Grundgesetze*). Základný predpoklad ústavy, a to viazanosť výkonu štátnej moci normatívnym rámcom však nebol vôbec zamýšľaný ani

⁴⁵ MOHNHAUPT, H. – GRIMM, D.: *Verfassung. Zur Geschichte des Begriffs von der Antike bis zur Gegenwart*. Zweite Auflage. Duncker & Humblot, Berlin: 2002, s. 100.

⁴⁶ Pozri: TOMSA, B.: *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Karolinum, Praha: 2005, s. 152.

predpokladaný.⁴⁷ Nacionálno-socialistická ústava bola chápaná ako *osobne určená politická ústava s materiálnym organizačným princípom a skutočne úplnou poriadkovou funkciou. Jej koncepcia zodpovedá skutočnému spoločensky určenému pôvodnému typu. Vzniká prostredníctvom celkového politického aktu, zákonodarnou činnosťou, ako aj jednotlivými aktmi vedenia postupne k rozvoju dosiahnutého poriadku bez potreby písanej ústavnej listiny.*⁴⁸ Pramene poznania ústavy tak boli v dôsledku uvedeného veľmi rôznorodé – okrem zákonov i rôzne vyššie akty Vödcu, jeho prejavy, politické programy (!) a podobne. Ústava prestáva byť právom a stáva sa výrazom aktuálnej politickej potreby. Písomná forma ústavy a viazanosť verejnej moci ňou bez výnimky sa stáva neprekonateľnou príťažou.

Paradoxne k obratu a k veľkému pokroku v chápaní ústavy ako bezprostredne záväzného a vynútiteľného práva v celom jej rozsahu a obsahu, a tým k veľkej satisfakcii v tomto smere, prichádza na nemeckom území. Nová ústava Spolkovej republiky Nemecko označená ako *Základný zákon (Grundgesetz)* z 23. mája 1949 v článku 1 ods. 3 výslovne ustanovila, že jej ustanovenia i v časti upravujúcich základné ľudské práva zaväzujú zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc ako bezprostredne platné právo. Ústava (aspoň na európskom kontinente) tým definitívne prestáva byť hodnotovo neutrálna a z monológov zákonodarcu sa stáva rešpektovanou veličinou.

Naopak, stmelovacie procesy v Európe zatiaľ ešte neboli schopné viesť k vzniku formálnej ústavy na nadnárodnej úrovni a úplne tak zavrieť vznik právnej ústavy Európskej únie. Napriek sporom o charakter Európskej únie a existencii legitimizačných otáznikov však môžeme povedať, že i Únia svoju ústavu má, hoci v nekodifikovanej podobe.

⁴⁷ Pozri: STOLLEIS, M.: *Recht im Unrecht. Studien zur Rechtsgeschichte des Nationalsozialismus.* Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main: 1994, s. 19-20.

⁴⁸ WALZ, G., A.: *Der Begriff der Verfassung.* Duncker & Humblot, Berlin: 1942, s. 62.

II. EURÓPA NA RÁZCESTÍ

Právo ako zrkadlo ducha

RADOSLAV PROCHÁZKA*

V diele tak rozsiahлом, pestrom a sofistickým, akým slovenské, česko-slovenské a európske právne myslenie obohatila profesorka Alexandra Krsková, sa možno jednotačiaci motívická línia hľadá ťažko. Pre svoje vlastné chápanie podstaty jej filozofického odkazu si preto nenárokujem ani presnosť, ani výstižnosť. Predsa len sa však pre účely tejto pocty pokúsim z mnohých vrstiev jej intelektuálneho úsilia vydestilovať tie, ktoré sám považujem za piliere. Základné slovo cnosť, základný postoj odmietanie morálneho relativizmu, základný horizont pravda.

V diskurze, prepchatom právami a nárokmi, sa návrat k otázke povinnosti – voči sebe samému i voči spoločstvu – môže javiť ako anachronizmus, ako sverepé pestovanie tridentského rítu v pokoncilovom čase. Profesorka Krsková v jednom zo svojich článkov sama konštatuje, že „*altruizmus ako trvalý životný princíp je diskvalifikovaný, kult povinnosti sa beznádejne prepadá do minulosti, ére disciplíny, trpkého sebazaprenia a nezištnosti odzvonilo*“.¹ Podobne argumentuje aj vo vzťahu k vlastnej téze o modernom a postmodernom prechode od kultúry povinnosti ku kultúre sebalásky.²

Nástojčivé odmietanie rezignácie na trvalé hodnoty a pravdy, vystríhanie pred relativizáciou tých najzákladnejších atribútov ľudskej slobody a dôstojnosti, neochota podľahnúť všeobecnej eufórii z jednorozmerného blahobytu, to všetko sú Krskovej témy. Vo zvyšku tejto ťarbavej pocty sa chcem na ne pozrieť dvoma pohľadmi: najskôr cez pojmový a ideový raster teórie amerického právneho filozofa Paula Kahna a následne cez aplikáciu niektorých doktrinálnych východísk na konkrétnu situáciu, ktorou je návrat izraelského vojaka Gilada Šalita z palestínskeho zajatia domov.

* doc. JUDr. Radoslav Procházka, PhD., JSD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? In: *Justičná revue*, 56, 2004, č. 10, s. 1120.

² Pozri Krsková, A.: *Od kultúry povinnosti ku kultúre sebalásky*. In: *Právne filozofický odkaz I. Kanta a súčasné právne myslenie* : zborník z mezinárodnej konferencie konanej vo dňoch 4. – 5. března v Brně, Právnická fakulta MU Brno / redakce zborníku: Tatiana Machalová. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 137 – 146.

1. Kultúrne štúdium práva

1.1 Základné východiská

Rovnako ako Krsková, kladie si i Kahn otázky, bezprostredne sa týkajúce širšieho kultúrneho zázemia sociálnych javov, vrátane práva. Kahn jednu zo svojich metód priamo nazýva kultúrnym štúdiom práva, pričom trvá na tzv. externej perspektíve, na skúmaní práva nie z pohľadu osoby, ktorá mu ako jeho adresát podlieha, ale z pohľadu osoby, ktorá naň hľadá zvonka, ako pozorovateľ, nie ako priamy účastník právnej prevádzky, interného právneho diskurzu. Jedným z dôvodov je jeho presvedčenie, že pravda a autorita sú nespojiteľné entity, a že práve „pravda, nie autorita, je meradlom skutočného diskurzu“.³ Preto sa podľa neho práva na teória, ktorá usiluje o hľadanie pravdy cez skutočne otvorený diskurz, čoraz viac vzdáľuje a bude vzdalovať od právnej praxe, ktorá usiluje o poriadok, autoritu a pokračovanie tradície.

Kahn je komunitaristom tak na úrovni ideového plánu (v tom zmysle, že jeho ústrednou, ak nie jedinou témou je téma vzťahu jednotlivca k spoločenstvu), ako aj na úrovni filozofického názoru, keď trvá na tom, že úplnou je identita človeka len vtedy, ak jednou z jej určujúcich vektorov je postoj k spoločenstvu. Konkrétne spoločenstvu, ktoré však nie je spoločenstvom konkrétneho času, ale transhistorickou entitou, vymedzenou súradnicami minulostnými (výkladom vlastných dejín) aj budúcnostnými (predstavami o vlastnej perspektíve). Kahn tvrdí, že poznávanie spoločenských javov je v prvom rade genealógiou duše danej spoločnosti, a na viacerých miestach hovorí o štátovedeckej archeológii, keď poznanie toho, čo dnešku predchádzalo, je nevyhnutným pre pochopenie toho, s čím sme konfrontovaní dnes a do čoho to môže prerásť zajtra.⁴ Súčasná spoločenská realita na Slovensku, keď sa právom objavujú pochybnosti o spôsobilosti systému na vlastnú reprodukciu, robí z tejto archeologickej perspektívy naliehavú potrebu.

Nie totožným, ale predsa len príbuzným sa javí byť Krskovej chápanie významu a dopadu, aký kultúrna história národa má na jeho právo a štát. Krsková píše o desiatročiach budovania etickej infraštruktúry ako o jednom z predpokladov živej, funkčnej demokracie, píše o odstupoch medzi jednotlivými fázami moder-

³ Kahn, P.: *Legitimacy and History: Self-Government in American Constitutional Theory*, New Haven/ London: Yale University Press, 1992, s. 223.

⁴ Okrem priamo citovaných diel pozri napríklad Kahn, P.: *The Reign of Law. Marbury v. Madison and the Construction of America*. New Haven: Yale University Press, 1997.

nizačného procesu, a pripomína, že „všetky vyspelé civilizácie boli vytvorené a udržiavané viac určitou duchovnou silou, spoločným vedomím duchovných hodnôt, ako formálnymi normami s prísnyimi sankciami“.⁵

Paul Kahn zmysel vzťahu osoby a spoločenstva štruktúruje a nachádza v aplikácii viacerých dichotómií: viera vs. rozum, obeť vs. nárok, vôľa vs. rozum, moc suveréna vs. právny štát, vtelenie vs. zastúpenie, rozhodnutie vs. norma. Polemizuje preto s teóriou spoločenskej zmluvy, aj keď predovšetkým na úrovni deskriptívnej. Tvrdí, že klasický liberalizmus – liberalizmus Rawlsa a Habermasa, ktorý vychádza z predpokladu, že ak sú nastavené vhodné podmienky pre racionálny diskurz, všetci jeho účastníci budú schopní a ochotní stotožniť sa s jeho výsledkami, pričom základným výsledkom je rozumom orientovaná dohoda na spoločných normách – „zlyháva v zohľadňovaní niektorých kľúčových aspektov našej skúsenosti ako autonómnych subjektov a skúsenosti nášho vzťahu k politickému spoločenstvu“.⁶

1.2 Politická teológia

Pojmové inštrumentárium Paula Kahna vychádza z kategórií teologického diskurzu, čím sa výslovne a vedome hlási k azda najcitovanejšej Schmittovej téze: „Všetky dôležité pojmy modernej štátovedy sú sekularizovanými teologickými pojmami, a to nielen v dôsledku ich historického vývoja – počas ktorého boli z teológie transponované do teórií o štáte, kde, napríklad, všemohúceho Boha nahradil všemocný parlament – ale tiež v dôsledku ich systémovej štruktúry, ktorej pochopenie je nevyhnutné pre sociologické zohľadnenie týchto pojmov.“ Kahn ale ide ďalej ako Schmitt, keď celé svoje skúmanie spoločenskovedných javov štruktúruje ako fenomenológiu zjavenia, ako fenomenologickú exegézu, vykladajúcu štát ako svojho druhu Stvorenie.

Na tomto mieste bude najpraktickejším nechať prehovoriť autora samého: „Chápeme politický poriadok v rámci jeho časového plánu, rovnako tak, ako vnímate samých seba. Každý z nás je zviazaný so svojou predstavivosťou, ale každý z nás zároveň chápe obmedzenia tejto predstavivosti. Rozumieme výnimočnej povahe nášho začiatku a konca. Pozdvihnúť tieto póly smerom k vedomej reflexii znamená urobiť krok k teologickému, pretože to znamená teoretickú reflexiu toho, čo v skutočnosti nemôžeme zažiť.“⁷ Teoretizovanie o onom začiatku našej vedomej individuálnej

⁵ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? Justičná revue, 56, 2004, č. 10, s. 1117.

⁶ Kahn, P.: Putting Liberalism in Its Place. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 8.

⁷ Kahn, P.: Political Theology: Four New Chapters on the Concept of Sovereignty. New York: Columbia University Press, 2011, s. 46.

aj kolektívnej (politickej) skúsenosti vedie Kahna k polemike tak s Hobbesom, ako aj s Kelsenom a Kantom. „Kelsen ponúkol rovnakú transcendentnú odpoveď, ako Kant: zdrojom všetkého, čo je normatívne, musí byť nejaká základná norma, pretože priepasť medzi „je“ a „má byť“ sa nedá premostiť. Takáto nadradená norma je transcendentnou podmienkou práva. Politická teológia ponúka inú odpoveď. Chápe moc ako rozhodnutie, spája rozhodnutie so suverénom a suverenitu ukotvuje vo viere. Na začiatku nie je nejaká ďalšia norma – základná norma – ale rozhodnutie, ktoré vždy obsahuje aj „je“ aj „má byť“. Je to rozhodnutie, že bude norma.“⁸ Čiže autoritatívne *Fiat!* ako pôvod a dôvod vzniku suverénnej štátnej moci, nie dohoda ako zdroj *Grundnorm* a *Grundnorm* ako zdroj všetkého ďalšieho života spoločenstva.

Politické s teologickým sa u Kahna stretáva aj v tom a aj tak, že na fenomenológiu stvorenia a zjavenia odkazuje spôsobom, ako by tvorila bežnú súčasť nášho vedomého stretávania sa so svetom moci, štátu a práva. Píše, napríklad, že „vôľa je schopnosť, ktorá činí možnou našu skúsenosť milosti“,⁹ že „spojenie lásky s vôľou, a spojenie oboch so zmyslom, predstavuje kresťanské dedičstvo našej politickej tradície ... ktoré nie je zdrojom náboženskej doktríny, ale formou nášho chápania seba a komunity“¹⁰ alebo rozdiel medzi vtelením suveréna a jeho reprezentáciou popisuje na príklade eucharistickej slávnosti, pri ktorej „chlieb nezastupuje telo Kristovo, on je Kristom“. Medzi základné archetypy, rámcujúce Kahnovo uvažovanie o našej osobnej situácii a o situácii nás ako členov konkrétneho spoločenstva, patrí vyhnanie Adama a Evy z Raja či obeta Abrahámovho syna. Tento spôsob diskurzu pritom Kahnovi neslúži ani na demonštráciu vlastného náboženského presvedčenia (ja napriek osobnej známosti s ním netuším, či je veriaci alebo neveriaci Žid alebo kresťan) ani na plédovanie za odklon od sekulárneho štátu; slúži mu ako metodologická perspektíva pre rozvažovanie o osiach, na ktorých je zavese- ný osud jednotlivca a osud jeho politického spoločenstva.

V slovenskom právnom a filozofickom myslení ťažko nájsť niekoho, kto by podobné východiská aplikoval s rovnakou grációznou autoritou, ako Krsková, ktorá, napríklad, píše toto: „Teda tak, ako mnohokrát v dejinách, keď sme sa dostali do úzkych, by sme sa mali obrátiť k zdrojom našej životnej skúsenosti a sily, ktorým je morálny imperatív a pravda Desatora. My, deti judeokresťanskej kultúry sme sa

⁸ Ibid., s. 48.

⁹ Kahn, P.: *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 16 – 17.

¹⁰ Ibid., s. 9.

*hodne vzdialili od domu svojho Otca a je čas hľadať cestu späť. Bude to dlhá cesta.*¹¹ Dlhá, trnistá a kľukatá, žiada sa dodať dnes, v čase, keď nie je zrejmé ani to, kto by mohol mať morálne právo nás na tej ceste viesť.

1.3 Vôľa, rozum a milosť

Kahnovi na zmluvných teóriách liberálneho štátu prekáža totálny dôraz na rozum a opomínanie vôľových prvkoch v rozhodnutiach, ktoré jednak vznikú štátu predchádzajú a jednak sa v nich suverenita štátu prejavuje. „*Nemôžeme mať rozum bez vôle, pretože akokoľvek spravodlivými tie normy sú, nestanú sa normami, kým vôľou nepresadíme ich existenciu.*“¹² Kahn rozhodnutie suveréna koncipuje ako prejav autonómnej vôle, nepodliehajúcej kauzalite, odmieta však jeho chápanie ako svojvoľného aktu, používajúc pritom ako analógiu teóriu veľkého tresku, keď práve tento veľký tresk „*obsahuje celý poriadok vesmíru v jeho potenciálnej podobe. Tento jediný okamih je nepodmienený; neodvíja sa kauzálne od žiadneho času. Napriek tomu nie je prejavom chaosu. Je to nepodmienená príčina celku; nemáme žiadny iný bod prístupu k veľkému tresku okrem vesmíru, ktorý ho nasleduje. Keďže ho dokážeme nahliadnuť len cez prizmu jeho realizácie, cez prizmu bodu, v ktorom sa potenciálne už stalo skutočným, nemôžeme ho posúdiť ako svojvoľný. Naopak, je to tá jediná vec, ktorá je nevyhnutná, ak má čokoľvek existovať. Pred veľkým treskom nebolo žiadnej pravdy; všetka pravda je výsledkom tejto udalosti.*“¹³

Takéto chápanie zdroja štátnej moci – jej vznik *ex nihilo*, v dôsledku uplatnenia nepodmienej vôle – úplne odporuje zmluvnej interpretácii demokratického štátu ako výsledku dohody slobodných občanov, a má teda bezprostredný dopad aj na esenciu vzťahu občana a štátu, aj na jednotlivé, v konkrétnom historickom čase prebiehajúce, prejavy tohto vzťahu.

Jeho podstatou nie je dohoda a z nej vyplývajúci nárok, ale rozhodnutie a z neho vyplývajúca povinnosť. Povinnosť milovať, a v láske sa obetovať. Nie pre štát ako amorfnú a vágnu entitu, ale pre spoločenstvo, spolutvorené ostatnými a spoluvytvárajúce mňa.

„*Povahu vzťahu medzi jednotlivcom a spoločenstvom nepochopíme, kým najskôr neporozumieme láske. Aby sme však porozumeli láske, musíme preskúmať povahu*

¹¹ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? *Justičná revue*, 56, 2004, č. 10, s. 1121.

¹² Kahn, P.: *Political Theology: Four New Chapters on the Concept of Sovereignty*. New York: Columbia University Press, 2011, s. 48.

¹³ *Ibid.*, s. 50.

vôle v rozmeroch, ktoré presahujú predstavivosť liberálneho myslenia. Toto prepojenie vôle s láskou, a oboch so zmyslom, je vyjadrením kresťanského dedičstva našej politickej tradície. Toto je kresťanstvo chápané nie ako zdroj náboženskej doktríny, ale ako spôsob chápania seba a spoločensva. Podstatná časť môjho štúdia je úsilím preskúmať spôsob, akým náš politický život vychádza aspoň tak z kresťanskej tradície lásky a vôle, ako z osvietenскеj tradície rozumu.¹⁴

Kahn odmieta liberálne chápanie vôle ako čohosi, čo nemá obsah, kým nie je naplnená buď rozumom (spoločenská zmluva) alebo záujmom (trhové interakcie).¹⁵ Ako alternatívu ponúka tradíciu kresťanského chápania vôle ako „schopnosti, ktorá činí možnou skúsenosť milosti. Toto je vôľa, ktorá umožňuje zažiť konečnú alebo transcendentnú hodnotu ako konkrétnu historickú skúsenosť v danom svete. (...) Skúsenosť vôle je zážitok slova, ktoré sa stalo telom, alebo zážitok tela ako vyjadrenia slova. Pre vôľu je telo bodom zjavenia zmyslu, ktorý definuje a zároveň presahuje jedinca. Vôľa je takto bezprostredne spojená s láskou. V láske sa telo nejaví ani ako cieľ, ani ako prostriedok, ale ako stelesnenie zmyslu. Láska to nekonečne nachádza v konkrétnom; láska vyjadruje vieru vo svet, ktorý stelesňuje transcendentný zmysel. (...) Láska a obeť sú pojmy, v rámci ktorých vedieme zmysluplný život. (...) Ani rešpekt k požiadavkám práva, akokoľvek sú rozumné, ani uspokojovanie osobných záujmov nie je adekvátnym základom pre zmysluplný život. (...) Rozum sa pri tvorbe individuálnej identity rýchlo vyčerpá. Súc ukotvený v dlhej svätopavlovskej tradícii Západu môžeme povedať, že nad rozumom je láska, a že bez lásky nie je zmysluplný ani spravodlivý život. (...) Liberalizmus je politická filozofia sveta bez lásky. Je to svet, v ktorom schopnosť vôle funguje buď ako nástroj rozumu, alebo ako nástroj vášne, a nie ako otváranie sa duše voči milosti. (...) Láska je zdrojom zmyslu a všetok zmysel je zázračným. Toto je svet, na ktorý pojmové schopnosti liberalizmu nestačia. Ale je to náš svet.

Ak je zmysel produktom lásky, potom primerané nástroje výkladu nemôžu byť prítomné vo filozofickej tradícii, ktorá začína Descartovým úsilím narysovať individuálne vedomie výlučne z perspektívy rozumu. (...) Liberálna vízia lásky je víziou lásky ako individuálnej záležitosti – ako otázky súkromného záujmu a súkromného výberu. Liberalizmus vidí lásku ako stav jednej osoby – „byť zamilovaný“. Tlačí lásku k zmluvnému modelu vzťahov. Preto si lásku zamieňa s vášňou.¹⁶

¹⁴ Kahn, P.: *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 9.

¹⁵ Všimnime si, že podobne Krsková píše, že politická identita národa predchádza aj koncepcne aj historicky kodifikácii pravidiel a procedúr, a tie predchádzajú tvorbe ekonomického trhu. Pozri: Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? *Justičná revue*, 56, 2004, č. 10, s. 1115.

¹⁶ Kahn, P.: *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 8 – 10.

1.4 Láska ako obeta

Od úvah o láske ako najvyššej formy vôle sa Kahn odráza k radikálnym úvahám o podstate vzťahu medzi jednotlivcom a spoločenstvom, pričom podstatu tohto vzťahu tvorí v jeho chápaní obeta ako jedna z definičných podôb lásky.

V demokratickom právnom štáte v jeho tradičnom liberálnom chápaní sú štandardným korelátom občianskych práv povinnosti štátu, a to buď povinnosť sa niečoho zdržať (tzv. negatívne práva, vymedzujúce sféru osobnej autonómie jednotlivca, do ktorej štát nesmie zasahovať) alebo povinnosť niečo aktívne konať (tzv. pozitívne práva, vymedzujúce predpoklady rozvoja osobnosti, ktorých zabezpečenie je tzv. pozitívnym záväzkom štátu). Rovnako to platí *vice versa*, korelátom občianskych povinností je právo štátu požadovať od občana buď nejaké aktívne konanie (napríklad výkon základnej vojenskej služby) alebo jeho omisiu (napríklad zdržať sa výkonu vojenskej služby v ozbrojených silách cudzieho štátu).

V Kahnovom chápaní nie je základná os vzťahu občan-štát vymedzená vzájomnými nárokmi, ale nevyhnutnosťou obete a násilím. V častiach, v ktorých píše o vojne, armádných odvodoch a mučení, hovorí napríklad, že západná idea demokratického občianstva „*v sebe obsahuje možnosť zabíjať a byť zabitý pre štát*“, pričom „*suverénny štát existuje iba dovtedy, pokiaľ sú jeho občania ochotní obetovať sa za účelom jeho zachovania*“. Človek je teda na zvrchovanom ľuďe účastný sebaobetovaním sa, lebo „*bez ochoty zniesť bolesť a dokonca vzdať sa života niet účasti na suverénovi*“. Iste, „*občania nechcú doslova zomierať pre štát; ale politika zvrchovanosti existuje iba dovtedy, dokým možnosť sebaobety zostáva pre občanov reálnou*“. „*Nič z tohto však neznamená, že vždy, keď sa štát domáha obety od svojich občanov, tak ju aj dostane. (...) Keď sa symbolický poriadok suverenity začne vlastným občanom javiť ako cudzí, ako patriaci nejakému vzdialenému štátu, schopnosť sebazáchovy štátu v telách a cez telá svojich občanov sa stráca. Západná skúsenosť s revolúciami nám pripomína, že takýto kolaps symbolického poriadku môže nastať neuveriteľne rýchlo.*“¹⁷

Podľa Kahna musí politika vyrastať z takého chápania suverenity, ktoré dokáže pracovať s pojmami transsubstanciácie, mystického tela a ďalšími kategóriami posvätného. „*Jadrom mystéria politiky zvrchovanosti je zážitok obete: to, čo sa obetuje, sa stáva posvätným.*“¹⁸ Desivú prepiatosť týchto slov dovršuje Kahn kristologic-

¹⁷ Kahn, P.: *Out of Eden. Adam and Eve and the Problem of Evil*. Princeton: Princeton University Press, 2007, s. 199.

¹⁸ *Ibid.*, s. 197.

kým paradoxom, keď tvrdí, že bez rozhodnutia obetovať sa niet lásky a že práve a len v takomto rozhodnutí nachádza človek vlastnú slobodu.

1.5 Morálny relativizmus

Krsková trajektóriu odchodu od socializácie, založenej na disciplíne a viere v celistvosť morálneho poriadku, vytyčuje veľmi uvážlivo. Vo vzťahu k liberalizmu, napriek tomu, že jeho sprievodným znakom sa stáva nemožnosť „poznať, čo je pre človeka najlepšie“ a „hodnotový relativizmus“, uznáva, že jeho „nekompromisný morálny individualizmus nie je sebecký a občianska cnosť neprestáva byť hodnotným cieľom“.¹⁹ Kahn ponúka podobnú diagnostiku, keď píše, že „liberálni teoretici veria v primárnosť autonómnych jednotlivcov, ktorí zdieľajú schopnosť racionálnej deliberácie, avšak nezdieľajú nevyhnutne aj rovnaký katalóg záujmov“.²⁰ Kahn hodnotovému relativizmu vyčíta predpoklad, že „čím tenší je normatívny štandard, tým univerzálnejšia je jeho pôsobnosť“.²¹ Inými slovami, čím menšie sú hodnotové ambície, tým jednoduchšie je sa na nich dohodnúť, pričom však „morálny relativizmus vôbec neposkytuje viac opory pre toleranciu ako pre netoleranciu“ iných hodnotových názorov.²²

Veľmi príbuzné sú aj náhľady Krskovej a Kahna na súčasnosť. Krsková hodnotí postmodernú dobu ako dobu „atomizácie spoločnosti, rozprášenía tradičných spoločenských štruktúr a sociálnych identít“, kde „upadol duch spoločnosti, a tým aj úcta k normám“.²³ Kahn popisuje súčasné štáty ako entity, založené na expertnej, byrokratickej racionalite administratívneho štátu a na trhovej racionalite, ktorou sa spravujú interakcie jednotlivých osobných či skupinových záujmov. V procese globalizácie trhov a sietí dochádza k „skvapalneniu“ osobných identít, k ich usúvzťažneniu v súradniciach globálnej ekonomiky a virtuálnych sietí. Toto je podľa Kahna smrť politiky ako takej a zánik tradičného chápania občianstva. Občianstva ako formy participácie, živej účasti na živom celku.

Východiská Krskovej i Kahna sú východiská komunitaristické, z ktorých sa obaja odrážajú k plédovaniu za nad-osobné, supra-egotistické chápanie morálnych

¹⁹ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? Justičná revue, 56, 2004, č. 10, s. 1118.

²⁰ Kahn, P.: Putting Liberalism in Its Place. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 14.

²¹ Ibid., s. 13.

²² Ibid., s. 5.

²³ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? Justičná revue, 56, 2004, č. 10, s. 1116.

nárokov, s ktorými je konfrontovaný príslušník súčasnej euro-atlantickej civilizácie. Sú to prísne nároky a len mimoriadna autorita osobného svedectva oboch týchto mysliteľov „zachraňuje“ tieto výzvy pred patinou staromilstva. A duch čias, v ktorých dopyt po tomto type kompasov rastie takpovediac z logiky veci.

2. Všetci za jedného

V tejto časti chcem prostredníctvom Krskovej a Kahnových úvah ponúknuť stručnú esejistickú apologetiku rozhodnutia izraelského štátu vymeniť slobodu jedného svojho vojaka za slobodu tisícky cudzích „vojakov“.

Koncom júna 2006 bol na izraelskom území silami Hamasu zatknutý vojak izraelskej armády Gilat Shalit. Na základe dohody bol v októbri 2011 prepustený na slobodu, a to výmenou za oslobodenie 1027 palestínskych občanov, ktorí sú podľa informácií, sústredených wikipédiou, zodpovední spolu za 569 nezákonných zabití izraelských občanov. Prepustenie Gilata Shalita za túto cenu sa okrem uznania stretlo aj s ostrou kritikou, a to nielen pokiaľ ide o jeho prípadný povzbudivý efekt pre teroristov (v zmysle „zajmú ďalšieho vojaka a dostanú ďalších tisíc väzňov von“), ale aj pokiaľ ide o morálne zázemie predmetnej dohody. „*Niečo sa zvrhlo v prioritizácii hodnôt izraelskej spoločnosti, keď väznenie, akokoľvek je ono horkým, sa považuje za osud horkejší, než smrť, hoci len smrť je nezvratná*“, píše komentátor denníka Haaretz.²⁴ Na prvý a možno aj na niekoľko ďalších pohľadov sa naozaj zdá, že uprednostniť oslobodenie jedného občana pred hrozbou, ktorú to môže znamenať pre stovky ďalších, je morálne pochybným aktom.

Shalitova výmena však naopak predstavuje víťazstvo vzájomného morálneho záväzku medzi občanom a štátom a potvrdenie synalagmatickej povahy ich vzťahu. Shalit je vojak, ktorý, Kahnovými slovami, bol ochotný „*uprednostniť prežitie konkrétneho politického spoločenstva pred vlastným prežitím*“.²⁵ Práve z tohto dôvodu malo jeho spoločenstvo povinnosť vzdať sa časti svojho pohodlia a bezpečnosti výmenou za ochranu svojho člena. Práve štát, ktorý nasadenie života občana na svoju ochranu koncipuje ako povinnosť, totiž následne sám podlieha povinnosti chrániť tento život.

Výmena Gilata Shalita za 1027 cudzích vojakov znamená zároveň uprednost-

²⁴ <http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/the-dangerous-precedents-of-the-shalit-deal-1.390156>

²⁵ Kahn, P.: *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 10.

nenie de-quantifikácie ľudského života pred účtovníckou súvahou, ktorá hodnotu ľudského života skúma v dvojkovej sústave. Je to potvrdenie nemožnosti vážiť ľudské životy utilitaristickými kritériami a zákazu nechať jednu ovcu napospas vlkom v záujme pokojnej pastvy tých deväťdesiatich deviatich. Ale tomuto aktu nevyhnutne musela predchádzať ochota k obeti zo strany jej potenciálneho nositeľa, ochota pochopiť rovnosť v Kahnovej dikcii: *„Všetci občania sú si rovní, ak všetci spoločné dejiny utrpenia chápu ako vlastnú bolesť, a keď všetci sú rovnako vystavení hrozbe budúcej bolesti – obeti – pre štát.“*²⁶

V štáte, v ktorom je vzťah jednotlivca k spoločenstvu a vice versa rámcovaný takýmito pravidlami, naozaj platí Kahnova téza, že *„ani formálna racionalita, ani materiálny blahobyt nám nehovoria nič o našom vzťahu ku konkrétnym spoločenstvám, ktorých sme členmi. Ani jedna z týchto kategórií nám nedokáže narysovať dejiny, ktoré sú našimi dejinami alebo osud, o ktorý by sme mali stáť“*. *„V jadre tohto štátu tak nenachádzame záväzok k princípu nediskriminácie na bojovom poli, ale k vedomej obeti všetkých zdrojov štátu – ľudských aj materiálnych – s cieľom jeho zachovania. V takomto štáte môžu byť všetci povolani na to, aby sa obetovali – trpeli – za udržanie štátu.“*²⁷ V rozpore s hrejivou útechou, ktorú by mal jednotlivcovi poskytnúť štát spoločenskej zmluvy, Kahnov suverén káže inak: *„Pre jednotlivca rozdiel medzi Hobbesovým prirodzeným stavom a organizovaným štátom nie je rozdielom medzi násilím a mierom, alebo smrťou a životom, ale medzi bojom o život a obetovaním sa pre spoločenstvo.“*²⁸ V takomto spoločenstve je každý jeho člen *„prvkom suverénneho tela. (...) Aj dnes ešte občan chápe svoj vlastný politický poriadok v historickom a zemepisnom zmysle ako dielo pluralitného tvorcu. Týmto tvorcom nie je už kráľ, ale ľud. Občan zostáva ukotvený v tomto „my“, keď národné dejiny obete vníma ako vlastné dejiny.“*²⁹ Práve Šalitov osud akoby dával tušiť, že ešte jesto komunit, kde neplatí Krskovej diagnóza *„altruizmus ako trvalý životný princíp je diskvalifikovaný, kult povinnosti sa beznádejne prepadá do minulosti, ére disciplíny, trpkého sebazaprenia a nezištnosti odzvonilo“*.³⁰

Tak ako minca padla na stranu obety jednotlivca vo chvíli, keď Shalita zajali nepriatelja, tak sa tá istá minca otočila na svoj rub vo chvíli, keď bolo spoločenstvo, pre prežitie ktorého bol Shalit ochotný obetovať vlastné prežitie, konfron-

²⁶ Ibid., s. 237.

²⁷ Ibid., s. 181.

²⁸ Ibid., s. 190.

²⁹ Ibid., s. 196.

³⁰ Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? Justičná revue, 56, 2004, č. 10, s. 1120.

tované s potrebou nasadiť vlastné morálne zdroje na jeho záchranu. Otázkou je, či by rovnakou povinnosťou bolo viazané aj spoločenstvo, ktoré neverí na seba-obetný potenciál svojich členov a v ktorého kolektívnej predstavivosti už azda možnosť vnútornej mobilizácie tohto potenciálu ani neexistuje. Ono totiž viac než o klinickú podobu ide práve o tú predstavivosť, o sedimenty spoločnej duše, ktoré „okoloidúce“ veľké dejiny vedia zobudiť rovnako, ako Golema budil šém; o pahrebu zabudnutých, ale potichu prítomných postojov, do ktorej stačí dúchnuť, aby sa rozhorela. Bez aspoň diskurzívnej kultivácie sa však tieto sedimenty zo spánku prepadajú do kómy a z kómy do klinickej smrti.

Príkladom takéhoto komatózneho spánku či azda až klinickej smrti nech je naša vlastná skúsenosť – pred pár rokmi, v čase, keď na Kube zadržali a vyhostili dvoch našich občanov pre výkon ich ľudských práv, nielenže sa náš vtedajší vodca členov svojho spoločenstva nijako nezastal, ale už o niekoľko dní si bol v luxusnej bratislavskej kaviarni s „nepriateľom“ vypiť na oslavu jeho štátneho sviatku.³¹ Cudzia moc sa zmocnila tiel dvoch z našich ľudí, a naša moc si s tou cudzou bola štrngnúť na oslavu jej zvrchovanosti. Akéže spoločné mystické telo štátu, akýže zvrchovaný ľud? Vrchnosť a poddaní, bez vzájomných nárokov a očakávaní, dva paralelné vesmíry. Alebo spojené ako lipa a imelo, ako životanosič a cudzopasník?

V spoločenstve, ktoré stratu jednej ovce vníma ako spoločnú traumu stáda, je pastier povinný ísť ju zachrániť. Spoločenstvo, ktorého pastieri ovečky chovajú len na mlieko a na vlnu, zvlčie zo stáda na svorku. A keď sa minie vlna i mlieko, keď zostane kosť a koža, a sem-tam nejaké mäso, privedú vlci v barančom rúchu svoju svorku k priepasti a prikážu jej pozrieť sa na dno. A tak sa nám dnes z toho pohľadu nadol krúti hlava, strachom i túžbou. A možno, že v tej závrati onedlho zabudneme i na to, že mier je jedinou bitkou, ktorú sa oplatí bojovať.

ODKAZY

Kahn, P.: *Legitimacy and History: Self-Government in American Constitutional Theory*, New Haven/London: Yale University Press, 1992.

Kahn, P.: *Out of Eden. Adam and Eve and the Problem of Evil*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

Kahn, P.: *Putting Liberalism in Its Place*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Kahn, P.: *Political Theology: Four New Chapters on the Concept of Sovereignty*. New York: Columbia University Press, 2011.

Krsková, A.: Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? *Justičná revue*, 56, 2004, č. 10, s. 1114 – 1121.

³¹ Pozri Kubiš: Fico na recepciu nemal ísť. *SME*, 11.1. 2008. <http://www.sme.sk/c/3672653/kubis-fico-na-recepciu-nemal-ist.html>.

Prípís k dojmológii z Európy a europeizácie

PETER COLOTKA*

Európu možno akiste považovať za priestor zvláštnej príťažlivosti, pretože v rámci neho našla domov aj vlasť sťahovania národov. Vlna sťahovavosti v určitom zmysle rozprášila už podčiarknuté stránky archívneho prostredia. Celkom iste však potvrdila, že dejinnosť Európy je niťou zmnožením.

Konštatovanie sa vari dá ilustrovať svetlom príkladu premenlivých zmnoženín. Pasentne dobrým príkladom je hoci aktuálne uznaná množina oficiálnych jazykov dvadsaťsedemčlennej Európskej únie. Jazykové zoskupenie priestoru EÚ nateraz zahŕňa dvadsaťtri lingvistických priečinkov. Prídych zrkadlenia tak medziiným prebieha v írskej i maltskej verzii.

Avšak úradná jednota textuálne oficiálne artikulovaného zmnoženia jazykov sotva jasne dáva na známosť čosi ako posolstvo o utváraní kontúr euroúradníckej novoreči. Nevypovedá ani o tom, v akom spomedzi kľbka jazykov sa v určitom inštitucionálnom prostredí prevažne komunikuje kľúčovo. Výrazne nepodáva správu o tom, koľkými rečami sa v priestore Európskej únie denne hovorí. Aspekt európskej zmnoženosti s možným logom *linguistica magna* však už v priestore dvanástich členských krajín, keď – ešte azda aj na niekedy až nostalgicky vzaté slovo – počet štátov vzácne korešpondoval s počtom hviezd ponorených do referens na zverokruh a/alebo dokonalosť, ergo už v priestore EÚ – 12 bolo reálne používaných asi 36 lingvistických súborov.

Iný príklad o čosi inak tvarovaných zmnoženín predstavuje pribúdavosť máp. Fenomén možno priblížiť dokonca i s pomocou takej symbolickej formy, ktorá i vzhľadom na isté susedstvo na prvý pohľad predstavuje akúsi prelietavú rozprávku pre spoločenstvo odrastenejších. Euroskop sa tým, v istom kontraste s historicky lokalizovateľným mottom tzv. európskej ústavy z prvej polovice počiatočného desaťročia 21. storočia, rozsvetuje iným a takpovediac ľahko predpoliticky (ak nie aj prekauzálné) vysokosvietivým pozadím ríše dojmologicko-mýtickej fabulácie.

* JUDr. Peter Colotka, CSc., LL.M., Ústav štátu a práva SAV

Obrazotvornosť momentálneho echolandu napríklad servíruje Spojeným kráľovstvom odmietané jednotné menu, ktoré akoby bilanciu menej úspešného dňa v hanzovnom meste malo dotvoriť na obraz úsvitu s happymeal. Eurotvárnosť, ktorá pravdepodobne bude už v čase publikovania tohto príspevku dotvorená i vodotlačou a v rámci nej – v istom zmysle i – obohatená o symbolickú hru s Európou, tým i v podvojnnej symbolike tiež predvedie podobu, z mýtu čerpatelného kvázi prvotného mapovania kvázi prapočiatku európskeho priestoru. Spolu s povedomím, že pôjde o rovnomennú podobizeň, prihliadne sa teda i na jej zasadenie do teritoriálneho prostredia.

V rámci niekoľkých, azda nie nadmerne početných poznámok sa tu vzhľadom na povahu veci iba anotuje úbytok obyvateľstva vo viacerých súčasných európskych väčších mestách a ďalej bude vychádzať skôr z toho, že sa napokon akejkolvek, teda i povrchnejšej dojmológii z Európy vcelku ľahko môže prihodiť, že sa prepletie s príbojom mytológie a ako ozvena sa vráti aj s duplikou podobizne, ktorá bude z nej vystrihnutou bájnou tvárnosťou.

Rozrozprávaný príbeh zároveň ponúka príležitosť a napomáha akoby mimochodom uviesť prezumpatívne prvotný kód hláskovania neskoršej palety zmnožených Európ, európskostí, odvodenín, pre(d)pôn ústiacich i do vršiacich sa euroodkazov, či ešte inej a ešte onakvejšej eurozhovorčivosti.

Približne dvetisícšesťstoročná tradícia stabilizovaného mýtu o Európe, ktorým sa nechávali unášať starovekí Gréci i Rimania, v danom kontexte v skratke umožňuje nositeľku mena Európa predstaviť predovšetkým ako očarujúcu princeznú, na ktorú sa pre jej neodolateľnosť asi sotva má začať dariť polahučky zabudnúť. Feničanka Európa pochádzala z mestského štátu Sidónia, z životného pulzu ktorého mohli celkom dobre vsutku tiež vzísť prvé peniaze. Emisia, o pôvod ktorej (napokon aj vo Frankfurte nad Mohanom najprv postmaastrichtsky, potom dvakrát postmaastrichtskejšie a najnovšie tiež už aj postlisabonsky plus ostro) ide, mohla sa však udiať aj na inom mieste priestoru.

Feníciu, ktorá ostatne vonkoncom nepredstavovala (s odstupom času i s rozrastajúcim sa hlúčikom omylov spájaný) model centralizovaného štátu, možno kontúrovať ako k Stredozemnému moru z východnej strany priliehajúci územný pás posiaty podobnými organizačnými útvarmi, akým bolo i v územnom rámci dnešného Libanonu lokalizovateľné voľakedajšie kráľovstvo Sidónia.

Pôvabná Európa, ktorá i v spánku mohla očakávať, že sa o ňu bude všakovako súperiť, by ponad to mohla utrúsiť poznámku, že by jej ako z perly vôni prosperujúcej oblasti pochádzajúcej kráľovskej dcére malo prichodiť povedať, že čaká

viac. Lenže i čakanie na výslni má polotiene, lúčne omamnosti i sotva oddiskuto-
vateľné gestá kruhu družiek čakajúcich na vydaj.

Chronos túžob prináša sen, v ktorom sa o Európu idú popasovať len a práve
len dve súperky. Predstavitelka jej rodnej Ázie a vernovernej ochrany má v zá-
pase napokon podľahnúť voľajakej parvenue, ktorá na podujatie prišla s chuťou
zvítaziť za (vychýrené písmo Fenície neznalý, ba) bezmenný a sotva známy fran-
forec územia; trofej však náhle bola k dispozícii, súc voľná ako nositeľka mena
Európa.

Keď sen ako sen vo sne odoznel, boli dovtedajšie znamienka vystriedané
gestom býka, zlatú alebo bielu podobu ktorého vzal na seba vtedy v hierarchii
Olympu a okolia najvyšší Zeus, aby ju arénou polyteisticky zabývaných sfér bez-
pečne uniesol smerom k *terra incognita*, resp. na ostrov Kréta, kde sa takpovediac
v intenciách hodných legiend o pozlátených vekoch mohlo začať utvárať i čosi
ako prostredie europeizačnej predohry.

Svetlo sveta tam totiž napokon mala uzrieť bájna matka Európa, jej podarení
synovia a s nimi vari aj nejaká tá dynastia. Keď sa však ale Zeus rozhodol expedo-
vať, expedoval. Urobil teda voľajaké, azda i rutinou poznačené opatrenia, aby Eu-
rópu mohol úspešne odprezentovať priam ako predurčenú na vydaj za krétskeho
kráľa Asterióna. Nuž a tak asi vzniklo aj zdanie konca príbehu či vlastne takpove-
diac jeho odoznievania: Či vari nebolo (prinajmenej navtedy) o dosť postarané?
No možno niekto čakal viac.

Zlatý vek príbehu, na ktorý, zdá sa, vznikla už aj vo viacerých prostrediach
istá alergia, zapamätateľne zasahuje i do výtvarnej oblasti. Pripomenúť tu možno
nielen nástenný artefakt starých Pompejí, no i neskoršiu seriálnu vyhľadávanosť
námetu v rámci renesancie i prúdení ďalších období. Možno si dokonca pred-
staviť, že keď sa témy ujímali majstri ako Tizian a Rembrandt, prispievali tým
v časoch mapovania planéty aj k mobilizácii európskeho povedomia, potenciálu
a pohnútok takých síl, ktoré sa voľajakých pár desaťročí po uzavretí Westfálskeho
mieru napriek všetkému, či práve preto dokázali zomknúť zvlášť pri obrane ka-
tolickej Viedne i v nástupe na Budu a svoje úspechy aj osláviť, povedzme, hoc na
námestí v Bruseli.

Hoci pre antický svet napríklad Egypt dlhodobo patril k takpovediac privile-
gizovanej Ázii a čosi-kdesi akási severne situovaná zem bola i vďaka Aristotelovi
synonymom barbarstva, predsa len sa už Európa stáva pomenovaním územnej
hmoty, s ktorou a s populáciou ktorej treba začať metodicky rátať, či sa s ňou des-
potickým spôsobom porátať, no a plus/mínus nazývať to ustáleným poriadkom:
Asi ako podľa adekvácie Rukovät' zaobchádzania so spoločenskou – z verejného

priestoru vylúčenou – spodinou. Avšak stoický horizontalizmus a prinajmenej etnický univerzalizmus kresťanstva už veľmi citelne narúšajú, ba až antidiskriminačne rušia takú predstavu, že to ozaj tak je v adekvátnom poriadku. Alebo azda transgresívne odmietajú jej domnelú férovosť. Takpovediac druhogeneračne tvarovaná akademická predstava o prudko vertikálne poriadaných vzťahoch so štvrtou cenovou skupinou cudzincov má ustúpiť vízií kozmopolis, uznaniu slobodorovnosti, hodnote vzájomnej lásky, miestu pre hlas svedomia.

Odkaz, ktorým Aristoteles vo viacerých ohľadoch podnetne pomeriaval vnútroštátne parametre spôsobov vládnutia a (u)sporiadanosti vnútrospoločenských vzťahov z hľadísk prednostnej záchovy všeobecného prospechu, dobra, verejného priestoru a sociálneho zmieru bolo len treba väčšmi pootvoriť pre iných. Aristotelovo volanie po tlení priepastných spoločenských rozdielov sa umožňuje predstaviť ako sotva uskutočniteľné prinajmenej bez domýšľania jeho vízie rozdeľovacej spravodlivosti, bez ktorej predstavujú riziko pohrávania sa s hazardom celospoločensky časovanej hrozby nepokojov, ba až akoby plánovane potencionálneho rozvratu. A keďže Aristoteles zároveň jednu z kľúčových stránok ľudskej povahy identifikoval so záujmom o spoluprácu, tak jeho odkaz internému prostrediu akoby bolo treba *mutatis mutandis* pootvoriť a poupraviť pre prúdenie v externom prostredí.

Ibaže súčasná európska integrácia vo viacerých ohľadoch vedie k tomu, že sa ako interná agenda chápe to, čo prekračuje rámec štátu. (Stredo európsku populáciu tak napríklad mohla milo prekvapovať spôsobnosť vstupu do Španielska.)

Globálnemu a v pravom zmysle slova kozmopolitnému charakteru európskej integrácie sa však tá prieči, medziiným, práve pre jej akokoľvek (akútne) zoskladanú európsku dimenziu. Úniový občiansky status napríklad nie je a nemôže byť svetoobčiansky situovaným právnym postavením, lebo je odvodený od občianstva členského štátu Európskej únie, pričom jej členom sa ani v zmysle Lisabonskej zmluvy nemôže stať neeurópsky štát.

Pridať ešte takpovediac za hrst' poznámok o takom mapovaní Európy, ktoré jej priestor ďalej zmnožuje, znamená poobzrieť sa len po niektorých, čo dotvárajú kolorit. Akiste na jednom z popredných miest treba uviesť pomerne závažnú okolnosť, že sa vlastne presne nevie, kde sa Európa končí/začína: hrá sa vskutku teda najmä o jej východnú hranicu, ktorá na niektorých mapách býva znázornená ako volajaké európske *decrecendo* zviditeľňované postupným prechodom Európy do odtieňov stratená. Niektorým územiám sa tak akoby pririekava akési polopodielnictvo na európskom priestore: Kaspickosť však napríklad ozaj vedie, medziiným, do Iránu a často spomínaný Ural zahŕňa aj rad otáznikov súvisiacich

s expanzívnym programom. Problémom napríklad je i hádanka odkazov na Európu ako na kontinent, či druhý najmenší kontinent, ktorý však v iných konfiguráciách vo vlastnom zmysle slova ani nie je kontinentom, no skôr polostrovom euroázijskej územnej hmoty zaberajúcim asi sedem percent zemskeho povrchu; európsky podiel na svetovej populácii má pritom tendenciu ďalej upadať.

Ďalšie dramatické zmnoženiny máp sa odvíjajú z európskych integračných procesov, ktorých nasvietenie umožňuje navonok problém vizualizovať aj ako vzťah Európskej únie (s jej Lisabonskou zmluvou explicitne priznanou právnou subjektivitou) s Ruskom (resp. s jemu vlastnou sférou záujmov). V súvislosti s interným pohľadom do priestoru EÚ rózne diferencie spôsobujú, že sa aj integrovaný priestor dá šrafovať aj vzhľadom na mieru účasti členských štátov EÚ na tom-ktorom europeizačnom projekte, europeizovanom priestore, resp. na partii európskeho práva ako na hard law.

Mapovanie tohto druhu by potom mohlo vyzeráť hoci tak, že by euroúrovňovo zneviditeľňovalo napríklad azda predovšetkým ostrovné Spojené kráľovstvo, ktoré absentuje hneď na viacerých europodujatiach, pričom po ukážky netreba chodiť neviem ako ďaleko. Schengenský priestor v rámci symbolickej deskripcie napokon nezahŕňa ani niektoré ďalšie členské krajiny EÚ, no pri jeho mapovaní treba prihliadnúť na účasť niektorých nečlenov EÚ, napríklad Nórska. Eurozóna i mapa s ľudskoprávnym hard law podľa Charty základných práv EÚ tiež predstavujú premenlivé vizuálne reprezentácie bez účasti Spojeného kráľovstva. Momentálny echoland napríklad servíruje Spojeným kráľovstvom odmietané jednotné menu, ktoré akoby bilanciu menej úspešných dní na pobreží Stredozemného mora malo dotvoriť do podoby ďalšej euroúrovňovej kontroly (resp. únie v EÚ).

Skutočnosť, že by v zmnoženinách máp bolo možné v bezodnosti ďalej pokračovať, dáva tušiť, že azda – napríklad podľa miery nezamestnanosti – najväčšou pozornosťou až takmer školácky opradená mapa rozširujúcej sa Európskej únie napriek všetkému vyvoláva i mnohé otázniky identity, ako i glissements des mots európskeho priestoru.

Zoznam použitej literatúry

BRÖSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009.

BULMER, S. and LEQUESNE C., (eds.): *The Members States of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Convention européenne: *Projet de traité instituant une Constitution pour l'Europe*, remis au Conseil

- européen réuni á Thessalonique – 20 juin 2003. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2003.
- CRYSTAL, D. (ed.): The Cambridge Paperback Encyclopedia. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- GRILLER, S., ZILLER, J. (eds.): The Lisbon Treaty. EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty? Wien: Springer-Verlag Wien, 2008.
- HAVEL, V.: Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvízdalou, poznámky, dokumenty. Gallery, 2006.
- KARUL, R. – PORUBJAK, M. (eds.): Realita a fikcia. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v rámci 9. výročného stretnutia SFZ pri SAV. Bratislava: SFZ pri SAV, 2009.
- KRSKOVÁ, A.: Dejiny politickej a právnej filozofie. Bratislava: IURA EDITION, 2011.
- MARUŠIAK, J. – FERENCOVÁ, M. (eds.): Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie. Bratislava: Ústav politických vied SAV, VEDA, vydavateľstvo SAV, 2005.
- MCCORMICK, J.: Poznávame Európsku úniu. Pezinok: Centrum európskych štúdií UK/Formát 2000.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0340-10.

Európska kultúra, duch a právne myslenie Zamyslenia a podnety pre ducha právnej filozofie

KATARÍNA KRÁLIKOVÁ*

*Venované mojej milej pani profesorke
prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.*

Milá pani profesorka,

hoci je to už niekoľko rokov, čo som poodstúpila z akademických kruhov, nedá mi, aby som k Vášmu jubileu neprispela aspoň malým zamyslením do zborníka, ktorý je darom pre Vás.

Mám hlbokú úctu voči Vašej neustálej snahe vnášať do dnes tak neosobného právneho sveta hrejivé teplo ľudského srdca naplneného cnosťou a morálkou – a z rôznych odborne podložených stanovísk neustále pripomínať možnosť, či až nevyhnutnosť zahrnúť aj tento aspekt do právnej teórie i praxe.

Rada by som Vás podporila vo Vašej snahe. Pokúsim sa v týchto stručných zamysleniach dotknúť sa niekoľkých oblastí, ktoré sa mi javia ako smerujúce – možno z inej strany, ale predsa – k podobnému cieľu ako ho nachádzam i u Vás: vniesť do práva ľudskosť v jej najvyššej podobe: teda vniesť doň to, čoho reprezentantom je Kristus.

Nasledujúce úvahy sú mienené ako kytica pre Vás – kytica rôznych drobných vhladov, navzájom nie vždy súvisiacich, a predsa tvoriacich istý celok, istú mozaiku, ktorú avšak teraz nevyskladám až do konečného obrazu a ponechám ju v náznakoch. Mrzí ma, že mnohé tu ponechávam odborne nedotiahnuté; uvedomujem si, že je to vlastne ešte nezrelé na zverejnenie – takže to aj verejnosti predkladám proste ako „darček pre Vás“.

* Mgr. Katarína Králiková, PhD.

Čo je to európska kultúra?

V súčasnosti sme svedkami toho, ako mnohí Európania tiahnu k prastarým kultúram východným – budhizmu, hinduizmu, taoizmu; či západným – indiánskemu šamanizmu, kultúre Inkov, Mayov, ako aj súčasnému americkému hnutiu New Age alebo predkresťanským kultúram európskym.

Tieto prúdy cítia mnohí ľudia ako skutočnejšie, duchovne bohatšie než to, čo teraz nachádzajú v Európe.

Kam sa môžeme vôbec obrátiť, ak by sme chceli nájsť „európsku kultúru“?

Európskemu humanizmu, z ktorého čerpajú všetky charty základných ľudských práv, nemožno uprieť korene kresťanské. Až po príchode Krista na Zem dostalo ľudstvo ako také možnosť vymedziť sa v každom človeku cez jeho vlastnú individualitu (porovnaj – vznik svedomia, tak jazykovedne, ako aj vecne prvýkrát v dnešnom zmysle popísané v Listoch Pavlových).¹ Až odvtedy sa postupne začal rozvíjať prúd, ktorý vo svojej sekularizovanej podobe vyústil v humanizmus a, ako som spomenula vyššie, neskôr v charty ľudských práv.

Kresťanstvo teda hrá v európskej kultúre nepochybne svoju rolu.

Ak si smiem dovoliť istý duchovný náhľad na to, čo líši kresťanstvo od iných duchovných prúdov, je to najmä to, čo sa v žiadnom inom duchovnom prúde v tejto podobe nevyskytuje. Totiž, že Božská bytosť vstúpila do ľudského tela nielen tým, že v ňom pôsobila, ale aj tak, že ho plne premenila z Ducha – a povstala v novom, premenenom tele.

To nám môže dať vytušiť možné smerovanie európskej kultúry, ak – trochu zjednodušujúc veľkosť oných skutočností – nahliadneme, že kultúry Východu nabádajú človeka k oslobodeniu sa od Zeme a hmoty, kultúry Západu k spojeniu sa s prírodou (šamanizmus) a priobrátaniu sa k hmote (súčasný amerikanizmus), kým Zmŕtvychvstalý Kristus inšpiruje k tomu, aby sme hmotu a Zem prenikli Duchom a tak ich premenili.

To predpokladá veľmi dôkladné spoznanie hmoty i zákonitostí ducha, avšak i seba a svojho vlastného vedomia.

Európske kresťanstvo žilo istý čas obdobím zbožnosti a mystickosti inšpirovanej o.i. svätým Augustínom, potom prešlo do scholastickej triezvosti ovplyvnenej sv. Tomášom Akvinským a vyvíjalo sa postupne do sekularizovaného humanizmu univerzít a rozum vzývajúceho osvietenstva,² aby napokon fascino-

¹ THIEBEN, V.: O vzniku ľudského svedomia, Sophia 2/1994, str. 5 – 7

² KRSKOVÁ, A.: Štát a právo v európskom myslení, Iura Edition, 2002.

vané hmotným svetom vyústilo do strohého individualizmu, a materialisticko-intelektualisticky založených prírodných vied. Na tejto ceste sa človek úplne odrezal od živého prežívania duchovného sveta, a teda stratil spojenie s akýmkoľvek „objektívnym“ prežívaním cností či duchovných Právd. Bol ponechaný na seba, aby si sám zvolil zo svojej slobody, zo svojho osamelého Ja, ako chce kráčať ďalej.

A tak spoznáваме hlbiny hmoty – aby sme jednak nahliadli, že v nej samej nenájdeme nič, o čo by sme mohli oprieť svoju vyššiu ľudskosť, a jednak (počnúc kvantovou fyzikou) to, že ak ideme do hmoty dostatočne hlboko, nájdeme v nej len popretie nej samej (elektróny sa len pravdepodobne vyskytujú, menia sa na vlny, sú i nie sú zároveň atď.)³³

Otázkou je, ako teraz urobiť ten krok smerom k Duchu tak, aby sme nezatratili doterajší vývoj európskeho myslenia a zároveň nezostali dogmaticky „trčať v hmote a intelekté“. Intelekt je totiž výborný nástroj na myslenie príčinnonásledných vzťahov, ktoré sú tak jasné v neživej prírode, ale len čo mu ponúkne komplexnosť života rastlín v prírode – už nehovoriac o vyššom živote, tak si s ním nevie rady inak, než ho umŕtviť, rozobrať na kúsky a tie kúsky popísať. Nedokáže však zachovať život a pritom ho myslieť, živo.

Anthroposofia

V posledných rokoch som mala vzácnu možnosť spoznať veľmi praktickým a vnútorne oživeným spôsobom vedu, ktorá dáva ľuďom možnosť – pokiaľ ju berú vážne v zmysle vlastnej usilovnosti – bez popretia výtvarných moderného myslenia, modernej filozofie a modernej vedy urobiť ten krok, ktorý umožňuje rozvinúť konkrétnou prácou v oblasti myslenia také myslenie, ktoré je schopné spraviť onen krok smerom k duchu – tak, aby bolo postupne schopné takpovediac „myslieť život“ a „myslieť ducha“. Je bohužiaľ len málo ľudí, ktorí podnety tejto duchovnej vedy (Geisteswissenschaft: v nemčine je to označenie pre tzv. humanistické vedy) Rudolfa Steinera zvanej Anthroposofia berú natolko prakticky, a ako podnet pre vlastnú činnosť, výskum a dlhodobú svedomitú prácu, aby to prinieslo výsledky zaujímavé aj pre súčasnú precíznu vedu. Samozrejme, výsledky vedeckej práce vyplývajúce z tejto vedy môžu byť zaujímavé len pre

³³ Témou novej paradigmy vedy som sa bližšie zaoberala vo svojej dizertačnej práci „Pramene priamej demokracie ako spôsobu života“, Právnická fakulta TŤU v Trnave, Trnava 2006.

tých, ktorí sú ochotní čo len hypoteticky pripustiť, že Duch jestvuje a je spozna-
teľný vo svojich konkrétnych prejavoch.

Prakticky overiteľné výsledky onej vedy sú dnes na Západe k spoznaniu
na mnohých biologicko-dynamických statkoch, vo waldorfských školách, na
anthroposofických klinikách vrátane anthroposofickej farmácie (táto medicína
je nadstavbou klasickej medicíny a študuje sa až po vyštudovaní za klasickeho
lekára), ako aj v ľudskosťou prenikutej práci s postihnutými ľuďmi v tzv. Cam-
philloch. Anthroposofia inšpirovala nové umenia, ktoré majú aj ozdravné a tera-
peutické účinky – eurytmia a umenie utvárania reči, ako aj organickú architek-
túru (tento pojem použil po prvýkrát práve R. Steiner a to v úplne konkrétne
vymedzenom zmysle), ktorá vychádza z foriem a tvarov pôsobiacich na ľudí
ozdravne a morálne. Všetky tieto podnety vychádzajú z obrazu človeka a sveta,
ktorý obsahuje aj duchovné skutočnosti – a tieto, takpovediac „rozmenené na
drobné“ v praktickom živote pôsobia na človeka posilňujúc jeho ozdravné sily
a jeho vyššiu ľudskosť.

Uvádzaná anthroposofická veda nadväzuje na vedecký prístup J. W. Goethe-
ho, na jeho fenomenológiu, ktorej je vlastne strohé popisovanie skutočnosti tak,
ako ju vnímame, bez hypotéz a bez interpretácií. Nie je jej vlastná intelektua-
listická pochybnosť o pravosti nášho zmyslového vnímania vyplývajúca z karte-
ziánskeho oddelenia mysle a tela. Zároveň Goethe používa pre každý predmet
skúmania jemu primeranú metódu skúmania. To mu umožňuje skúmať veci také,
aké sú. Bližšie sa s týmto prístupom je možné zoznámiť v neveľkom spisku R.
Steinera „Základy teórie poznania podľa Goetheho, s prihliadnutím na Schille-
ra“.⁴

So základnými východiskami a terminológiou „anthroposoficky orientovanej
duchovnej vedy“ je možné sa zoznámiť v niekoľkých základných spisoch R. Stei-
nera. Za všetky spomeniem aspoň Filozofiu slobody, kde sa vysporadúva s rôz-
nymi prúdmi európskej filozofie hovoriacej o otázkach slobody človeka a zоста-
vajúc v rovine filozofickej popisuje, v akých oblastiach nášho myslenia, cítenia
a vôle sme do akej miery slobodní; výklad ústi do tzv. etického individualizmu⁵.
V spise nazvanom „Theosofia. Úvod do nadzmyslového poznania sveta a určenia

⁴ R. STEINER: Základy teórie poznania podľa Goetheho svetonázoru s prihliadnutím na Schillera.
Kópia rozobraného spisu zverejnená na: [http://www.zdravaludskost.estranky.sk/fotoalbum/
goethe_ako-co-vo-svete-skumat/goethe/](http://www.zdravaludskost.estranky.sk/fotoalbum/goethe_ako-co-vo-svete-skumat/goethe/). Originál v nemčine: [http://fvn-rs.net/PDF/GA/
GA002.pdf](http://fvn-rs.net/PDF/GA/GA002.pdf).

⁵ R. STEINER: Filozofia slobody, Michael, 2001

človeka“ sú popísané základné pojmy týkajúce sa bytosti človeka z hľadiska duchovného bádateľa tak, aby to bolo myslením pochopiteľné a overiteľné.⁶

Ja v ďalšom texte nebudem používať terminológiu z onej vedy vychádzajúcu; budem však pravdepodobne vychádzať z obrazu človeka ako telesno-duševne-duchovnej bytosti, ktorá smeruje k tomu, aby svoje telo i Zem prestúpila vedomím Ducha – skrze svoje vlastné premenené myslenie.⁷

Európa dnes

Naša spoločnosť je taká otvorená, že jej sotva možno čokoľvek vyčítať v zmysle, že by niečo vylučovala – umožňuje všetko, čo možno myslieť, vzývať, uskutočňovať, pokiaľ to nie je v rozpore so základným rešpektovaním života. Hrdíme sa tým a pokladáme to za vymoženosť, že nemáme žiaden uzavretý hodnotový systém, ktorý by jednoznačne určoval, kto do neho zapadá a kto nie. Ide najmä o hodnoty duchovné, etické, morálne, ktoré považujeme za zväzujúce, pokiaľ nám ich niekto zhora prikazuje.

Avšak zdá sa, že prehliadame, že ani náš systém, ani naša organizácia spoločnosti nie je hodnotovo neutrálna. Totiž aj príklon k materiálnym hodnotám je duchovnou hodnotovou orientáciou. (Svojím duchom určujeme upriamenie našej pozornosti výlučne na hmotu.)

V tomto zmysle štát ani právo nie sú neutrálne, ale predpokladajú isté javy, vychádzajú z istých prístupov ku skutočnosti, a tým ich vlastne zvýhodňujú – napríklad:

- to, čo prináša zisk (procesy výberových konaní, zahraničné investície, medzinárodný obchod, spôsob financovania štátnych a príspevkových organizácií, a mnohé iné), podpora kvantity na úkor kvality
- inštitúcie založené na karteziánsko-newtonovskej vede (univerzity, kliniky, vedecké ústavy)
- inštitúcie a procesy podporujúce súčasný spôsob ekonomiky založenej na konkurencii a predpoklade tzv. slepej ruky trhu
- taký spôsob fungovania inštitúcií, ktorý je založený na vzájomnej kontrole a vychádza skôr z nedôvery v človeka než naopak,

⁶ R. STEINER: Theosofie. Úvod do nadsmyslového poznání světa. Fabula, 2010. R. STEINER: Theosophie. Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung. Rudolf Steiner Verlag, Dornach, Schweiz, 1992

⁷ Ďalšie východiskové diela sú R. Steiner: Poznávanie vyšších svetov, R. Steiner: Tajná veda v nástinu.

- pripustenie zvýhodnenia určitých funkčných pozícií: obchodníci, zamestnávateľia, štátni úradníci... Samotná filozofia ochrany spotrebiteľa, ochrany zamestnancov, ochrana občana voči štátnym úradom atď. predpokladá také vzťahy v práci a spoločnosti, ktoré potrebujú ochranu „obyčajných ľudí“ voči právom zvýhodneným skupinám – a to teda predpokladá, že niektoré skupiny sú právom zvýhodnené. Hodnotovo relevantné zostáva, ktoré skupiny sú to a prečo práve tie – to vyplýva taktiež z istého hodnotového pozadia.

Všetky tieto zvýhodnenia sa opierajú o úplne konkrétny obraz človeka a sveta. Je to ten, ktorý nám ponúka naša moderná veda, a ktorého zjednodušený a skrátený výsek sa učíme na štátnych školách. Tých príkladov by mohlo byť, samozrejme, viac a každý by mohol byť bližšie rozobratý. Ja som tu však chcela len poukázať na to, že vychádzame z istého hodnotového rebríčka, ktorý možno nemáme až tak vedomý, a že takáto hierarcha hodnôt sa ukrýva za každou prejavou sociálnou štruktúrou.

V tomto zmysle tá „otvorenosť“, ktorá umožňuje duchovné voľnomyšlienkarstvo, je priamym dôsledkom materialistického svetonázoru, ktorý v hmote nevie nájsť zdôvodnenie akéhokoľvek duchovného smerovania. A tak je ľahostajný k tomu, čo ľudia myslia – kým to len myslia. Akonáhle by však chceli začať do života dôsledne uplatňovať to, čo myslia, a bolo by to v rozpore s hodnotami materializmu a intelektualizmu, nastáva ťažkosť. Naš právny systém totiž v mnohom neumožňuje praktické zrovnoprávnenie rôznych spôsobov života, uplatňovanie určitých duchovných hodnôt úplne dôsledne v praktickom živote (otázny zostáva, či to naozaj chce).

Pokiaľ by sa uvedená ťažkosť riešila právnou cestou, bola by nutná najmä argumentácia založená na právnej filozofii či účele práva, prípadne týkajúca sa právnych princípov. Teda odborná právna polemika zachádzajúca do samotných základov toho, čo tvorí alebo má tvoriť hodnotovú základňu nášho právneho systému. Naše právo má zatiaľ v pozadí oboje – tak hodnoty zisku, konkurencie, nedôvery v človeka, ako aj hlboké duchovné pozadie ľudských práv a slobôd. Hĺbka toho druhého je však vo vedomí ľudí len veľmi zriedkavo; preto nie je na súdoch až tak veľa sporov vyžadujúcich ďalekosiahlu filozoficko-gnozeologicko-hodnotovú argumentáciu smerujúcu k vyjasneniu si toho, ktoré z týchto hodnôt chceme pokladať za smerodatnejšie.

Stret duchovného svetoobrazu so životom v spoločnosti je výraznejšie viditeľný napríklad v školstve a v medicíne. Tieto dve oblasti zároveň dosť naliehavo trpia niečím, čo sa síce nedá celkom priliehavo nazvať „neefektívnosťou“, ale azda „prevažnou neúspešnosťou“: Deti stále menej rešpektujú dnešný školský systém

a nezdravosť ľudí v spoločnosti skôr pribúda než ubúda; zároveň všeobecná dôvera a úcta voči lekárom a učiteľom skôr ubúda.

Tieto dve oblasti súčasne súvisia s dvoma hodnotami – ľudskosť a zdravie – ktoré sa mi javia ako tie, od ktorých by sa dalo začať prevažovať váhy hodnotového rebríčka od „materiálnych hodnôt“ k „človeku“.

Kultúra

„Kultúra je vždy čosi viac, než je nevyhnutné.“
(J. H. Schröder)

Kultúra vzniká tam, kde je priestor aby ľudia tvorili hodnoty, tvorili krásu, tvorili zo svojho slobodného ducha. Ak ľudia vzhliadajú k Duchu – ak na to majú čas, ak na to majú dôvod, ak v tom vidia zmysel – a znášajú to, čo vidia na Zemi, vzniká umenie, umelecké remeslo, a život, ktorý nežije len z „prežitia“, ale ktorý zo všetkého spraví „kúsok viac“. Tak vzniká kultúra.

Ak ľudia iba prežívajú, ak ich filozofiou je „čo najmenej námahy“, alebo „čo najviac za čo najmenej“, ak sa dá všetko vyvážiť peniazmi, to je dekadencia – úpadok kultúry.

Nedôvera v to „vyššie“ v človeku spôsobuje potrebu systému založeného na kontrole, strachu, donucovaní a vymáhaní. – To vedie skôr k postupnému zužovaniu priestoru tvorivosti a teda možnosti vzniku kultúry. Kultúru nemožno vynútiť, len umožniť – dôverou v človeka. V to kultúrne v ňom: v Ducha v ňom.

Zdravie a ľudskosť – zdravá ľudskosť

Uprednostňovanie kvantity aj na úkor kvality má okrem iného za následok nedocenenie hodnoty zdravia a ľudskosti – následkom toho je ich postupný úpadok, je ich stále menej a menej.

Naša spoločnosť vychádza z obrazu človeka, ktorý je bytosťou tela, s jeho telesnými potrebami, a bytosťou duševnou, s potrebami zážitkov, podnetov, vzruchov, a duševného blaha.

Prehliadame, že človek má v sebe aj život, t. j. sily, ktoré ho udržujú pri živote, zdraví, pohyblivosti a vnútornej oživenosti, ako aj ducha, ktorý sa cibrí napríklad tým, že sa učíme zaujať vzťah k svojim pocitom, utvárať vedome svoj život a svoje

okolie s prijímaním zodpovednosti z toho plynúcej, a nechávame sa inšpirovať „vyššími“ hodnotami, svetovým Duchom.

V bežnom poňatí súvisí pojem „ľudskosť“ s tým, čo robí človeka človekom – srdce, duša, súcit, láskyplnosť vzťahov, pochopenie iných. Je to to, čo nás z iného človeka hreje, keď sa s ním stretneme. Ak k nám niekto pristúpi – i v oficiálnych inštitúciách so záujmom, pozornosťou a tak, že nás berie vážne, tak s nami zaobchádza „ako s človekom“. Naopak, ak si nás ani nevšimne a iba sucho vymenúva paragrafy – bez ohľadu na ich dosah na našu životnú situáciu, tak môžeme cítiť, že nás to obchádza „ako človeka“.

Mechanický obraz o človeku a svete nás vedie k možnosti vystačiť si so strohým intelektom a peňažno-kvantitatívnymi hodnotami; z hľadiska ľudskosti je však nositeľom CHLADU.

Akékoľvek inštitúcie fungujúce ako „mechanizmus“ a neumožňujúce žiadnu premenlivosť života a záujem o konkrétneho človeka vylučujú ľudskosť. Pretože človek je živá bytosť a má aj srdce, cíti.

Život i srdce sa už od škôlky v deťoch umŕtvuje skrze vyžadovanie poslušnosti a intelektuálneho prístupu – a preto mnohí už ani nevieme, čo je možné si za týmito pojmami konkrétne predstaviť. No azda predsa len dokážeme nahliadnuť, že cituplná prehĺbená ľudskosť je pomyselným stredom medzi dvoma protikladmi:

Na jednej strane je mechanizmus a intelekt: rozumový rámec, spútané city – chlad.

Na druhej strane je opačný extrém – chaos, neusporiadanosť, a svojvoľnosť: voľnomyšlienkarstvo, nespútané city – horúcosť.

A v strede – život a srdce: cit – hrejivé životodarné teplo.

Táto téma nás odkazuje na oblasť výchovy a vzdelávania.

Ideál školského vzdelávania nás dnes vedie k nasledujúcemu:

- k tomu, čo človeku umožní predať sa na trhu práce – t. j. predať sa,
- zaradiť sa do spoločnosti – t. j. stať sa podobným tomu, čo nemá žiadne pevné hodnoty,
- intelektuálne sa vyvinúť – bez ohľadu na spojenie intelektom prijatých skutočností do citu a schopnosti činiť; t. j. poznatky vnútorne neoživené, a teda sa ani nevzťahujúce k našim vlastným hodnotám, vrátane morálky.

Nedá sa teda povedať, že by ideálom vzdelávacieho systému bolo smerovanie k ľudskosti ako takej.

Pokiaľ jestvuje alternatíva, ktorá umožňuje od detstva zušľachťovať v človeku to, čo je v ňom zdravé a ľudské, prečo by nemala byť právom podporovaná a zvýhodňovaná? Alebo hoci – akýkoľvek pokus, ktorý sa snaží ísť tým smerom. Vo

vede pripúšťame, že je potrebný čas na to, aby sa niečo rozvinulo, aby to vzniklo. Novým snahám na poli pedagogiky sme však často skeptickí. – Lebo sú to ľudia, o ktorých ide. – O ľudí ide ale aj v súčasných školách. A deti stále výraznejšie dávajú najavo, že škola stavajúca na kontrole, disciplíne, umelej autorite učiteľa a pod. už nefunguje.

Dnes je stále viac potrebné, aby deti mali možnosť „žiť v škole“, a učiť sa prosťe z toho, ako učiteľ žije svoj vlastný život.⁸ Bežný život napr. v mestách už totiž deťom takmer neumožňuje žiť praktický život, spolu s inými ľuďmi. – Rodičia nepracujú doma, domáce práce sú v mnohom mechanizované, ľudia doma iba oddychujú – to nie je „život“ v zmysle jeho utvárania, aktivity, činnosti. Idea všeobecného školského vzdelávania, ktorá pretrváva dodnes, vznikla za Márie Terézie a vtedy mala aj svoj význam taká, aká bola – vedomosti pre hlavu nebolo možné nikde inde získať, len v škole. Dnes sme v celom svojom okolí obklopení vedomosťami hlavy, a to, čo nemáme kde získať, je hrejivý ľudský kontakt a hrejivý vzťah k činnosti, ktorú radi robíme. Je potrebná úplne iná škola – škola, v ktorej má miesto srdce.

Keďže takú školu nemožno „prikázať“, pretože tam ide hlavne o osobný vzťah učiteľa k deťom, bolo by vhodné umožniť právne naozaj slobodný výber školy v zmysle stanovenia len právneho rámca jej fungovania a požadovky štruktúry „outputu“ na záver školy, bez určovania osnov ako povinného spôsobu, ako sa k tomuto výsledku dostať. A umožniť rodičom, aby si vybrali takú školu alebo taký typ vzdelávania pre svoje dieťa (domáce vyučovanie, malá domáca škola, alternatívne školy rôznych typov), o ktorom veria, že z neho vzdelá čo najľudskejšieho človeka, ktorý je zdravý, má rád život, vie čo chce a rád to robí.

Zdravie

Ľudia v našej spoločnosti nie sú stále silnejší, zdravší, vitálnejší, odolnejší, pohyblivejší, a duševne vyrovnannejší a radostnejší. Naopak, stále viac ľudí trpí syndrómom vyhorenia, nespavosti, depresie, bezútešnosti, a civilizačnými chorobami. Farmaceutické firmy sa tomu tešia, majú veľa práce.

Mnohí usilujú o posilnenie svojho zdravia. Čo je to však „zdravie“?

⁸ Lövlie, Kanbjer, Hogervorst, Ahlbom: Kinder leben in der Schule, 1986. www.intu.se, www.intuitive-paedagogik.de, Film „Autonomie statt Anpassung. Intuitive Paedagogik, Pär Ahlbom“ – tvorcovia filmu: www.schoenemetzter.de

Pre ilustráciu uvediem definíciu zdravia podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO):

„zdravie stavom úplného telesného, duševného a sociálneho blaha.

Za zdravého sa považuje človek, ktorého aktuálny stav je charakterizovaný

1. neprítomnosťou choroby alebo poruchy
2. tým, že fyziologické miery nesignalizujú riziko pre zdravie
3. dotyčný jedinec žije zdravým životným štýlom.“⁹

Mnohí dnes poukazujú na potrebu vymedziť pojem zdravia viac celistvo. Preto zahrniem k definícii zdravia i pojem duševného zdravia tak, ako je vymedzený Svetovou federáciou duševného zdravia (WFMH):

„Duševne zdraví ľudia:

1. Majú sami k sebe dobrý postoj – nedajú sa premôcť vlastnými emóciami, ako je strach, hnev, žiarlivosť, pocity viny alebo starosti; nepodceňujú ani nepreceňujú svoje schopnosti; dokážu sa povzniesť nad životné neúspechy; majú tolerantný postoj tak k sebe, ako aj k iným; dokážu sa na sebe zasmiať; dokážu prijať svoje nedostatky; majú primeranú sebaúctu; cítia sa schopní vyrovnáť sa s väčšinou situácií; dokážu sa tešiť z jednoduchých, každodenných vecí.

2. Cítia sa dobre medzi inými ľuďmi – dokážu prejavovať lásku a brať do úvahy záujmy druhých; majú trvalé a uspokojivé osobné vzťahy; majú radi druhých a dôverujú im a u druhých predpokladajú taký istý postoj k sebe; rešpektujú rozdiely medzi ľuďmi; nevyužívajú druhých, ale zároveň nedovolia, aby druhí zneužívali ich; cítia, že sú súčasťou skupiny; cítia zodpovednosť k druhým ľudským bytostiam.

3. Sú schopní zvládáť požiadavky života – pri objavení sa problémov hneď niečo podnikajú na ich zvládnutie; akceptujú svoju zodpovednosť; kde je to možné, upravujú svoje prostredie a kde je to nevyhnutné, prispôsobia sa; plánujú vopred a neobávajú sa budúcnosti; vítajú nové skúsenosti a myšlienky; využívajú svoje schopnosti; stavajú si realistické ciele; sú schopní sami urobiť vlastné rozhodnutia; sú spokojní, keď všetko, čo robia, robia s celým úsilím.“¹⁰

Z tohto hľadiska je stávanie sa zdravým človekom pomerne náročný proces vyžadujúci dlhodobú duševno-duchovnú prácu. A veľa ľudskosti okolo seba, ktorá tento vývoj umožní.

Uctievanie hodnoty zdravia ako komplexného stavu, ako schopnosti telesnej

⁹ Marián Košč: Základy psychológie, SPN, 2003 /doplnené vydanie/

¹⁰ Marián Košč: Základy psychológie, SPN, 2003 /doplnené vydanie/

odolnosti a duševnej pevnosti by mohlo pomôcť k tomu, aby sa spoločnosť postupne odvrátila od postupov a hodnôt, ktoré síce z hľadiska peňažného vyzerajú priaznivo, ale celkovo pôsobia na ľudí oslabujúco a nezdravo. V niektorých aj európskych štátoch sú zakázané billboardy popri cestách, mobily do určitého veku. Podobne sú už známe výskumy o počítačových hrách, o vplyve televízie na deti, o chémii v potravinách, o vplyve budov s ostrými a kolmými hranami na ľudí (bolesti hlavy, stres) a podobne. Uskutočňovanie takýchto výskumov, samozrejme, nemôže slúžiť prvoplánovo ako podklad na právne zákazy, ale je možné ho podporiť ako príspevok ku hľadaniu zdravších riešení; tie môžu byť následne právne zvýhodnené – v mene zachovania zdravia obyvateľstva, v mene jeho uchovania, prežitia. V tomto zmysle je zdravie čímsi úplne základným a je pre mňa udivujúce, až ako ustúpili aspekty zdravia v našej spoločnosti do úzadia.

Už samotné polozenie si otázky – čo je pre človeka zdravé? ako niečoho, čo môže byť podkladom pre právnu vedu stavia túto otázku do roviny hodnotovej, resp. posúva jej obsah do roviny utvárajúcich, určujúcich hodnôt.

Lebo hodnoty, ktoré reflektuje právo, a na ktorých právo stavia, sú tie, ktoré sú naozaj základné hodnoty spoločnosti. Alebo – môžu nimi byť. A to podnecuje k tvorbe inštitúcií, na tieto hodnoty sa zameriavajúce – hoci spočiatku len v rovine osvetovej a odporúčajúcej.

Slovo

Posledná poznámka o hľadaní obsahu pojmu zdravia, ako aj skutočnosť, že právo sa nakoniec uplatňuje len v tom zmysle, ako mu zúčastnení rozumejú, nás obracia k úplne inej téme – sila slova a obsah pojmu, ktorý máme za slovami. Bez rozvíjania práce so slovom ako s niečím, čo v sebe nesie skutočný obsah a nie len „taký relatívny“ sa každý právny text stáva bezobsažným. Ak má právo akokoľvek súvisieť s hodnotami, so zmyslom, s ktorým bol daný právny text vytvorený, musia byť jeho slová naplnené obsahom, ktorému ľudia rozumejú aj srdcom, citom, alebo až celou svojou bytosťou. Právo spočíva na hodnotách a hodnoty, ak majú byť živé a žité, teda skutočne uplatňované v živote, nemôžu zostať len v intelektu, v neosobnom myslení. Musia prejsť do cítenia a vôle.

Rozumieť však slovám v ich žitej skutočnosti – to je znova úloha školy: učiť tak, aby nič nezostalo len intelektuálnym poznaním, ale aby sa všetko spájalo so životom.

A ak sa vrátim k téme zdravia, bolo by dobré, ak by deti mohli chodiť do školy,

kde bude pre ne zdravé byť. A – aj úplne laicky videné, sedieť celý deň a nehýbať sa, a celý deň poslúchať na nerobiť nič, čo zodpovedá mojím duševným potrebám a len to, čo odo mňa práve vyžadujú – aj bez ohľadu na mňa, to sa dá len ťažko nahliadnuť ako zdravé – či už z hľadiska telesného či duševného.

Zdravá spoločnosť

Ak nahliadneme celú spoločnosť ako živý organizmus – bez narušenia obrazu človeka ako slobodnej duchovnej bytosti – možno nahliadnuť, že vo vzájomných vzťahoch ľudí sa veľmi veľa zmenilo odkedy sa nejaká činnosť, dovtedy robená len ručne, zmechanizovala. Nastala tým istá sociálna nerovnováha, vyplývajúca z nepomeru ručnej a strojovej výroby. A istá nerovnosť východísk – tých, ktorí pracujú ručne a tých ktorí vlastnia stroje.

Z hľadiska idey sociálnej trojčlennosti¹¹ je dnes spoločnosť zložená z troch systémov, sčasti samostatných a z iného pohľadu sa neustále prelínajúcich: život hospodársky, život právny a život duchovný, kultúrny. Zdravie sociálneho organizmu môžeme podporiť tým, že nahliadneme aké princípy sú vlastné jeho jednotlivým článkom a aké javy do ktorej oblasti vlastne patria. Je nad rámec tohto malého zamyslenia preniknúť do podstaty tejto skutočnosti. Naznačím tu len stručne:

Do života hospodárskeho patrí hlavne strojová výroba; do života kultúrneho všetko, čo tvorí a utvára človek a to, čo je vyjadrením jeho svetoobrazu (okrem iného i výber spôsobu liečenia a výber školy pre svoje deti); život právny je oblasťou vzájomných dohôd a oblasťou, kde sa ľudia stretávajú v rovnosti.

Oblasť duchovná je oblasťou slobody. Človek uskutočňuje svoju iniciatívu, ostatní sa k nemu môžu pridať – podobne môžu vznikajú pracovné spoločenstvá. Vtedy sa ľudia stretávajú v slobode ducha (uchopenie iniciatívy a pridanie sa k nej) a v rovnosti (dohode o práci) ako ľudské bytosti.

Trochu náročné je to s myslením hodnoty bratstva ako tej, ktorá má vládnuť životu hospodárskemu. Súvisí to s nahliadnutím, že stroj vznikol ako výsledok dlho trvajúcej túžby človeka po odľahčení ťažkého vydobývania si toho, čo bolo potrebné na prežitie. A zároveň dlhodobej túžby človeka po priestore na uskutočňovaní svojich vyšších smerovaní. V tomto zmysle je podstata stroja veľmi

¹¹ R. Steiner: Idea sociální trojčlennosti, Michael 2000, R. Steiner: Hlavní body sociální otázky, Baltazar, 1993.

altruistická: darúva človeku čas, oslobodzuje ho z nevyhnutnosti pracovať len pre prežitie.

Sociálnu nerovnováhu tvorí skutočnosť, že výhodu zo strojovej výroby majú len tí, čo stroje vlastní. Princíp bratstva by viedol k nahliadnutiu, že nadmerný zisk strojovej výroby oproti ručnej by mohol slúžiť všetkým – t.j. mohol by byť zdanený alebo prerozdelený: ako dar či spoluzdieľanie s ostatnými ľuďmi, pretože sú ľudia. Je náročné po zažití komunizmu nájsť v tejto myšlienke jej zdravú, ľudskú podstatu bez toho, aby sme ju spájali s radikálnymi požiadavkami socialistov z 19. a 20. storočia. Ja ju tu nechám teraz bez bližšieho rozboru – lebo ju nepokladám za jedinú a najústrednejšiu v tomto chápaní spoločnosti.

Z tohto spôsobu myslenia však vychádza aj myšlienka tzv. základného príjmu, ktorej propagátorom a šíriteľom je Götz Werner, zakladateľ „drogerie dm“ v Nemecku a ktorá – bez možnosti jej zaradenia do liberálneho či socialistického spektra myslenia žije v súčasnej nemeckej politike ako ľudskejšia alternatíva súčasnej spoločnosti založenej – v hospodárskom živote ešte stále – na strachu o prežitie.¹²

Uskutočnenie seba. Vymedzenie si priestoru na zemi

Téma zdravia, ľudskosti, zdravej spoločnosti i vedomia ducha vo svete sa tak trochu spája v otázke, ako uskutočniť svoje poslanie na Zemi – ako uskutočniť to vyššie v nás.

V niektorých duchovných smeroch možno nájsť nahliadnutie, že ak ide človek svojou cestou, tak je zdravý. Uskutočnenie vyšších cieľov nás odkazuje zároveň k tomu vyššiemu v nás, na našu „vyššiu – alebo hlbšiu – ľudskosť“ i na naše miesto v organizme spoločnosti.

Zároveň je tu ale ešte jedna skutočnosť: naše zámery a ciele môžeme uskutočniť len na určitom mieste. Miesto – to je časť krajiny, azda ju môžeme nazvať prírodou, aj keď je to v meste.

Prírodu, krajinu, miesta na Zemi človek utvára a to, ako ich utvára, má za následok jednak ich vonkajší vzhľad, a jednak istú atmosféru, ktorá týmto utváraním vzniká. Keď človek chce uskutočniť svoje vnútorné zámery a intencie, prichádza na miesta, ktoré už sú – takpovediac – čímisi naplnené a nie každá takáto náplň je priaznivá pre uskutočnenie toho, čo by človek rád.

A teda okrem bežných prekážok, ktoré vždy prichádzajú, ak chceme niečo

¹² Viac na: www.zakladnyprajem.sk, www.grundeinkommen.de

vniesť do života, môžu vznikať prekážky na úplne elementárnej úrovni – z miesta samotného a jeho určenia.

Táto oblasť súvisí vo svojej najhlbšej podstate s právom ako takým.

A to ponechám ako taký záverečný kamienok mojej nesúrodej mozaiky zamyslení, súvisiacich s tým, ako možno primerane dnešnej dobe preniknúť hmotu duchom v rámci právneho myslenia.

Rada by som teda na záver odkázala na múdrosť našich predkov, predchnutú kusom súčasného vedomia, ktoré je avšak z hľadiska materialistickej vedy, samozrejme, sporným. Budem však rada, ak by to napriek tomu mohlo byť aspoň pre niektorých podnetom k vlastnému bádaniu.

Kedysi sa každý pozemok vymedzoval hraničnými kameňmi. Zákonitosť vzťahu prírody a človeka je taká, že človek ako vedomím najvyššie stojaca živá bytosť vtlačá svoje najnútornejšie bytie tomu miestu, ktoré spravuje. Spôsob, ako dať miestu „vedieť“, že ho spravujem ja, resp. že s ním mám nejaký zámer, je ohraničiť ho nejakou kryštalickou hmotou. To vedeli naši predkovia od pradávna, preto vždy keď sa niekam pristahovali, sypali do rohov soľ alebo kladli vždy nové hraničné kamene.

Tento akt podlieha istej zákonitosti, zaujímavej z hľadiska práva: je totiž účinný len vtedy, ak ho vykoná človek právne zodpovedný za daný priestor – inak sa na úrovni prírody nič nestane. (Zmena atmosféry miesta je aj zmyslovo vnímateľná a možno ju i cítiť.)

Tento jav – ak ho raz človek zažije – poskytuje úplne iný pohľad na právo i na človeka: Odkazuje nás to totiž na to, že príroda a krajina „sa riadi“ vo svojej podstate a jemnohmotnosti právnymi vzťahmi medzi ľuďmi a ľudskými intenciami.

Z tohto hľadiska by bola jedna vec k vážnemu zamysleniu a podnetu:

V celej našej krajine vládla veľmi dlho atmosféra komunizmu. Je v múroch domov, na poliach, lúkách... Hoci už dvadsať rokov máme zriadenie, ktoré chce stavať na úplne iných základoch, mnohí cítia, že čosi z toho starého akoby ešte stále „sedelo“ v hĺbke našej krajiny a nedovoľovalo sa ľuďom nadýchnuť – a začať žiť ako „bežné“ to nové.

Čo by sa stalo, ak by sme Slovensko nanovo vymedzili hraničnými kameňmi? Hlavným predstaviteľom štátu, a teda nositeľom zodpovednosti za náš štát je prezident republiky. Ak by bol ochotný urobiť takýto slávnostný akt „kladenia nových hraničných kameňov“ so zámerom, aby určením tohto miesta bolo napríklad „demokratická a slobodnú republika“, mohlo by sa udiať možno čosi hodnotovo významné.

Keďže som zažila výrazné premeny po takomto vymedzení rôznych po-

zemkov či miestností, neodolala som ponúknuť to ako podnet aj pre právnickú odbornú verejnosť: vytýčiť priestory spravodlivosti, vytýčiť priestory vedeckej práce na základoch slobodného či hodnotami preniknutého myslenia, vymedziť priestor vzdelávania s pravým univerzitným bádateľným duchom, priestor slobody, demokracie, kresťanského humanizmu... Vytýčiť si priestor pre akýkoľvek zámer, ktorý máme na Zemi, aby celé okolie svojou atmosférou mohlo náš zámer podporiť.¹³ A pozorovať rozdiel – predtým a potom. Ako sa správajú ľudia v onom priestore, ako sa nám pracuje.

Alebo: ako náš duch premenil kúsok Zeme.

December 2011

Súvisiace a použité pramene

Steiner, R.: *Filosofie svobody. Základy moderního světového názoru. Výsledky pozorování duševního života podle přírodovědecké metody.* Michael, 1999

Steiner, R.: *Hlavní body sociální otázky jako životní nutnost pro přítomnost i budoucnost,* Baltazar, Praha, 1993

Steiner, R.: *Idea sociální trojčlennosti.* Michael, 2000

Steiner, R.: *Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky,* Ioannes, Březnice, 1996

Steiner, R.: *Základní rysy teorie poznání Goetheova světového názoru, se zvláštním zřením k Schillerovi,* Praha 1927, k nahliadnutiu aj na http://www.zdravaludskost.estranky.sk/fotoalbum/goethe_-ako-co-vo-svete-skumat/goethe

Krsková, A.: *Štát a právo v európskom myslení,* Iura Edition, 2002

Thieben, V.: *O vzniku ľudského svedomia,* Sophia 2/1994, str. 5-7

Účasť na súkromnom vzdelávaní „Vrastanie do Anthroposofie cez bytosť eurytmie“, ktoré viedol Jörg H. Schröder, Praha september 2008 – august 2010

Účasť na súkromnom vzdelávaní „Intuitívna pedagogika“, priebežne 2007 – 2011

www.zdravaludskost.estranky.sk

www.intuitive-paedagogik.de

www.zakladnyprijem.sk

¹³ Je to účinné, len ak je človek nositeľom zodpovednosti za daný priestor aj z hľadiska práva, teda pred všetkými ľuďmi – t. j. ak je jeho vlastníkom, nájomcom alebo užívateľom v rozsahu práv a povinností určených v dohode či zmluve so zodpovednou osobou. Kamene je tradične priaznivé postoj nie je na to potrebný.

www.grundeinkommen.de

<http://fvn-rs.net/>

Môj jazyk som tak trochu úmyselne ponechala neodborným, obyčajným, lebo sa mi javí, že odborná akademická reč môže poľahky človeka viesť do výšav intelektu, ktorý nedovoľuje myslené porovnávať s bežným zažívaním skutočnosti. To môže mať za následok istú odťažitosť akademických debát od života, čo výrazne sťažuje možnosť ich praktickej nápomocnosti.

Mojou snahou je, aby raz bolo možné neodkladať vo vede srdce ako poznávajúci orgán – t. j. neuzatvárať sa citu, ktorý sa môže postupne stať poznávacím orgánom.

Poznávanie nepodmienených povinností

MAREK KÁČER*

Prológ

„Keď si človek postavil dom, zisťuje, že sa pritom nevdojak naučil niečo, čo *mal* bezpodmienečne vedieť, než začal stavať.“¹

Takého príhody sú len natoľko tragické, že sa zvyčajne chytíme za hlavu. Sú však aj také – napríklad keď sa novopostavený dom zrúti a my nevieme prečo – pri ktorých sa nám žiada chytiť sa aj za srdce.

Človek zvyčajne prepadne úzkosti, keď si uvedomí, že bojoval za niečo po-
minutelné; keď ani víťazstvo neodvráti zánik. Preto si trvalosť životného cieľa
a platnosť svojich povinností buduje za cenu úniku z reality. Nahrádza zmyslový
svet svetom rozumovým, reálne ideálnym. Ako by presnejšie klasik povedal:

„Keď sa ho nedotknú dráždidlá rozkoše a pôžitku,
alebo ním neotrasú hrozby a zúrivosť rozbesnených nepriateľov,
prosby zdanlivých priateľov neskrivia jeho rozhodnutie,
preludy, ktorými ho obklopili dojednané intrigy ním nepohnú,
posmech bláznov a spodiny ho nevyvedie z rovnováhy,
ani nezmylí v jeho vlastnom hodnotení:
potom sa zdá byť pod vplyvom jedine jemu viditeľného duchovného sveta,
pred ktorým sa všetka ona názorná prítomnosť rozplýva ako fantóm.“²

* Mgr. Marek Káčer, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ NIETZSCHE, F.: Mimo dobro a zlo. Praha: Aurora, 1996, s. 186.

² SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (zv. 2), Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 108.

1. Otázka

Immanuel Kant nás učil, že ak si má mravnosť či právo podržať svoju silu, musí stáť na nepodmienenom základe. Povinnosti nemožno podmieňovať, v opačnom prípade: ak odstránime podmienku, zrušíme aj povinnosť. Kto z čestných kedy povedal, že bude čestne žiť len za podmienky, že...? Kto zo spravodlivých by sa nechal počuť, že nebude nikomu škodiť a že každému dá, čo mu patrí, iba ak...? Ved' to by bol paradox krétskeho klamára, príbeh novostavby rútiacej sa z neznámej príčiny. A predsa...

Bol to práve Kant, kto povedal, že všetko, čo dokážeme poznať, poznávame nutne vždy iba ako podmienené. Niet objektu bez subjektu, niet pravdy bez dopredu daného predpokladu, niet úsudku bez dopredu danej premisy, za každým „Pretože...“ môže vždy zmysluplne nasledovať ďalšie „Prečo?“. Ak je však každá pravá povinnosť vždy nepodmienená a zároveň ak je predmet každého poznania vždy podmienený, potom je namieste otázka, či predmetom poznania môžu byť aj povinnosti.

Daná otázka provokuje. Presne to isté robila aj v roku 155 pred našim letopočtom, keď skeptik Karneades vo svojom verejnom vystúpení pred rímskymi občanmi podal šokujúcu argumentáciu proti vtedajšiemu chápaniu spravodlivosti, a to deň po tom, ako toto poňatie sám obhajoval. Vidiac silné vzrušenie Karneadových poslucháčov, sa Cato starší postaral o to, aby skeptického filozofa z Ríma vyhostili: „Naša mládež ho však má čo najmenej počúvať.“³ Karneadovi pritom nešlo o zneuctenie spravodlivosti, on nebol nihilistom v praktickej oblasti, ale skeptikom v oblasti teoretickej.⁴

Historický osud položenej otázky nie vždy zodpovedal jej kultúrnemu významu. Reakcia Cata staršieho nám pripomína, že zveľadovanie myšlienkového dedičstva nie je vždy podmienené len jeho presvedčivosťou, ale aj postojom mocných k nemu. A tak to bolo už v Aténach. Rozzúrení aténski občania pálili Protagorove spisy len preto, že filozof mal odvahu sa priznať, že jeho život je príliš krátky na to, aby našiel odpoveď na tak komplikovanú otázku ako je existencia bohov.⁵ Kultúrny význam pochybností o morálnych hodnotách a spravodlivosti je však obrovský. Skalpel, ktorým sa oddeľuje západná civilizácia od všetkých os-

³ CICERO: O věcech veřejných. Praha: Oikoymenh, 2009, 139.

⁴ Pozri: SHIELDS, Ch. (ed.): The Blackwell Guide to Ancient Philosophy, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, s. 277. Porovnaj: Tomsa, B.: Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 192 – 193.

⁵ Porovnaj: LAERTIOS, D.: Životy, názory a výroky proslulých filosofů. Praha: ČS AV, 1964, s. 380, (9,51-2).

tatných, je vždy ovládaný neistou rukou. To, čo robí túto ruku istejšou, je práve kriticizmus a pochybovačnosť. Metafyziku má každá kultúra, pochybnosti – odhliadnuc od toho, či mu to bude osudným – má iba Západ.⁶ V zmysle uvedenej poučky by sme mohli uviesť, že základnou prekážkou, kvôli ktorej sa moslimovia nemôžu natrvalo usadiť v priestore západnej civilizácie nie je to, že veria v iného Boha, ale to, že vo všeobecnosti nevedia o ňom pochybovať.

2. Príkaz

Povinnosť v objektívnej perspektíve je vždy súčasťou racionálnej myšlienkovvej operácie. Ambícia podať objektívnu správu o určitej povinnosti sa zvyčajne prejavuje v predkladaní dôvodov jej platnosti, resp. dôvodov jej poznania. V tejto forme objektivity sa teda povinnosť nutne chápe ako *dôsledok*. V histórii morálnej a právnej filozofie sa najdlhšie udržala predstava, podľa ktorej je povinnosť dôsledkom príkazu. V nasledujúcej časti textu (2.1) budeme analyzovať, či je možné v paradigme imperatívnej morálky a práva obhájiť myšlienku nepodmienej povinnosti bez toho, aby si vnútorne protirečila. Pri skúmaní tejto otázky prekročíme prah objektívnej perspektívy a pokúsime sa vysvetliť, akým spôsobom imperatívne nazeranie na povinnosti funguje ako motivačný faktor v procese ľudského rozhodovania (2.2).

2.1 Objektívna perspektíva: povinnosť ako *dôsledok* príkazu

V ľudskom vedomí bola po dlhý čas udomácnená predstava, podľa ktorej povinnosti môžu plynúť iba z dopredu ustanoveného príkazu. U prírodných národov sa v tejto forme javili dokonca aj prírodné zákonitosti. *Sila* prírody bola *mocou* spoločenskej autority. Blesk, ktorý náhodne zasiahol ľudské obydlie, sa nevysvetľoval poukazom na osobitnú konšteláciu meteorologických podmienok, ale poukazom na vzťah zodpovednosti medzi tým, koho blesk zasiahol, a tým, kto blesk ovládal. „Ak blesk uderil do chatrče, v ktorej boli zavreté deti, nikto z kmeňa Bassuto, dokonca ani ich rodičia, sa neodvážil ísť im na pomoc.“⁷

⁶ Porovnaj: JAYNE, E.: Necessity of Skepticism. 1994, 1-2. (dostupné na: <http://www.edwardjayne.com/skepticism/index.html>; náhľad zo 4. decembra 2011).

⁷ KELSEN, H.: Society and Nature (A Sociological Inquiry). Chicago: The University of Chicago Press, 1943, s. 70.

Nehoda sa chápala ako trest, poškodení ako vinníci a okolostojaci ako subjekty povinnosti nezasahovať do vôle trestajúcich božstiev.

Západná civilizácia sa oslobodila od tohto „imperatívneho“ nazerania na prírodu, nie celkom sa jej však podarilo oslobodiť od imperatívneho nazerania na morálku a právo. Hugo Grotius síce tvrdil, že prirodzené právo pramení z ľudského inštinktu žiť v spoločnosti, a to „aj keby sme pripustili, čo sa bez najväčšieho hriechu urobiť nedá, že Boh neexistuje, alebo že sa nestará o ľudské záležitosti“,⁸ no toto právo predsa len musel chápať ako prikázané Bohom.⁹ Právo videné len ako prostriedok na ukojenie prirodzených inštinktov družnosti totiž nemá zaväzujúcu silu, rovnako ako ju nemá maxima, podľa ktorej v chladnom počasi je vhodné nosiť teplé oblečenie.¹⁰ Logickú nutnosť, s ktorou je každý imperatív prirodzeného práva previazaný na osobu „prirodzeného“ imperátora, si uvedomovali aj v roku 1962. Vtedy sa na jednom vedeckom sympóziu o prirodzenom práve medzi samými jusnaturalistami ocitol aj profesor Kelsen. A všetci z prítomných súhlasili s jeho tézou, podľa ktorej bez Boha by prirodzené právo nemalo žiadny základ.¹¹

Ak je však každá povinnosť dôsledkom imperatívu, potom niet povinnosti, ktorá by platila nepodmienené. Logicky nutnou podmienkou je práve daný imperatív.¹² Aj tá najmenšia pochybnosť o tom, odkiaľ imperatív pochádza môže zatriasť reťazou, na ktorej povinnosť visí. Čím je táto reťaz dlhšia, tým menšia pochybnosť bude stačiť na silný otras zavesenej povinnosti. Príroda, rozum, Boh, dohoda, monarcha, štát, ľud, len tá bohatá časť ľudu, metodologická hypotéza... to sú tie najčastejšie podoby háku, na ktorom visí reťaz končiaca „nepodmienenou“ povinnosťou. Zdalo by sa, akoby idea nepodmienenej povinnosti nemohla

⁸ GROTIUS, H.: Tři knihy o právu válečném a mírovém. prol. 11. In: Hrdina, I. A. – Masopust, Z.: Chrestomatie ke studiu filosofie práva. Praha: Leges, 2011, s. 147.

⁹ Grotiova definícia prirodzeného práva: „Prirodzené právo je príkazom rozumu, ktorý ukazuje morálnu nevyhnutnosť alebo morálnu vadu skutku podľa jeho súladu či nesúladu s rozumnou prírodou a ktorý z tohto dôvodu ukazuje, že takýto skutok je buď zakázaný, alebo prikázaný Bohom, tvorcom prírody.“ GROTIUS, H.: The Rights of War and Peace. Indianapolis: Liberty Fund, 2005, s. 150 – 151 (1,1,10,1). Kniha je dostupná na: http://files.libertyfund.org/files/1425/1032-01_LFeBk.pdf

¹⁰ OLIVECRONA, K.: Law as Fact. (2nd ed.), London: Stevens & Sons, 1971, s. 13. Obsiahlejšie argumenty demonštrujúce teologické základy Grotiovej právnej teórie Olivecrona podáva na s. 13 – 17.

¹¹ Ibid., s. 48. Olivecrona v texte odkazuje na: Das Naturrecht in der politischen Theorie, hrsg. von Franz-Martin Schmölz 1963, 117.

¹² Pozri: KELSEN, H.: Všeobecná teorie norem. Brno: PF MU, 2000, s. 214.

prežiť bez toho, aby si vnútorne protirečila. Filozofická vynaliezavosť si však aj z tejto núdze prerazila svoju cestu. Immanuel Kant, jeden z najväčších morálnych racionalistov v histórii filozofie, prišiel s tézou, podľa ktorej nepodmienenosť objektu poznania možno nahradiť úplným výpočtom jeho podmienok: „Ak je dané niečo podmienené, je daný (t. j. obsiahnutý v predmete a jeho spojení) i celý rad vzájomne podriadených podmienok, ktorý je preto sám nepodmienený.“¹³ Úplný výpočet určitej myšlienkovvej rady prirodzene končí pri platónskych ideách.¹⁴ Nepodmienenosť logických záverov, teda aj nepodmienenosť povinností uzrieme vtedy, ak sa *rozumom* dopracujeme k prvotným ideám (u Kanta Boh, sloboda, nesmrteľnosť), z ktorých dané závery *vyplývajú*.¹⁵

Nahradenie konceptu „nepodmienenosti“ konceptom „úplnosti“ nie je možné odôvodniť teoreticky, ale iba prakticky, čo Kant sám priznáva.¹⁶ Namiesto toho, aby boli idey *vysvetlené* korektnosťou logického postupu, sú skôr *ospravedlňované* váhou svojho praktického významu: „Ak neexistuje žiadna od sveta odlišná pôvodná bytosť, ak je svet bez počiatku, a teda i bez stvoriteľa, ak nie je naša vôľa slobodná a naša duša je rovnako deliteľná a pominuteľná ako hmota, potom strácajú všetku platnosť i morálne idey.“¹⁷

Kantov myšlienkový postup vzhľadom na našu tému môžeme zrekapitulovať aj takto: To, o čo nám ide, je vysvetlenie stability spoločenských vzťahov, ktoré sú pre zachovanie danej spoločnosti nutnou podmienkou. Ak je táto stabilita určená povinnosťami, potom reťaz, na ktorej sú tieto povinnosti pripevnené, nepadá, ale visí.¹⁸ Ak daná reťaz visí, musí niekde na jej konci existovať pevný bod, o ktorý je zachytená. A konečne: povinnosť sa nám odkryje vo svojej nepodmienenej povahe vtedy, ak dokážeme opísať to, z čoho vyplýva až do úplného konca, pričom týmto koncom, posledným dôvodom platnosti, je idea.

Trik Kantovej metódy, ktorá si dáva za cieľ určiť *posledný* (teda úplný) dôvod platnosti určitej povinnosti, spočíva v tom, že namiesto mikroskopu podsúva vedeckému oku obrátený ďalekohľad. Povinnosť, v ktorej platnosť filozof verí, robí

¹³ KANT, I.: Kritika čistého rozumu. Praha: Oikoymenh, 2001, s. 236.

¹⁴ Ibid., s. 243 – 245.

¹⁵ Ibid., s. 247 – 250.

¹⁶ Ibid., s. 246.

¹⁷ Ibid. s. 305.

¹⁸ Porovnaj: SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (1. zv.), Pelhřimov 1998, s. 377. Schopenhauer bezprostredne argumentuje proti vyššie citovanej Kantovej vete, no v kontexte zákona kauzality a problému *causa prima*. V nadväznosti na problém diskutovaný v hlavnom texte pozri aj: SCHOPENHAUER, A.: Dva základní problémy etiky. In: O vůli v přírodě a jiné práce. Praha: Academia, 2007, s. 425.

predmetom dlhej logickej operácie, na ktorej konci je nepoznatelný ideálny svet, v ktorého platnosť filozof verí tiež. No keďže jediným skutočne dôležitým dôvodom, pre ktorý musíme uznať platnosť ideálneho sveta, sú práve jeho praktické dôsledky (teda nič iné ako povinnosti), rad uvedenej myšlienkovkej operácie platí aj opačne. Podobnosť s filmovými trikmi nie je náhodná: rozliate mlieko sa vracia späť do fľaše...

Použitie uvedenej metódy má dva výsledky: a) *logický*: povinnosť vyplýva z ideálneho sveta, ktorý vyplýva z povinnosti; posledný dôvod je dôvod prvý a naopak; mikroskopicky povedané: povinnosť = ideálny svet; b) *psychologický*: keďže povinnosť aj ideálny svet boli predmetom dlhej logickej operácie, čitateľ má dojem, akoby tieto dva prvky mali logické, resp. rozumové odôvodnenie, hoci obidva sú odôvodnené iracionálnou premisou.

Skúsme si spomenúť, ako Karl Popper ocenil dramatické majstrovstvo, pomocou ktorého Platón predostrel svoju definíciu spravodlivosti. Platón považoval za spravodlivé to, aby „si každý robil svoje, a nie všetko možné“, čo Popper identifikoval ako spravodlivosť totalitnú a antihumanistickú („vládca má vládnuť, robotník pracovať a otrok otročiť“).¹⁹ Keďže išlo o koncepciu, ktorá bola demokratickému Grécku cudzia, Platón ju musel podať spôsobom, ktorý vyvolá čo najmenšiu negatívnu reakciu. Práve tu mu vynikajúco poslúžila forma, v ktorej svoje filozofické dielo predostrel – dramatický dialóg. Hlavné postavy dialógu Sokrates a Glaukón sa zahrali na poľovačku. Na to, aby našli Platónovu ideu spravodlivosti museli „obklúčiť húštinu a dať pozor, aby spravodlivosť niekam neunikla“; obaja sa predtým pomodlili, pretože miesto úkrytu spravodlivosti bolo „ťažko prístupné a zarastené, tmavé a neschodné“²⁰ ... Popper pri hodnotení tejto pasáže nehodlá robiť žiadne ústupky. Podľa neho sa Platónovi podarilo úspešne „učičkať čitateľove kritické schopnosti a odvrátiť jeho pozornosť od intelektuálnej úbohosti tohto majstrovsky napísaného dialógu, a to pomocou teatrálného verbálneho ohňostroja“²¹

Medzi Platónom a Kantom existuje *určitá* podobnosť okrem iného aj v spôsobe prezentácie filozofických problémov. V štylistike týchto filozofov si čitateľ prirodzene všimne najskôr rozdiely. Platón je dramatik, Kant systematik, prvý je umelec, druhý geometer. No to, čo majú spoločné je spôsob, akým v niektorých prípadoch vydávajú mienku za vedenie, presvedčenie za poznatok, vieru za ro-

¹⁹ POPPER, K.: Otevřená společnost a její nepřátelé. (1. sv.), Praha: Oikoymenh, 1994, s. 86 – 87.

²⁰ PLATÓN: Štát. In. Dialógy. (2. zv.), Bratislava: Tatran, 1991, s. 140 – 141 (432B-E).

²¹ POPPER, K.: Otevřená společnost a její nepřátelé. (1. sv.), Praha: Oikoymenh, 1994, s. 95.

zum. Nielen Platónovi, ale aj Kantovi v tom úspešne pomáha metafora. Skúsme sa pozrieť na to, čoho všetkého je schopný čistý rozum, ktorý mal byť predmetom Kantovej kritiky. Podľa Kanta rozum dokáže sám sebe dať „nevyhnutné úlohy, ktoré pochádzajú výhradne z neho samého,“²² ľudský rozum má „vnútorné potreby“ a odpovedá na niektoré otázky „sám kvôli sebe,“²³ rozum je „žiadostivý,“²⁴ „ocitáva sa v pokušení,“²⁵ „vyžaduje,“²⁶ „nepripúšťa,“²⁷ „snaží sa“ a „má záujmy,“²⁸ „je trestaný,“²⁹ je „nútený hľadať útočiská“³⁰...

Ak je ľudský rozum iba organon, iba obyčajný *nástroj*, potom Kantov metaforický jazyk zašiel príďaleko: namiesto pochopenia vyvoláva úsmev (skúsme si predstaviť napríklad také *kladivo*, ktoré by malo vnútornú potrebu vykonať niečo samo kvôli sebe). Filozof si však udrží naše pochopenie, ak pod pojmom, ktorý označuje slovom „rozum“, budeme vo vybraných kontextoch myslieť niečo iné, napríklad dušu alebo vôľu k poznaniu.

Popper obvinil Platóna z podvodu, tu je Kant obvinený z omylu. Kant mohol mať ambíciu logicky „poznávať“ nepodmienené povinnosti len v dôsledku toho, že nástroju na riešenie logických hlavolamov omylom zveril kompetencie, ktoré mu nepatria. Viera v určitú povinnosť je vierou v určitý ideálny svet, a keď „je“, tak bez *nutného* sprostredkovania rozumu. *Presvedčivosť* metafyziky, ktorá sa snaží odhaliť podobu ideálneho sveta nie je v priamej úmere k dosiahnutej úrovni racionálneho myslenia. Vráťme sa k fotografii prírodného kmeňa Bassuto, ktorú sme opísali vyššie. Na jednej strane stojí horiaca chatrč plná detí, na druhej strane nehybne sa pozerajúci rodičia. Kto z nás by si trúfol povedať, že títo rodičia boli natoľko *rozumní*, že si vedeli svoju povinnosť neposkytnúť pomoc logicky odvodiť od nevyhnutne platného ideálneho sveta, v ktorom je zásah blesku neodporovateľným prejavom spravodlivo pomstychtivých božstiev? Odkiaľ by logika a rozum dokázali dodať presvedčeniu o ideálnom svete takú pevnosť, ktorú by nezlomil ani plač vlastných horiacich detí? A predsa: Čo je spoľahlivejším empirickým prejavom nepodmienenosti určitej povinnosti ako to, že pri jej výkone

²² KANT, I.: Kritika čistého rozumu: Praha: Oikoymenh, 2001, s. 37, 46.

²³ Ibid., 46, 236, 239.

²⁴ Ibid., s. 23.

²⁵ Ibid., s. 270.

²⁶ Ibid., s. 271.

²⁷ Ibid., s. 279.

²⁸ Ibid., s. 302.

²⁹ Ibid., s. 19.

³⁰ Ibid., s. 510.

povinný subjekt odolá „diabolskému“ pokušeniu aj toho najmocnejšieho pudu – pudu rodičovského?

Povinnosti videné ako dôsledky príkazu sú vždy podmienené. Niet dôsledku bez dôvodu, niet imperatívu bez imperátora. Racionalistický pokus nahradiť atribút „nepodmienenosti“ atribútom „úplnosti poznania všetkých podmienok“ je odsúdený na neúspech. Posledný dôvod platnosti určitej povinnosti – svet ideí – je ospravedlniteľný výlučne poukazom na svoje praktické dôsledky, teda poukazom na povinnosti, ktoré z neho plynú. Myšlienková reťaz spájajúca povinnosť s ideou je teda kruhom bez začiatku a konca, v ktorom sa prostredníctvom racionálnej operácie spája iracionálne s iracionálnym. Ak pripustíme, že zásady formálneho racionálneho myslenia určujú pravidlá odvodzovania jednej myšlienky od druhej, avšak neurčujú pravidlá pre úplne stanovenie myšlienky, ktorá je na začiatku myšlienkového radu, potom sa pri uvažovaní o povinnostiach budeme musieť rozlúčiť nielen s predstavou nepodmienenosti, ale aj s predstavou univerzálnosti. Tribunál formálneho usudzovania nevypočul naše prosby a nevysvetlil nám, prečo si niektoré druhy správania spájame s ideálnym svetom povinností, a to bez ohľadu na to, v akom stave sa nachádzajú historicky „náhodne“ určené mravy a zákonodarstvo.

2.2 Subjektívna perspektíva: povinnosť ako *účinok* sankcie

Príkaz je zaväzujúci z moci vonkajšieho donútenia. Imperatív je prejavom mocenského postavenia imperátora, jeho motivačná sila je tým väčšia, čím silnejšie je povedomie o regulárnej aplikácii sankcií za jeho porušenie. Častou obhajobou osoby obvinenej zo spáchania zločinov proti ľudskosti je jej tvrdenie, že predmetné činy páchala v rámci plnenia príkazu nadriadeného, čo môže mať relevanciu pri posúdení jej viny len potiaľ, pokiaľ motívom jej skutkov nebola oficiálna platnosť príkazu, ale vyhnutie sa sankcii za jeho nesplnenie. Inými slovami: obvinený sa snaží sudcu presvedčiť, že príkaz je formou donútenia. Uvedený príklad je ideálnym typom motivačného pôsobenia príkazu. V introspektívnom pohľade nemožno na „povinnosť“ stanovenú príkazom nazerať ako na nepodmienenú, pretože k jej plneniu dochádza vzhľadom na hroziacu sankciu. Ak niet sankcie, niet ani povinnosti. Predstava povinnosti je špecifickým psychickým účinkom sankcie.

Uvedené bude večnou námietkou proti všetkým koncepciám morálky, ktoré sú založené na príkazoch. Príkaz „nemôže byť žiadnym základným etickým pojmom, pretože všetko, čo sa deje vzhľadom na odmenu alebo trest, je nutne egois-

tickým konaním a ako také nemá čistú morálnu hodnotu“.³¹ Hoci morálka v podobe príkazov nevedie *bezprostredne* k pravej cnosti, resp. pravú cnosť nedokáže vysvetliť, vedie k rozširovaniu mravnosti medzi širšími vrstvami obyvateľstva. V Tocquevillových cestovateľských zápiskoch nájdeme okrem iného aj nasledujúce vyznanie: „Neverím, že vlastný prospech je výhradnou motiváciou veriacich, ale verím, že osobný prospech je základným prostriedkom, ktorým náboženstvá ovládajú ľudí, a nespochybňujem fakt, že práve vďaka tomu sa rozširujú a získavajú popularitu.“³² Inými slovami: historická úloha imperatívnej morálky, teda aj morálky kresťanského náboženstva, nespočívala v *pravdivom* zdôvodnení morálneho konania, ale v jeho *účinnom* rozširovaní. A najväčší hodnotoví relativisti túto úlohu nielenže neprehliadali, ale priamo zdôrazňovali. Napríklad Axel Hägerström tvrdí, že historicky najdôležitejším faktorom pri udržiavaní spoločenského poriadku je viera v Boha a svoj slávny obraz práva ako spoločenskej mašinerie dopĺňa aj o tento poznatok: „Kresťanské náboženstvo mohlo byť použité vládnucimi vrstvami ako olej do stroja spoločenského poriadku, takže jeho koleso sa mohlo otáčať bez toho, aby príliš škripalo.“³³ V tejto súvislosti stojí za pár riadkov aj Friedrich Nietzsche, ktorý je občas braný na zodpovednosť za rozklad tradičných kresťanských hodnôt. Najznámejší hodnotový relativista tvrdil, že náboženstvo svojím vplyvom pôsobí ako významný spoločenský tmel a pomáha udržiavať autoritu štátnej moci, „pretože náboženstvo utišuje myseľ jednotlivca v časoch strát, strádania, hrôz, nedôvery, teda tam, kde vláda cíti, že nedokáže ničím priamo prispieť k zmierneniu duševného utrpenia súkromných osôb“.³⁴ Oveľa pozoruhodnejšia je však Nietzscheho prognóza toho, čo náboženstvo zničí, teda prognóza dôsledkov demokratizačných procesov. Jedným z nich bude aj vytlačenie náboženstva z verejnej do súkromnej sféry. Jednotlivci budú na štát pozeráť už iba ako na niečo, čo im bude prospešné alebo škodlivé, každý zákon bude po čase „podmínovaný novo utvorenou majoritou“. „A nakoniec – to možno povedať s istotou – musí nedôvera k všetkému vládnucemu... priviesť ľudí k úplne novému rozhodnutiu: odstrániť pojem štátu, zrušiť protiklad ‚súkromný a verejný‘. A privátne spoločnosti potom vtiahnu štátne záležitosti krok za krokom do svojej sféry...“³⁵

³¹ SCHOPENHAUER, A.: Dva základní problémy etiky. In. O vůli v přírodě a jiné práce. Praha: Academia, 2007, s. 435.

³² TOCQUEVILLE, A.: O demokracii v Amerike. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 764.

³³ Pozri: MINDUS, P.: The Life and Work of Axel Hägerström. Dordrecht: Springer, 2009, s. 138 – 139.

³⁴ NIETZSCHE, F.: Lidské, příliš lidské. (1. sv.), Praha: Oikoymenh, 2010, s. 224.

³⁵ Ibid., s. 225 – 226.

Tolko o motivačnom pôsobení morálky založenej na Božích prikázaniach. Z úryvkov vidieť, že jej praktické zásluhy vedia oceniť aj tí, ktorí nesúhlasia s jej teoretickými východiskami. Kresťanské náboženstvo veľkým dielom prispelo k udržaniu určitých mravných povinností a sprostredkovane aj k udržaniu špecifickej politickej a právnej kultúry. Pokiaľ však trvá na tom, že za porušenie povinností sú ich subjekty stíhané Božím trestom, potom nedokáže vysvetliť, prečo by tieto subjekty mali konať mravne aj v tom prípade, ak by sa Boh na ich skutky nedíval. Toto mu však azda ani nemožno vyčítať ako chybu, pretože poslanie náboženstva na rozdiel od filozofie nespočíva vo vysvetľovaní a pochybovaní, ale v usmerňovaní a utišovaní. A dobytie pravdy na rozdiel od prijatia viery nemusí vždy viesť k duševnému pokoji tak, ako nám o tom podáva správu Byron:

„Smútok je poznaním: tí, ktorí vedia najviac,
musia najhlbšie trúchniť nad osudovou pravdou,
že strom poznania nenesie plody stromu života.“³⁶

3. Norma

V časti 2.1 sme povedali, že v objektívnej perspektíve je povinnosť prvkom racionálnej myšlienkovvej operácie. Ako reprezentatívny príklad sme uviedli povinnosť chápanú ako dôsledok dopredu stanoveného príkazu. V modernej teórii práva sa však od tohto chápania povinnosti pomaly upúšťa. Herbert Hart tvrdí, že slovo „príkaz“ sa používa v kontexte individualizovaných vzťahov založených na pevnej hierarchickej štruktúre, ktorý nezodpovedá kontextu, v akom funguje právo.³⁷ Podľa Harta je koncepcia práva ako systému príkazov zavádzajúca aj z toho dôvodu, že abstrahuje od centrálného pojmu, na ktorom právo stojí – od pojmu povinnosti („záväzku“). Samotné vydanie príkazu totiž nevytvára situáciu, v ktorej by sa jeho obsah automaticky chápal ako všeobecný štandard na regulovanie vlastného správania a hodnotenie správania druhých.³⁸ Takúto situáciu vytvára až spoločenské pravidlo (norma).

Pre povinnosť ako dôsledok normy platí analogicky to, čo sme uviedli o povinnosti ako dôsledku príkazu. Ak je povinnosť prvkom racionálnej myšlien-

³⁶ Citované podľa F. Nietzscheho; pozri: *ibid.*, s. 79, 278.

³⁷ HART, H. L. A.: *The Concept of Law*. (2nd ed.), Oxford: Oxford University Press, 1961, s. 20 a nasl.

³⁸ *Ibid.*, s. 85 a nasl.

kovej operácie, nemôže byť nepodmienená, jej nutnou podmienkou je v tomto prípade norma, tá je podmienená ďalšou (vyššou alebo staršou) normou a tak ďalej. Objektívna perspektíva by nás mohla zvieŤ k stanovisku, podľa ktorého rozdiel medzi príkazom a normou je len terminologický. O tom, že to tak nie je, nás môže presvedčiť perspektíva subjektívna.

Motivačné pôsobenie normy nie je heteronómne, ale autonómne. Normy ľudia dodržiavajú aj vtedy, „keď sa nikto nepozera“. A práve v tomto introspektívnom kontexte možno hovoriť o povinnostiach, ktoré sú „nepodmienené“. Nepodmienená povinnosť je psychickou realitou. Ide o subjektívny náhľad, v ktorom sa určitý druh správania vníma ako obsah povinnosti, a to bez ohľadu na akýkoľvek metafyzický svet a bez ohľadu na akékoľvek ustanovenie pozitívne daného práva alebo morálky. „Nepodmienenosť“ je vyjadrením subjektívne vnímanej *nutnosti* medzi správaním a jeho špecifickou deontickou modalitou. Svetský alebo duchovný imperátor, fyzická alebo metafyzická sankcia, norma v objektívnom zmysle slova... to všetko za nepodmienenou povinnosťou ešte len nasleduje, a to preto, aby ten, kto v nepodmienenú povinnosť verí, presvedčil o jej platnosti aj ostatných, aby sa vzťah medzi *jeho* povinnosťou a *jeho* ideálnym svetom premietol do vzťahu medzi povinnosťou každého a reálnym svetom, ktorý je každý schopný vnímať rovnako.

Zásluha Immanuela Kanta v oblasti morálnej filozofie nespočíva v tom, že morálne maximy previedol do formy príkazov rozumu, ale v tom, že za pôvodcu týchto maxím označil ich adresáta. Kantova morálka nevystihuje podstatu vecí tým, že je imperatívna a racionalistická, ale tým, že je autonómna: „Ohromný pokrok, ku ktorému sa dopracovalo etické poznanie od doby Kantovej... ..spočíva v poznaní, že autonómna mravnosť je najvyššou etickou formou. Nech obsah príkazu pochádza odkiaľkoľvek, dokonale mravné je iba také konanie, ku ktorému sa cítíme sami zaviazaní všetkou svojou podstatou...“³⁹

Pojem autonómie nachádza priame uplatnenie aj v štátovede, je kľúčom k riešeniu paradoxu štátnej suverenity chápanej ako neobmedzenosť štátnej moci a základom, na ktorom stojí koncepcia viazanosti štátu právom. Jellinek tvrdí, že v čase, keď vznikala koncepcia suverenity sa akákoľvek záväznosť „javila byť možná len vo forme príkazu stanoveného vyššou mocou“.⁴⁰ Suverenita sa prirodzene chápala ako neobmedzenosť, štát nemohol byť viazaný ničím, pretože nad ním nestálo nič vyššie, čo by mu mohlo prikazovať. V tejto paradigme bol právny štát nemys-

³⁹ JELLINEK, J.: Všeobecná štátoveda. Praha: J. Laichter, 1905., s. 508.

⁴⁰ Ibid., s. 507 – 508.

litelný, vlastné právo ho nemohlo zaväzovať, pretože ho mohol kedykoľvek zme-
niť. Koncept autonómie ponúka elegantné riešenie: tak ako je prejavom pravej
cnosti dobrovoľné zrieknutie sa svetských pôžitkov, tak ako môže v súkromnom
práve vyvolávať právne účinky jednostranné vyhlásenie sľubu, tak by nemalo byť
problémom pochopiť, že suverénny štát môže sám svoju suverenitu obmedziť
tak, že sa podriadi normatívneho systému, ktorého je autorom. A v dnešnej dobe
dokonca aj takým normatívnym systémom, ktorých autorom nie je. Veľa súčas-
ných právnikov si spomenie na známy argument použitý v kontexte európskej in-
tegrácie: sebaobmedzenie nie je popretím suverenity, ale jej prejavom. Právo vo
všeobecnosti sa nezaobíde bez sebaobmedzenia tých, ktorí ho tvoria a aplikujú.
Potreba sebaobmedzenia bude v každom právnom štáte natrvalo prítomná. Aký-
koľvek kontrolný a sankčný mechanizmus, ktorý ruší túto potrebu pri jednom
orgáne, ju zároveň vyvoláva pri orgáne inom. Tak ako sa v minulosti musel seba-
obmedzovať zákonodarca, tak sa následne musí sebaobmedzovať ústavný súd.⁴¹
Aj keby platilo, že plnenie každej právnej povinnosti je garantované sankciou, aj
tak by sa právny poriadok musel spoľahnúť na to, že jeho adresáti si budú plniť
aspoň niektoré právne povinnosti ako povinnosti nepodmienené. Táto myšlienka
je v štátovede zreteľne formulovaná minimálne viac ako sto rokov: „Posledný
základ všetkého práva tkvie v presvedčení, ktoré už nemožno ďalej odvodzovať,
o jeho platnosti, o jeho normatívnej motivačnej sile... ..Norma však nie je nikdy
niečím prichádzajúcim iba zvonka, ale vždy musí mať spôsobilosť založenú na
povahe subjektu...“⁴² Pod tým „vonkajškom“ Jellinek nemyslel len štát, ale akú-
koľvek spoločenskú štruktúru. Podľa neho platnosť noriem možno odvodzovať
iba z „vnútornej skúsenosti, ktorá ide od obyčajného pocitu až k jasnému pre-
svedčeniu“, a to dokonca aj v prípade „noríem“ stanovených konvenciou.⁴³ Zo
súčasných teoretikov sa na normu podobne pozerá Enrico Pattaro, ktorý dokazu-
je, že platnosť normy (na rozdiel od platnosti konvencie) nemusí byť potvrdená
spoločenskou praxou, na jej platnosť stačí vnútorné presvedčenie („*doxa*“) toho,
kto v platnosť normy verí.⁴⁴

⁴¹ Pozri: PROCHÁZKA, R.: Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 28, 72.

⁴² JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha: J. Laichter, 1905, s. 389.

⁴³ Ibid., s. 232 – 233, pozn. č. 1.

⁴⁴ Pozri najmä: PATTARO, E.: The Law and the Right – A Reappraisal of the Reality that Ought to Be. In: A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. (vol. 1), Dordrecht: Springer, 2005., s. 177 a nasl. Na uvedenom mieste Pattaro analyzuje diskusiu medzi Hartom a Dworkinom o tom, či Hartova teória spoločenských pravidiel opisuje iba konvencie alebo aj normy.

A vnútorné presvedčenie o platnosti normy je aj výlučným základom, na ktorom stojí mechanizmus jej „vynucovania“. Presvedčenie o nutnosti medzi určitým druhom správania a obsahom určitej povinnosti sa prejavuje ako psychický tlak všade tam, kde k plneniu povinnosti nedošlo. Tento tlak sa artikuluje v *sebaspytovaní*. Pytagorejci si pred nočným spánkom premietali práve končiaci sa deň a hľadali v ňom chyby, ktorých sa dopustili. Išlo o dôležitý zvyk, pretože jeho účelom bolo očistenie duše pred stretnutím s božstvom, ku ktorému podľa ich viery dochádzalo počas snenia.⁴⁵ Podobný zvyk zachovával aj Seneca: „Pred sebou neskryjem nič, nezanedbám ničoho. Prečo by som mal cúvnuť pred vlastnými chybami, keď si môžem takto so sebou pohovoriť: „Vedz, že toto už nikdy nespravíš; tentokrát ti odpustím...“⁴⁶ Zo Senecovej spovede možno vyvodiť, že s pojmom nepodmienenej povinnosti nie je *nutne* spojené jej faktické zachovávanie. V reálnom živote sa jednoducho stáva, že ľudia pri plnení *svojich* povinností zlyhávajú a v týchto prípadoch sa platnosť nepodmienenej povinnosti môže prejaviť výlučne len v ich pocite viny a v utuženom predsavzatí, že povinnosť už nikdy neporušia: „Keď sa cnosť prespí, vstane o to sviežejšia.“⁴⁷

Práve popísaný koncept nepodmienenej povinnosti neobstojí ani v rovine logickej, ani v rovine sociálno-psychologickej. Z jednej strany nás logika poučí, že nutnou podmienkou klasifikácie určitého správania ako povinného je práve norma, ktorá dané správanie takto upravuje; z druhej strany nám sociálna psychológia pripomenie, že človek sa nerodí do spoločenského vákuu a že akákoľvek jeho normatívna predstava je vždy aspoň sčasti podmienená sociálnou interakciou s ostatnými ľuďmi. V pozadí týchto námietok stojí metodologický postoj, podľa ktorého pri vedeckom opise nemožno využívať introspektívny pohľad. Ide o postoj nezaujatých pozorovateľov, ktorí nechcú do procesu poznávania vnášať svoje subjektívne predstavy a pocity. Toto je však nesprávna interpretácia správnej zásady. Veda „oslobodená“ od hodnôt nie je veda, ktorá hodnoty popiera, ale veda, ktorá nechce hodnoty prezentovať ako vedecké pravdy.⁴⁸ Introspektívna analýza nepodmienených povinností však čitateľa nijako nenabáda, aby začal vyznávať určité obsahovo špecifické hodnoty. Odmietajú introspekciu pre vedeckú nezau-

⁴⁵ FOUCAULT, M.: *Fearless Speech*. Los Angeles: Semitext(e), 2001, s. 146 – 147. FOUCAULT, M.: *The Hermeneutics of the Subject*. (Lectures at The College de France, 1981 – 1982). New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 48.

⁴⁶ FOUCAULT, M.: *Fearless Speech*. Los Angeles: Semitext(e), 2001, s. 146.

⁴⁷ NIETZSCHE, F.: *Lidské, příliš lidské*. (1. sv.), Praha: Oikoymenth, 2010, s. 63.

⁴⁸ Porovnaj: HÄGERSTRÖM, A.: *On the Truth of Moral Propositions*. In: *Philosophy and Religion*. London: Routledge, 2002, s. 96.

jatosť je asi tak efektívne, ako odmietat prísun akýchkoľvek tekutín kvôli alergii na mlieko. Pri danom predmete skúmania sa bez introspekcie nezaobídeme. Nepodmienená povinnosť je jedna z mála vecí, ktoré sa dajú z blízka pozorovať iba so zavretými očami.

4. Pravda

Ak sme jediný základ, na ktorom možno stavať nepodmienené povinnosti identifikovali len skrz subjektívnu perspektívu a ak sme naznačili, že z pohľadu vonkajšieho pozorovateľa môže byť táto perspektíva v rozpore s logickými pravidlami a sociálno-psychologickými zákonitosťami, potom možno očakávať námietky nielen zo strany „nezaujatých“ vedcov, ktorí považujú introspektívny pohľad za „nevedecký“, ale aj zo strany všetkých tých, ktorí by chceli mať vedec-ky dokázané, že povinnosti špecifického obsahu platia univerzálne, t. j. pre všetkých ľudí, resp. pre všetky „rozumné bytosti“. U nich je subjektívne presvedčenie o správnosti určitých druhov konania také silné, že dopredu vylučuje akékoľvek iné presvedčenie, ktoré je s ním v rozpore. U nich sa *nepodmienenosť* určitej povinnosti automaticky spája (a niekedy zamieňa) s jej *univerzálnou* platnosťou či poznateľnosťou. A pritom skúsenosť nám ukazuje, že úmera medzi poznaním *univerzálnej* pravdy a konaním *nepodmieneného* dobra je skôr nepriama.

Predstavme si, že prejavom (nie definíciou) objektivity určitého tvrdenia je vysoký počet ľudí, ktorí s daným tvrdením súhlasia, a že prejavom (nie definíciou) nepodmienenosti určitej mravnej hodnoty je vysoká miera obetí u jej vyznávača, ktoré je ochotný podstúpiť, aby danú hodnotu zachoval. Pomocou týchto dvoch predpokladov nám skúsenosť ukáže nasledujúce: Čím väčší má byť spoločný súhlas s určitou praktickou vetou, tým menšie budú obeť, ktoré budú súhlasiaci ochotní podstúpiť pri jej praktickej realizácii. A naopak: čím väčšie obeť, tým menej súhlasu. Slobodná diskusia o reálnych obetiach, ktoré musíme podstúpiť pri realizácii určitej povinnosti zákonite vedie k diskusii o ideálnom svete, ktorý sa v danej povinnosti zrkadlí. A zásadovosť praktického idealizmu nakoniec vždy vedie ku konfliktu protirečiacich si ideálov. Hoci veda na základe introspekcie dokáže uznať nepodmienenú povinnosť ako fakt, ako subjektívnu realitu hodnú skúmania, predsa len nedokáže podať jej objektívne zdôvodnenie, pretože akýkoľvek dôvod ruší to, čím je skúmaná povinnosť charakteristická (nepodmienenosť). „Pravda“ praktického idealizmu sa demonštruje inak ako cez vedecké poučky.

Súčasný človek západnej civilizácie si nevie predstaviť *pravdu* inak ako len v súvislosti s *poznávaním*. Prostredníctvom dichotómie „pravdivý/neppravdivý“ jednoducho nedokáže klasifikovať niečo, čo nie je poznatkom. Veľká časť teoretickej obce z takejto klasifikácie vylučuje aj normy. Ľudské správanie sa posudzuje cez prizmu iných kritérií, ako je pravda. Nebolo to tak vždy.

Michel Foucault na základe analýzy klasických textov prichádza k myšlienke, podľa ktorej súčasná koncepcia pravdy sa radikálne líši od tej, ktorú mali zakladatelia našej kultúry. Ako základné typy prístupu k pravde rozlišuje *filozofický* a *spirituálny*, pričom ten prvý odpovedá na otázku, aké sú podmienky a hranice pravdivého poznávania, kým ten druhý odpovedá na otázku, aké sú metódy hľadania seba samého, praktiky odriekania a osobitné životné skúsenosti, prostredníctvom ktorých môže subjekt podstúpiť zmenu vlastného životného štýlu, a tým dosiahnuť pravdivý život.⁴⁹ Foucault spozoroval, že až na jednu výnimku bola filozofická otázka „ako dosiahnuť pravdu“ počas celého obdobia antiky úzko spojená so spirituálnou otázkou „ako podstúpiť premenu vlastnej podstaty subjektu“.⁵⁰ V modernej ére sa problematika prístupu k pravde rieši odlišne. Nie osobitná životná skúsenosť, nie apel na mravné zdokonaľovanie seba samého, ale výlučne len nezaujaté poznávanie nám otvára brány k pravde. A nie za nejakým vyšším účelom, ale vždy len kvôli poznaniu samému. Prelom medzi načrtnutým koncepciami Foucault označil ako „karteziánsky moment“.⁵¹ Nebola to však Descartova racionalistická filozofia, ktorá spustila proces tohto odlúčenia. Ten začal dávno predtým, a nie nikde inde ako v scholastike. Akvinský oprel svoje dielo o jediného antického autora, u ktorého sa hľadanie pravdy nespájalo so spiritualitou – o Aristotela. Scholastika snažiaca sa o racionalistické zdôvodnenie kresťanskej viery dala človeku obrovskú moc: „Podobnosť medzi vševedúcim Bohom a subjektmi schopnými poznávania je nepochybne jedným z hlavných živlov, ktoré vyviedli západné myslenie a osobitne filozofické myslenie z pút, oslobodili a oddelili ho od spirituality, ktorá ho dovtedy sprevádzala...“⁵² Ak sa dá racionálne vysvetliť aj viera, potom možno očakávať, že takému spôsobu interpretácie sveta bude prístupné čokoľvek. Dôvera v poznávanie, ktoré nám dláždí jedinú (alebo aspoň hlavnú) cestu k pravde prirodzene potláča dôveru v spi-

⁴⁹ FOUCAULT, M.: *The Hermeneutics of the Subject*. (Lectures at The College de France, 1981 – 1982). New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 15.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 17.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*, s. 26.

rituálne techniky starostlivosti o seba samého, v techniky chápané pravdu ako výraz prejaveneho a niekedy trpko zachovávaného životného postoja. Zárodok uvedených dvoch prístupov k pravde Foucault neskôr identifikuje už v Platónovi. Prvý, orientujúci sa na svet ideí, svet metafyzickej kontemplácie nad večnými esenciami, vidí v dialógu *Alkibiadés*, druhý, prísne kladúci dôraz na súlad medzi tým, čo človek vyznáva a tým, čo koná, vidí Foucault v dialógu *Lachés*. Prvý prístup je charakteristický pre platonizmus a stal sa dominantným spôsobom myslenia v západnej filozofii, druhý prístup je príznačný pre kynizmus, ktorý kvôli svojmu provokujúcemu kriticizmu konvenčnej morálky ostával väčšinou v kultúrnom suteréne.⁵³

Teraz môžeme prejsť k problému spomenutému v úvode tejto kapitoly: Ktorý z protirečiacich si praktických idealistov „má“ „pravdu“? Je to ten, ktorý v pohodlí pracovného kresla demonštruje svoj idealizmus na strhujúcom opise transcendentálneho sveta; ten, ktorý pri každej príležitosti *hovorí* o „absolútnych hodnotách“, o „dôstojnosti morálne zmýšľajúcich“, o „márnivosti zásad založených na svetských statkoch“...; ten, ktorého jedinou *praktickou* ťažkosťou je starosť o dostatok atramentu a papiera potrebného na verbálne zvečnenie niečoho, čo je beztak nemeniteľné? Alebo je to ten, ktorý svoj praktický postoj dennodenne obhajuje v tvrdzi reálneho života, v boji s reálnymi a mocnými, oveľa mocnejšími nepriateľmi? Idealista dokáže presvedčiť o pravdivosti svojich ideálov výhradne len svojimi skutkami, súladom medzi tým, čo vyznáva a tým, čo koná. Pravda o nepodmienenej povinnosti je výlučne pravdou o konaní, ktoré je jej naplnením. Pravdivé nie je slovo, ale život podľa slova.

Nezaujatý *pozorovateľ* by mohol prísť k záveru, že vzťah medzi relativizmom a idealizmom nie je až taký nepriateľský, ako by sa na prvý pohľad zdalo. V prvom rade ide o vzťah pojmový. Praktický idealizmus je *a priori* relatívny, pretože je vždy v relácii k osobe, ktorá ho zastáva. Niet ideálu bez viery v neho. To, že sa predmet viery líši z osoby na osobu, to je nepopierateľným faktom. Táto odlišnosť však idealizmus neruší ani nie je s ním v rozpore. Práve naopak, praktickému idealistovi ponúka priestor na realizáciu. A tu je hneď ďalšia rovina skúmaného vzťahu. Relativizmus akceptujúci *nezmieriteľnú* odlišnosť morálok ako fakt vytvára podmienky pre skúšku ideálov, na ktorých dané morálky stoja. Bez podnetov, ktorými život vyzýva idealistu k tomu, aby *dokázal*, že svoje presvedčenie neberie na ľahkú váhu; bez sveta, v ktorom by idealista nemal príležitosť vyzvať svojho

⁵³ SOKOLOVÁ, J.: Štýly jestvovania: pravdivý život a iný svet. (Návrat k antickému kynizmu v európskej filozofii 20. storočia). In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 6., s. 563 – 565.

ideového protivníka na súboj, bez relativizmu by praktický idealizmus zakrpatel. Idealizmus stráca svoju silu, ak nie je skúšaný, ak konajúci nemá možnosť byť vystavený zvodom pochybností. Nie je ťažké ísť priamo, ak je človek v rovnom tuneli s jediným východom. Obdiv si zaslúži skôr ten, kto ide priamo, hoci kráča po vlastnoručne zavesenom úzkom lane, z ktorého môže každú chvíľu spadnúť. A či v dôsledku takto sťažených podmienok západná civilizácia prehrá preteky o to, kto dôjde ďalej? A keby aj, veď idealistom, ktorí majú pravdu, nikdy nešlo len o vlastné prežitie.

Ak zo záverečnej myšlienky plynie nejaký nepokoj, tak len u toho, kto cíti, že aj západné ideály majú nevyhnutne subjektívnu povahu, t. j. že sú naviazané na život toho, kto v nich verí.

Literatúra

- Cicero: *O věcech veřejných*. Praha: Oikoymenh, 2009, 139.
- Foucault, M.: *Fearless Speech*. Los Angeles: Semitext(e), 2001.
- Foucault, M.: *The Hermeneutics of the Subject. (Lectures at The College de France, 1981-82)*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Grotius, H.: *The Rights of War and Peace*. Indianapolis: Liberty Fund, 2005. (dostupné na: http://files.libertyfund.org/files/1425/1032-01_LFeBk.pdf)
- Hart, H. L. A.: *The Concept of Law*. (2nd ed.), Oxford: Oxford University Press, 1961.
- Hägerström, A.: On the Truth of Moral Propositions. In: *Philosophy and Religion*. London: Routledge, 2002.
- Hrdina, I. A. – Masopust, Z.: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011.
- Jayne, E.: *Necessity of Skepticism*. 1994. (dostupné na: <http://www.edwardjayne.com/skepticism/index.html>; náhľad z dňa 4. decembra 2011).
- Jellinek, J.: *Všeobecná státověda*. Praha: J. Laichter, 1905.
- Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh, 2001.
- Kelsen, H.: *Society and Nature (A Sociological Inquiry)*. Chicago: The University of Chicago Press, 1943.
- Kelsen, H.: *Všeobecná teorie norem*. Brno: PF MU, 2000.
- Laertios, D.: *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha: ČS AV, 1964.
- Mindus, P.: *The Life and Work of Axel Hägerström*. Dordrecht: Springer, 2009.
- Nietzsche, F.: *Mimo dobro a zlo*. Praha: Aurora, 1996.
- Nietzsche, F.: *Lidské, příliš lidské*. (1. sv.), Praha: Oikoymenh, 2010.
- Olivecrona, K.: *Law as Fact*. (2nd ed.), London: Stevens & Sons, 1971.
- Pattaro, E.: The Law and the Right – A Reappraisal of the Reality that Ought to Be. In: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. (vol. 1), Dordrecht: Springer, 2005.
- Platón: *Štát*. In: *Dialógy*. (2. zv.), Bratislava: Tatran, 1991.
- Popper, K.: *Otevřená společnost a její nepřítel*. (1. sv.), Praha: Oikoymenh, 1994.
- Procházka, R.: *Lud a sudcovia v konstitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.
- Schopenhauer, A.: *Svět jako vůle a představa*. (1. sv.), Nová tiskárna Pelhřimov, 1998.
- Schopenhauer, A.: *Svět jako vůle a představa*. (2. sv.), Nová tiskárna Pelhřimov, 1998.

- Schopenhauer, A.: Dva základní problémy etiky. In. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia, 2007.
- Shields, Ch. (ed.): *The Blackwell Guide to Ancient Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Sokolová, J.: Štýly jestvovania: pravdivý život a iný svet. (Návrat k antickému kynizmu v európskej filozofii 20. storočia). In. *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 6., s. 558-570.
- Tocqueville, A.: *O demokracii v Amerike*. Bratislava: Kalligram, 2006.
- Tomsa, B.: *Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

III. TECHNIKA A HODNOTY PRÁVNEJ PRAXE

Staronové pohľady na interpretáciu práva

JOZEF PRUSÁK*

Interpretácia práva vo verejnom a súkromnom práve

Korene delenia práva na verejné a súkromné treba hľadať v rímskom práve, respektíve v Corpus iuris civilis. Často sa cituje Ulpianus (D,1,1,1,2), ktorý napísal: „Verejné právo sa vzťahuje na úžitok rímskeho štátu, právo súkromné na záujem jednotlivca. Lebo niečo sa týka verejného úžitku, niečo súkromného.“ K tomu treba dodať myšlienku, ktorú vyslovil Papinianus (D,2,14,38), že na rozdiel od súkromného práva „Verejné právo nemožno zmeniť dohodami súkromných osôb“.¹ V čom je podstatný rozdiel a tým aj interpretácia súkromného práva na rozdiel od interpretácie verejného práva? Meradlom a vodidlom správnej interpretácie súkromného práva sú najmä princípy/zásady súkromného práva, ako aj vecné práva a osobitne vlastníctvo, respektíve „hlavný vecnoprávny inštitút“ Občianskeho zákonníka, ktorým je vlastnícke právo.²

Jeho podstata a obsah sa vymedzuje tak, že vlastnícke právo je všeobecná, priama, právna moc na vecou.³ Ide o súkromnú moc. Jej protipólom či pendantom je verejná moc. Verejnú moc vykonávajú orgány verejnej moci, najmä štátne orgány alebo orgány územnej samosprávy prípadne záujmovej samosprávy, ale aj iné verejnoprávne korporácie, akými sú napríklad cirkvi alebo univerzity. Verejná moc nie je všemocná. V podmienkach právneho štátu je verejná moc limitovaná právom, zákonom. Má sa vykonávať výlučne na základe zákona a v jeho medziach, čiže ako moc obmedzená ústavou a zákonom. Verejná moc sa môže uskutočňovať výlučne ako právomoc. Podľa uznesenia Ústavného súdu ČSFR č. 3/1992 Zb. u. a n. je verejnou mocou taká moc, ktorá autoritatívne rozhoduje o právach a povinnostiach subjektov, či už priamo, alebo sprostredkovane. „Sub-

* prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ BLAHO, P./ HARAMIA, I./ŽIDLICKÁ, M.: Základy rímskeho práva. Bratislava 1997, s. 26.

² LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva. 1.zväzok. Bratislava 2004, s. 203.

³ LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. III.vydanie. Heureka. Šamorín 2002, s. 100.

jekt, o ktorého právach alebo povinnostiach rozhoduje orgán verejnej moci, nie je v rovnoprávnom postavení s týmto orgánom a obsah rozhodnutia tohto orgánu nezávisí od vôle subjektu.“

Nemožno tiež nepripomenúť, že v súkromnom práve na rozdiel od verejného práva nachádzame prevahu dispozitívnych noriem nad kogentnými normami a ekvitalného práva nad striktným právom, a preto aj zásadu ekvity. Na rozdiel od verejného práva vládne súkromnému právu rovnosť subjektov, a to v právnych vzťahoch aj v prípade, že ich účastníkom je orgán verejnej moci, vrátane štátu. Ďalej sa v súkromnom práve má uplatňovať zásada slobody vôle a ekvity.⁴ Je jasné, že takáto situácia vyvoláva nutnosť použitia súkromnoprávnych princípov, ako aj interpretačných pravidiel.

Rímskoprávna vzdelanosť sa kultivovala cez stredoveké rímskoprávne školy, ktorých učenie vytvorilo základ novodobej právnej vedy vrátane definície vlastníctva ako slobodnej dispozície s vecou, neskôr subjektívneho práva a koncipovaním zásady všeobecnej záväznosti zmlúv.⁵

Neskôr, v období nastupujúcej renesancie a právneho humanizmu na európskom kontinente, a to cez *uzus modernus* či pandektové právo spájajúce v právnej náuke i praxi všeobecné rímske právo s domácim nemeckým právom, sa nanovo otvoril, ale najmä dotvoril vzťah súkromného práva, poňatého prirodzenoprávne k verejnému právu či všeobecnému právu a naopak.⁶ Vyjasnilo sa aj zastúpenie jednotlivých odvetví práva v rámci súkromného práva a verejného práva najmä ústavného práva a správneho práva ako odvetví štátneho práva. Osobitným spôsobom zasiahol do poňatia a antinómie verejného práva a súkromného práva tiež Kant. V práci *Rechtslehre* venuje tretiu kapitolu súkromnému právu, štvrtú verejnému právu a piatu recepcii.⁷

Pri výklade súkromného práva sa treba pridrižovať nedotknuteľnosti osobnostných práv osobitne v spojení aj s ich ústavným zakotvením, ako aj princípu dispozitívnosti tak na úrovni hmotného súkromného práva, ako aj prevalencie dispozičného princípu pri jeho procesnej ochrane.

⁴ LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva. 1. zväzok, 2. zväzok. Bratislava 2004, s. 14n.

⁵ URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromého. Praha 1994, s. 39n.

⁶ KRSKOVÁ, A.: Dejiny politickej a právnej filozofie. Dejiny politickej a právnej filozofie. Facultas Iuridica. Universitas Tyrnaviensis 2011, s. 199.

⁷ KANT, I.: *Rechtslehre-Schriften zur Rechtsphilosophie*. Berlin 1988. ADAMOVIČ, K.: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Praha 2000, s. 6.

Tradíciou európskeho práva je súkromné právo. Ovplyvnilo vývoj verejného práva, najmä procesné právo, ako aj medzinárodné právo verejné. Kant zaviedol podľa subjektívneho práva, na rozdiel od objektívneho práva a ďalej, podľa súkromného práva, na rozdiel od verejného práva aj delenie noriem na autonómne a heteronómne.

Autonómne sú také, kde si subjekty určujú medzi sebou práva a povinnosti autonómne a slobodne.

Heteronómne normy prichádzajú zvonka, najmä sú výsledkom legislatívnej, normotvornej činnosti štátu, štátnych orgánov.

Študenti práva prvých ročníkov nemôžu spočiatku a celkom uveriť v existenciu subjektívneho práva, ktoré si v limitoch objektívneho práva a na základe rovnosti a zmluvnej slobody určujú veriteľ a dlžník, predstaviť si na prvýkrát, že je dokonca možné dohodnúť si inominátnu zmluvu. To je jedno z najživších prekvapení, ktoré študent jednoducho aj potichu, lenže s uveličením prekonáva či predýchava až v ďalších dňoch a mesiacoch štúdia.

Avšak kto by napokon neuveril v princíp slobody? Novinkou tiež je, že súkromné právo neukladá tresty za porušenie zmlúv, ak vylúčime zmluvnú pokutu, ktorá je ako ináč výnimkou. Porušovanie práva vníma totiž obyvateľstvo spravidla v spojení s represívnymi sankciami trestného a správneho práva, málokedy s reparačnými, reštitučnými či satisfakčnými sankciami, ktoré sú charakteristické pre súkromné právo.

Predinterpretáčny postup: Identifikácia platného práva

Výklad práva / jeho interpretácia sa vzťahuje na platné právo, systém *de lege lata*. Preto proces interpretácie sa začína identifikáciou platného práva, a to zreteľným oddelením platného práva od neplatného práva (*de lege derogata*) a prípadne aj jeho separáciou od systému *de lege ferenda* a to najmä z hľadiska pripravovaného zákona či predpisu už v legislatívnom procese, ktorý nebol ešte schválený ani publikovaný, prípadne už publikovaný, ale zatiaľ neúčinný, alebo síce platný, ale neúčinný, ak ústavný súd pozastavil účinnosť napadnutých právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 2 ústavy alebo ak rozhodne o nesúlade predpisu, jeho častí či ustanovení s ústavou podľa čl. 125 ods. 3 ústavy. Na tento postup nám slúži jedno z derogáčnych pravidiel a síce neskorší zákon ruší skorší zákon – *lex posterior derogat priori*. Jeho základy a funkcie korenia v rímskom práve: „Na

XII doskách je stanovené, aby zákonom a právom bolo vždy to, na čom sa ľud uzniesol naposledy.⁸

Pri príprave textu, ktorý bude predmetom interpretácie, použijeme aj ďalšie derogačné pravidlá. Jednak *lex specialis derogat legi generali*, ako aj pravidlo *lex superior derogat legi inferiori*, ktorým sa budeme stručne zaoberať.

Uplatnenie uvedeného pravidlá si vyžaduje objasniť otázku noriem vyššej a nižšej právnej sily. V rámci prameňov slovenského práva, a to bez lokálnych noriem samosprávy máme celkom tri vrstvy pyramídy právneho systému. Na vrchole pyramídy tróni ústava v znení ústavných zákonov, ktorými sa zmenila alebo doplnila. Podľa čl. 152 ods. 4 ústavy výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou. V ktorej vrstve pyramídy sa nachádzajú ústavné zákony, ktoré nezmenili a nedoplnili ústavu? Ak napríklad čl. 144 ods. 1 ustanovuje, že sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 2 a 5 a zákonom, znamená to, že musíme vylúčiť súčasnú extenziu a prejsť k reštrikcii a konštatovať, že sudcovia sú viazaní ústavou výlučne v znení ústavných zákonov, ktorými sa mení a dopĺňa ústava. Ďalšiu vrstvu tvoria zákony a poslednú vrstvu nariadenia vlády a všeobecne záväzné právne predpisy ministerstiev a iných orgánov štátnej správy. Akúsi nadvrstvu predstavuje európske právo, ktoré má prednosť pred národným právom, osobitne v prípade kolízie s národným právom členského štátu únie a podobný postup sa uplatní aj pri vzniku kolízie zákona s aproximačným nariadením vlády.

Právomoc ústavného súdu v oblasti kontroly ústavnosti vylučuje, aby sa uvedená derogačné pravidlo uplatňovalo v konaní pred štátnymi orgánmi a osobitne pred súdmi bez rozhodnutia ústavného súdu o súlade/nesúlade s ústavou. To isté platí aj o súlade/nesúlade všeobecne záväzných predpisov vlády, ministerstiev a iných orgánov štátnej správy so zákonmi. Ide o kontrolu zákonnosti, kde pôsobia podľa § 21 zákona č. 153/2002 Z. z. orgány prokuratúry.

Ak sa súd domnieva, že nariadenie vlády alebo vyhláška ministerstva je v nesúlade s ústavou či zákonom alebo ratifikovanou medzinárodnou zmluvou, konanie preruší a podá podľa čl. 144 ods. 2 návrh na začatie konania. Ide o ťažkopádny proces, najmä ak nariadenie vlády alebo vyhláška ministerstva je v nesúlade len so zákonom a nie ústavou.

⁸ SKŘEJPEK, M., FALADA, D., KUKLÍK, J.: Exegesis. Výklad právních textů. Plzeň 2008, s. 13 (Liv. 7, 17, 12).

Viazanosť sudcu zákonmi upravovala v minulosti Ústavná listina Československej republiky č. 121/1920 Sb. z. a n. v § 98 takto: „Všetci sudcovia sú nezávislí a sú viazaní len zákonom.“ V spojení s tým § 102 ústavnej listiny stanovil: „Sudcovia majú právo, riešiť určitú právnu vec, skúmať platnosť nariadenia; pri zákone môžu len skúmať, či bol riadne vyhlásený.“

Platná a aktuálna ústava Českej republiky v čl. 95 ods. 1 recipovala funkciu § 98 Ústavnej listiny Československej republiky takto: „Sudca je pri rozhodovaní viazaný zákonom a medzinárodnou zmluvou, ktorá je súčasťou právneho poriadku; je oprávnený posúdiť súlad iného právneho predpisu so zákonom alebo s takouto medzinárodnou zmluvou.“ Zdá sa, že ide o efektívnejšiu normu v porovnaní s ústavno-právnou úpravou vzťahu zákonov a všeobecne záväzných predpisov vlády, ministerstiev a iných orgánov správy v Slovenskej republike.

Z hľadiska zásady *iura novit curia*, ako aj princípu ústavnosti i zákonnosti treba okrem identifikácie a interpretácie národného práva preskúmať aj obsah a formu príslušného medzinárodného práva a európskeho práva. Kolízna norma, ktorou je čl. 7 ods. 2 a ods. 5 ústavy, zakotvuje prednosť právne záväzných aktov spoločenstiev a únie, ako aj ratifikovaných medzinárodných zmlúv pred zákonmi Slovenskej republiky. V Slovenskej republike sa v súčasnosti uplatňuje kontinentálny systém práva, v ktorom dominuje legislatíva a nie judikatúra. Avšak cez právo spoločenstiev a únie prenikajú do členských štátov Európskej únie jednak na základe priamej aplikovateľnosti a tiež prostredníctvom recepcie/ implementácie, takýto pojem používa ústava v čl. 7 ods. 2, aj všeobecné právne zásady, judikatúra, interpretácie, vrátane vyplňovania medzier v práve únie práve zo strany ESD.

Napríklad všeobecná právna zásada ochrany ústavných práv, prípadne základných ľudských práv, zásada právnej istoty a legitímnych očakávaní, zásada dobromyseľnosti (*bona fides*), zásada demokracie a právneho štátu, ktoré sú jednak zakotvené v primárnom práve napríklad v čl. 6 Zmluvy o Európskej únii, avšak sú ďalej rozvíjané interpretáciou a aplikáciou v rozhodovacej činnosti ESD. Dotváranie EÚ práva v niektorých prípadoch možno prechádza do sudcovskej tvorby práva, aj cestou interpretácie a aplikácie *praeter legem*.⁹

Súd musí poznať, interpretovať a aplikovať všetky tri systémy práva v rozsahu a spôsobom, ktorý upravuje nielen národné právo. Pri identifikácii platného práva, ktoré má byť predmetom výkladu je iba tak možné správne uplatniť zásadu *lex superior derogat legi inferiori*, ako aj zásadu *pacta sunt servanda*. Zásadu prednosti

⁹ TICHÝ, A. a kol.: Evropské právo. Praha 1999, s. 236.

komunitárneho práva vyslovil ESD vo veci Costa v. E.N.E.L. r. 1964 a vo veci Internationale Handelsgesellschaft r. 1970.¹⁰

Z hľadiska potenciálnej kolízie medzi právom spoločenstiev a únie na jednej strane a slovenským právom na strane druhej, vrátane ústavy a ústavných zákonov, ktoré menia a doplňujú ústavu, má jednoznačne prednosť právo spoločenstiev a únie a nie ústava členského štátu. Potenciálnu kolíziu noriem vnútroštátneho práva a medzinárodného práva podobným spôsobom upravuje aj Viedensky dohovor o zmluvnom práve v čl. 27 v spojení s čl. 46 a to tak, že štát sa nemôže dovoliavať svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu neplnenia zmluvy.

V rámci zásady *iura novit curia* je však otázne, či súd má poznať aj príslušnú judikatúru a vyrovnáť sa s obdobnými prípadmi rozhodnutými v minulosti. Paulus v tejto súvislosti totiž uvádza toto: „Ak vznikne otázka o výklade zákona, je predovšetkým treba vziať do úvahy aj to, aké právo užívala obec v obdobných prípadoch už skôr: Obyčaj je totiž najlepším vykladačom zákona.“¹¹

Problematika interpretácie práva a právnej argumentácie ako aj otázka sudcovej tvorby práva profiluje dosť výrazne súčasnú právnu teóriu. Z tohto dôvodu sme v poslednom empirickom výskume prameňov práva zisťovali aj postoje sudcov k obsahu odôvodnenia, čiže čo má byť/ nemá byť súčasťou odôvodnenia/ justifikácie rozhodnutia, najmä vyporiadanie sa s príslušnou judikatúrou, odbornou právnickou literatúrou a pod.

Výskum verifikoval hypotézy a predpoklady overené štúdiom národnej judikatúry, že sudcovia Slovenskej republiky spravidla nepoužívajú odkazy na odbornú právnu literatúru ako aj judikatúru či už záväzne rozhodnutia Európskeho súdneho dvora a všeobecne záväzne rozhodnutia ústavného súdu minimálne pri odôvodnení rozhodnutia. Nadpolovičná väčšina sudcov zastáva názor, že odkazy na judikatúru (20 %) ako aj na odbornú právnu literatúru (35 %) nepatria do odôvodnenia súdneho rozhodnutia.¹² Takýto postoj v podstate zodpovedá súčasnej právnej úprave. V odôvodnení rozhodnutia podľa § 175 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku sa o. i. stručne a jasne vyloží, ktoré skutočnosti má súd preukázané a ktoré nie, o ktoré dôkazy oprel svoje skutkové zistenia a akými úvahami sa pri hodnotení dôkazov spravoval. Sudca v odôvodnení rozsudku sa musí

¹⁰ TICHÝ, A. a kol: Evropské právo. Praha 1999, s. 221, 223.

¹¹ SKŘEJPEK, M., FALADA, D., KUKLÍK, J.: Exegesis. Výklad právních textů. Plzeň 2008, s. 15 (Paulus D.1,3,37).

¹² PRUSÁK, J.: Sociologicko-právny výskum prameňov práva a justifikácia súdnych rozhodnutí. In: Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2007. Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica IV. Bratislava 2008, s. 66.

vyrovnať s tým, aké úvahy ho viedli aj k vysloveniu príslušného právneho názoru a právneho posúdenia celej veci, t. j. tak interpretácie práva, ako aj právnej kvalifikácie a subsumpcie. Čiže v podmienkach kontinentálneho práva treba síce aj v súčasnosti súdiť podľa zákonov, avšak napriek precedentnej povahe rozhodnutí ESD, ktorá sa pohybuje po kolajniciach angloamerického pravidla *stare decisis*.

Ľudské práva a základné slobody ako princípy práva

Základným hermeneutickým východiskom súkromnoprávneho práva sú základné hodnoty človeka a spoločnosti, akými sú najmä základné práva a slobody, princíp individuálnej slobody, rovnosť, ľudská dôstojnosť, spravodlivosť, vrátane sociálnej spravodlivosti, solidarita a všeobecné právne zásady, akými sú v únii najmä zásada právnej istoty a ochrany legitímnych očakávaní, zákaz diskriminácie a inštitucionálne úniové zásady, osobitne subsidiarita a proporcionalita.

Prameňom poznania základných práv a slobôd je predovšetkým Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950), ako aj spoločné ústavné tradície členských štátov EÚ, ktoré sú jej všeobecnými právnymi zásadami. Dôležitým prameňom poznania ľudských práv je tiež Ústava Slovenskej republiky a judikatúra ústavného súdu podľa čl. 127, ktorý upravuje rozhodovanie o tzv. ústavných sťažnostiach fyzických a právnických osôb, ak namietajú porušovanie svojich základných práv alebo slobôd.

Aj v čl. 6 ods. 1 Amsterdamskej zmluvy (1997) sa ustanovuje, že „Únia je založená na princípoch slobody, demokracie, rešpektu k ľudským právam a základným slobodám, ako aj na princípe právneho štátu a princípoch, ktoré sú spoločné členským štátom.“

Teória právnych princíпов je v súčasnosti dosť aktuálna nielen vďaka Dworinovi. Aj Alexy v rámci „diskurzívneho konštitucionalizmu“ odlišuje princípy vyjadrené ústavnými právami od právnych noriem.¹³ Ústavné princípy prežarujú celý právny systém, vrátane ústavných zákonov a zákonov.

Právne princípy sa prelínajú s pravidlami výkladu alebo vystupujú samostatne. Princípy nachádzame výslovne vyjadrené v súkromnoprávných kódexoch, v ústavnom práve, ako aj v právne záväzných aktoch únie a spoločenstiev, tiež v ratifikovaných medzinárodných zmluvách, ktoré majú prednosť pre zákonmi. K všeobecným zásadám EÚ patrí napríklad zásada právnej istoty, ochrana legi-

¹³ KLATT, M.: Contemporary Legal Philosophy in Germany. ARSP, Heft 4/ 2007, s. 529.

tímnych očakávaní, zákaz diskriminácie, subsidiarita a proporcionalita, zákaz retroaktivity.

Za dôležité princípy práva sa v súčasnosti považujú ľudské práva a základné slobody, ako aj všeobecné právne zásady. To je dané judikatúrou ESD. Tento súd sa dovoľáva jednak Dohovoru z r. 1950, ktorý ďalej rozvíja, ako aj Maastrichtskej zmluvy a Amsterdamskej zmluvy i ďalších dokumentov, ktoré kulminovali Chartou prijatou v Nice, ktorá vstúpila do účinnosti po ratifikácii Lisabonskej zmluvy. Charta má osobitnú architektúru. Člení sa na tieto časti: Dôstojnosť, Sloboda, Rovnosť, Solidarita, Práva občanov a Spravodlivosť. Obsahuje aj práva tretej generácie, ktoré sú už vyjadrené v dokumente Legislatívny zámer kodifikácie súkromného práva.

ESD za prameň poznania základných práv označil ústavné tradície spoločné členským štátom únie. Tiež Maastrichtska zmluva, ktorou sa vytvorila EÚ v čl. 6 ods. 2 uvádza, že základné práva zaručené Európskym dohovorom o ochrane základných práv a slobôd podpísanej v Ríme 1950, vyplývajú „z ústavných tradícií spoločných členským štátom“. V Amsterdamskej zmluve z r. 1997 v čl. 6 ods. 1 stojí, že „Únia je založená na princípoch slobody, demokracie, rešpektu k ľudským právam a základným slobodám, ako aj na princípe právneho štátu a princípoch, ktoré sú spoločné členským štátom“.

Na konkrétne právne princípy sa odvoláva aj *Model Rules of European Private Law*, napríklad vo všeobecných ustanoveniach sa aplikácia a interpretácia predpokladá. Požaduje sa ich interpretácia v súlade ľudskými právami a základnými slobodami, princípmi *bona fides*, férové jednanie, právna istota a pod.¹⁴

Základným pravidlom a východiskom čítania, interpretácie, porozumenia a realizácie kódexu sú v záväzkovom práve všeobecné právne zásady najmä *pacta sunt servanda*, zásada *bona fides* (dobromyseľnosti), zásada dobrých mravov a zákaz obchádzania práva.

Jazyk práva a funkcia legislatívnych pravidiel

K všeobecným pravidlám výkladu patria aj požiadavky na jazyk práva a význam slov a normatívnych viet. Zákony a ostatné predpisy sú formulované v jazyku, ktorý má stránku sémantickú čiže významovú ako aj pragmatickú, keďže je

¹⁴ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. European Law Publishers GmbH. Munich: 2008, s. 102.

spojený s plnením zákazov, príkazov a dovolení. Právo je vyjadrené nielen jazykom práva ale aj rečou práva. Reč a jazyk sa používajú pri prerokovaní a schvaľovaní zákona ako aj v súdnom konaní či iných formách aplikácie práva.

Tvorba práva spojená s rokovaním o návrhoch zákonov, vrátane derogácie a novelizácie je príkladom právneho diskurzu rovnako ako aplikácia práva, osobitne judičiálna činnosť všeobecných súdov, ústavného súdu, ako aj špeciálneho súdu. Právnický diskurz má pevne stanovené pravidlá, ktoré sú zakotvené tak v rokovacom poriadku parlamentu, ako aj v jednotlivých procesných zákonoch zabezpečujúcich procesnú spravodlivosť osobitne v občianskom súdnom poriadku, trestnom poriadku, správnom poriadku a zákone upravujúcom aj konanie pred ústavným súdom. Ak sa naplní procesná spravodlivosť pri riadnom uplatňovaní procesných poriadkov, je dôvodné predpokladať, že sa plnia aj hmotnoprávne požiadavky a predstavy o ústavnosti, zákonnosti a spravodlivosti.

Pod interpretáciou práva treba rozumieť objasnenie významu právneho textu, ktorý je predmetom výkladu. Interpretovať znamená urobiť zrozumiteľným právny text. Cieľom objasnenia právneho textu na základe jeho interpretácie je porozumenie textu.¹⁵ Predpokladom či súčasťou porozumenia výkladu je tiež predporozumenie (Vorverständnis). Ak nemôžeme podľa Gadamera porozumieť nejakému textu, spočíva všetko v tom, že „nám nič nehovorí či nemá čo povedať“.¹⁶

Náuka, ako interpretovať a chápať právny text je právna hermeneutika. Interpretácia je objasnenie reči, slov a právnych viet. Na druhej strane má byť porozumenie. Aby sa pri interpretácii dosiahlo objasnenie a na strane adresátov porozumenie, k tomu vedú rozmanité cesty verbálnej a neverbálnej komunikácie, osobitne metódy výkladu práva a všeobecné i špecifické pravidlá výkladu práva na jednej strane a na druhej strane právne princípy. Pravidlá, právne princípy a metódy výkladu majú spoločný základ v tom, že nám prikazujú, ako máme postupovať pri objasnení právneho textu alebo reči, kde pristupuje aj rétorika a neverbálna komunikácia, čiže „reč tela“, vrátane mimiky, gestikulácie, štýlu prejavu a pod. Z tohto dôvodu budeme v tomto príspevku aj princípy/zásady a metódy považovať za pravidlá výkladu.

Sú to jednak samostatné pravidlá a jednak pravidlá, ktoré sa spájajú s konkrétnym zákonom, právnym inštitútom či súkromným právom, alebo verejným právom, alebo iným prameňom práva, napríklad s medzinárodným zmluvným

¹⁵ GRONDIN, J.: Úvod do hermeneutiky. Praha 1997, s. 34.

¹⁶ GRONDIN, J.: Úvod do hermeneutiky. Praha 1997, s. 147.

právom alebo osobitnými prístupmi a pravidlami výkladu, napríklad vlastníctva, manželstva a pod. Uvedené pravidlá, metódy či princípy sa nachádzajú v samotnom texte právneho predpisu alebo sú odvodené z uplatňovania a interpretácie práva v minulosti, ako aj v súčasnosti. Najmä sú obsahom medzinárodnej alebo národnej judikatúry, ako aj súčasťou doktrinálneho výkladu práva najmä v právnych periodikách a monografiách, prípadne v minulosti takýmto výsledkom výkladu boli dobrozdania učencov právnikov. Osobitným druhom výkladu, priamo v texte zákonov, je autentický výklad zákonodarcu pod rubrikou „Výklad niektorých pojmov“.

Ďalšie základné pravidlá výkladu sa týkajú sémantiky právneho textu, čiže významu slov. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že predmetom výkladu práva je právny text, právne normy, ktoré sú vyjadrené spisovným jazykom, ktorý je aj jazykom práva, majúc pritom niektoré osobitosti. Obsahuje jednak normatívne právne vety, ktoré prikazujú alebo zakazujú určité správanie, a jednak vety vyjadrujúce určitú skutkovú podstatu, ktorá je podmienkou normatívneho následku. Právny jazyk právnych predpisov vychádza z prirodzeného jazyka a zákonodarca má vyvíjať potrebné úsilie o jeho zvelaďovanie na jednej strane a rešpektovanie ustálenej právnej terminológie na strane druhej. V právnom jazyku sa najmä treba vyhýbať polysémom, respektíve synonymám, pretože dva odlišné termíny by nemali mať v právnom jazyku ten istý význam, označovať identický objekt/denotát odlišnými výrazmi. Požiadavky na právny jazyk sú vyjadrené najmä postulátmi na zrozumiteľnosť, prehľadnosť a jasnosť jazykového vyjadrenia právnych noriem ako aj celého právneho poriadku. Tieto požiadavky sú u nás súčasťou Legislatívnych pravidiel vlády, ale aj obsahom judikatúry ústavného súdu, prípadne aj odbornej právnickej literatúry. Jasnosť zákonov je jednou z požiadaviek minimálnej morality práva, ktorá okrem jeho publicity, zákazu ukladať nesplnitelné povinnosti a podobne, patrí k špecifickým znakom platného práva.¹⁷

V súlade s čl. 4 Legislatívnych pravidiel musí byť zákon zrozumiteľný, prehľadne usporiadaný a stručný v tom zmysle, že má obsahovať len ustanovenia s normatívnym obsahom. Okrem toho má sa vyznačovať terminologickou presnosťou a byť jednotný. Treba používať správne a v právnom poriadku ustálené pojmy.

Aj ústavná judikatúra trvá na zrozumiteľnosti a vnútornej nerozpornosti zákona a okrem toho, z hľadiska právnej istoty ako princípu právneho štátu, vyzdvihuje požiadavku predvídateľnosti práva a jeho vývoj. Ide o požiadavku právnej istoty a ochrany legitímnych očakávaní, a tým aj o jasnosť a prehľadnosť platného

¹⁷ FULLER, L. L.: Moralita práva. Praha 1998, s. 63.

práva v spojení so širokou ochranou ľudských práv aj z hľadiska komunitárneho a úniového práva.

Navrhovateľ zákonov má mať na pamäti, že podmienkou celého a správneho uplatňovania jednotlivých noriem je ich správna interpretácia. Veď zákonodarca nemôže vkladať do zákona každý detail, predvídať jednotlivé okolnosti, ktoré sa objavia, zmenia sa alebo zaniknú v budúcnosti. Takže aj na úrovni kogentných noriem, nehovoriac o dispozitívnych normách typických pre súkromné právo, sa právo vyznačuje svojou generalitou, čiže aj otvorenou textúrou.¹⁸ Na otvorený text zákona nadväzuje interpretácia práva, ktorá si vyžaduje buď rovnaký úsudok ako v minulosti, a tým aj obdobnú či rovnakú subsumpciu pri aplikácii práva, ktorá sa zhoduje s doterajším právnym posúdením veci, alebo nový úsudok, ktorý povedie spravidla k interpretačnej extenzii prípadne vyvolá postoje *de lege ferenda*, a tým aj dôvodnú alebo účelovo vyvolanú potrebu novelizácie zákona či zákonov. Avšak s naplňovaním otvorenej textúry práva si vie najlepšie poradiť judikatúra, najmä ku kodifikovanému právu. Judikatúra zabezpečujú graduálny vývoj kódexu. Na druhej strane sú nevhodné najmä nárazové novelizačné zásahy legislatívy do kodifikovaného práva, ktoré sú neraz spojené s politizáciou práva.

Návrh zákona má byť tiež terminologicky presný a jednotný. Možno používať len správne a v právnom poriadku ustálené pojmy a správnu právnu terminológiu. Ak niet vhodného pojmu alebo termínu, treba na jeho utvorenie použiť iné slovo alebo slovné spojenie, ktoré vyhovuje z významovej stránky. Nový pojem je nutné v právnom predpise právne vymedziť a takéto explikácie nachádzame v úvodných rubrikách právneho predpisu. V zákone je žiaduce dbať na jazykovú a štylistickú správnosť a všeobecnú zrozumiteľnosť textu. V Legislatívnych pravidlách sa tiež zakazuje používať slová alebo slovné spojenia, ktoré nezodpovedajú kodifikovanej podobe štátneho jazyka. Cudzie slova vstupujú do zákona len výnimočne, ak sa bežne a možno povedať dlhodobo používajú a ak ich nemožno nahradiť iným rovnocenným slovenským termínom. V záujme jazykovej správnosti má si navrhovateľ predpisu tiež vyžiadať vyjadrenie odborných slovakistických jazykovedných pracovísk. Takýto krok navrhovateľa je zriedkavý. Aj v iných štátoch venujú systematickú pozornosť jazyku navrhovaného zákona. Pri Spolkovom sneme Spolkovej republiky Nemecko pôsobí Spoločnosť pre nemecký jazyk. Pred schválením zákona posudzuje uvedená spoločnosť jeho jazykovú správnosť a zrozumiteľnosť.¹⁹

¹⁸ HART, H. L. A.: Pojem práva. Praha 2004, s. 127n.

¹⁹ ŠÍN, Z.: Tvorba práva a jeho interpretace. Právník č. 5, 2008, s. 551.

Necelá efektívnosť právnych predpisov, kolízie s platnými predpismi či ústavou sú často zapríčinené tým, že zákonodarná práca je úzko spojená s rozmanitými politikami vlády a jej programom. Navrhovateľ zákona si želá naskutku iba jedinú, totiž aby predloha zákona bola čím skôr schválená a platné znenie uverejnené v Zbierke zákonov.

Všeobecné pravidlá výkladu

Všeobecné pravidlá výkladu, ktoré majú pôvod v interpretácii práva ako ich sformuloval najmä nemecký právny pozitivizmus, sa uplatňujú aj v medzinárodnom zmluvnom práve a tvoria najmä normy vyjadrené v čl. 31 až čl. 33 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, ktoré vychádzajú zväčša z overených požiadaviek na význam slov, viet a právnych textov vôbec. Obdobné pravidlá obsahuje aj IV. hlava Zásad medzinárodných obchodných zmlúv UNIDROIT, ktorá upravuje pravidlá výkladu zmluvy.

Okrem interpretácie zmluvy či zákona so zreteľom na princíp dobromyselnosti (*bona fides*) a k tomu aj *pacta sunt servanda*, je všeobecným pravidlom požiadavka vykladať normatívny text v súlade s obvyklým významom, ktorý sa dáva výrazom v zmluve v ich celkovej súvislosti, a takisto s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy.

Podľa ustanovenia § 6 Československého všeobecného zákonníka občianskeho sa pri uplatňovaní Občianskeho zákonníka nesmel dávať slovám iný zmysel, než aký vyplýval zo zvláštneho významu slov v ich súvislosti a z jasného úmyslu zákonodarcu.²⁰ V prvom uvedenom príklade normatívneho textu sa prikazuje dávať slovám obvyklý význam v ich celkovej súvislosti. V druhom príklade sa zakazuje dávať iný zmysel než ten, ktorý vyplýva zo zvláštneho/osobitného významu slov v ich súvislosti. Prvýkrát má právnik dávať slovám obvyklý význam, druhýkrát zvláštny/osobitný význam. Vhodnejšie je používať výraz v obvyklom význame alebo bežnom význame, pretože zvláštny význam predstavuje čosi osobitné, špecifické, a preto odlišné od bežného významu slov.

Citovaný dohovor o zmluvnom práve celkom oprávnené ustanovuje, že osobitný význam treba definovať takto: „Výraz sa bude chápať v osobitnom zmysle,

²⁰ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha 1935. Díl prvý. Praha 1926, s. 119.

ak sa potvrdí, že to bolo úmyslom strán“ (čl. 31 ods. 3). Oproti tomu pri dvojzmyselnom slove zákona má sa skôr prijať ten význam, ktorý nie je pochybný, najmä ak z neho možno súdiť aj na vôľu zákona, zákonodarcu,²¹ avšak v pochybnostiach treba postupovať vždy mierne a zhovievavo (*in dubio mitius*).

Interpretačné pravidlo, ktoré prikazuje vykladať slová zákona alebo zmluvy zásadne na základe ich obvyklého významu, ale osobitný význam len na základe jeho definície, sa musí uplatňovať systematicky. To znamená v celkovej súvislosti interpretovaných slov. Takúto súvislosť vytvára príslušná normatívna veta a členenie zákona, ktoré má byť prehľadné.

Podľa legislatívno-technických pokynov, ktoré sú súčasťou Legislatívnych pravidiel vlády, sa musí pritom dbať na vnútornú súvislosť a správny sled dôležitých a menej dôležitých vecí. Celkovú súvislosť slov treba hľadať a nachádzať v obsahovo súvisiacich úsekoch zákona, ktoré sa účelne spájajú do častí, hláv, dielov, oddielov, paragrafov, pričom sa uprednostňujú krátke ustanovenia tak paragrafov, odsekov a pododsekov.

Význam systematického výkladu v spojení s obvyklým významom slov alebo osobitným významom, ktorý určí definícia, bol dobre známy aj v minulosti. „Je nesprávne, ak je vydaný rozsudok alebo právny posudok na základe jedného fragmentu zákona bez ohľadu na celok.“²² To vytvára základ aj pre súčasné uplatňovanie systematického výkladu práva. Výklad slov a viet sa pri systematickom výklade vykonáva z hľadiska celkovej súvislosti slov a normatívnych právnych viet zákona. Pritom treba brať do úvahy aj budúci legislatívny vývoj súkromného práva, ústavného práva, avšak aj vývoj v oblasti práva Európskej únie vrátane luxemburskej judikatúry, štrasburskej judikatúry a národnej súkromnoprávnej judikatúry a všeobecne záväzných rozhodnutí ústavného súdu.

Výklad súkromného práva rezultuje nielen z hľadiska obvyklého významu slov, to znamená, že sa treba držať významu jazyka práva, ktorý mal vždy ustálený výklad.²³ Prostredníctvom systematického výkladu nadobúdajú jednotlivé výrazy a normatívne vety v ich celkovej súvislosti hlboký význam aj s prihliadnutím na systematický výklad, ale aj so zreteľom na *predmet zákona a jeho účel*. Predmetom platného Občianskeho zákonníka v súčasnosti, ako vyplýva z jeho všeobecných ustanovení, sú predovšetkým majetkové vzťahy fyzických a právnických osôb,

²¹ REBRO, K.: Latinské právnické výraz a výroky. Bratislava 1995, s. 140.

²² SKŘEJPEK, M., FALADA, D., KUKLÍK, J.: Exegesis. Výklad právních textů. Plzeň 2008, s. 17 (Celsus D.1,3,24).

²³ REBRO, K.: Latinské právnické výraz a výroky. Bratislava 1995, s. 185.

ako aj majetkové vzťahy týchto osôb so štátom, tiež vzťahy vplývajúce z práva na ochranu osôb a osobnostných práv. Účelom zákonníka je ochrana občianskych práv a slobôd, najmä ochrana osobnosti a nedotknuteľnosti vlastníctva.

Samozrejme, pri interpretácii jednotlivých ustanovení je všeobecný predmet a účel zákonníka dôležitým kompasom správnej a dôvodnej interpretácie platného práva. V oblasti ochrany vlastníckeho práva alebo záväzkového práva je potrebné interpretovať, vyjasniť účel príslušných ustanovení zákona, napríklad stanoviť nielen predmet, ale aj účel práva spätnej kúpy alebo darovacej zmluvy, a to tak abstraktný, ako aj konkrétny účel.

Jasná interpretácia slov v spojení s nepochybným významom predmetu a účelu zákona, konkrétneho inštitútu či ustanovenia je prevenciou proti zneužitiu práva, jeho obchádzaniu alebo konaniu subjektov práva v rozpore s dobrými mravmi či zásadou dobromyseľnosti (*bona fides*). Zlovoľnosť či zlomyseľnosť nastupuje tým, že slovám sa pridávajú klamlivé významy v rozpore s právnym a prirodzeným jazykom, jeho gramatikou, sémantikou i pragmatikou (*mala fides*). Zlomyseľný je výklad, ktorý prekrúca text a jeho zmysel.²⁴

Pri výklade treba prihliadnúť nielen na predmet zákona, ale aj na jeho účel. V čl. 6 Legislatívnych pravidiel s rubrikou „Systematika členenia zákona“ sa ustanovuje, že zákon sa začína s úvodnými ustanoveniami, ktoré obsahujú predmet úpravy zákona a prípadne aj výklad niektorých pojmov. V takom prípade sa úvodná časť zákona môže označiť rubrikou „Základné ustanovenia“. V minulosti sa v úvodných ustanoveniach objavovala aj rubrika „Účel zákona“. Označuje sa aj spojením *ratio legis* prípadne spojením *ratio legis ferendae*, keďže účelom pripravovaného zákona je predchádzať negatívnym spoločenským javom. Zaraďuje sa z tohto dôvodu jednak k teleologickej metóde výkladu, ako aj ku historickej metóde výkladu, keďže najmä dokumenty a záznamy z rozpravy o návrhu zákona dokážu vyjaviť a preukázať skutočný účel zákona.

Spojenie *ratio iuris* označuje všeobecné zásady platného práva. Samostatné *ratio* sa prekladá najmä ako „rozum“, „dôvod“, „zreteľ“, ale aj „zmysel“. Účel zákona možno teda označiť tiež ako jeho dôvod a zmysel, aký je a bol dôvod jeho prijatia a aký má z tejto príčiny účel a zmysel, ako sa konkrétny účel a dôvod prejavuje v zmysle celého zákona, jednotlivých častí, každej právnej normy i jazykových výrazov. Poznanie účelu, respektíve zmyslu zákona umožňuje pri interpretácii právnej normy či zákona určiť ich smer, formu a obsah tak, aby sa naplnil jeho význam, zmysel a vylúčilo sa obchádzanie zákona a spravodlivosti, a to aj

²⁴ REBRO, K.: Latinské právnické výraz a výroky. Bratislava 1995, s. 179.

pomocou slov zákona a uznanej právnej terminológie. Vidieť, že zmysel zákona a jeho slov a normatívnych viet tvorí jeho vnútornú materiálnu stránku, takže lstivo koná proti zákonu, kto správnymi slovami zákona obchádza jeho zmysel alebo prekrúca jeho text.²⁵ Účel zákona je spravidla spôsobom určitým vyjadrený najmä v dôvodovej správe.

Metódy výkladu ako pravidlá výkladu

Jednotlivé metódy výkladu, ktoré sa uplatňujú najmä v súkromnom práve, sme už zväčša zaznamenali a komentovali, najmä systematickú, účelovú či teleologickú, historickú atď.

Logické metódy sa spravidla aj v súčasnosti ohraničujú na známe právno-logické argumenty, ktoré nachádzame aj v odôvodneniach súdnych rozhodnutí. Patrí k nim najmä *argumentum per analogiam*, *argumentum a simili*. *Argumentum per analogiam legis* a *argumentum per analogiam iuris*. Analógia sa výslovne dovoľuje v obchodnom práve, alebo sa akceptuje ako spôsob vyplňovania medzier v práve či nutnosť rozhodnúť prijatú vec, a tak sa vyrovnáť aj s potenciálnou námietkou denegácie spravodlivosti, ak nie je zakázaná alebo vylúčená, prípadne upravená iným predpisom.

Argumentum a contrario, *argumentum per eliminationem* – dôkaz z opaku ako výklad vylučovací vychádza z vylúčenia tretej možnosti. Používa sa aj argument *a maiori ad minus* od väčšieho k menšiemu, alebo argument *a minori ad maius* od menšieho k väčšiemu. Napokon sa uvádza *argumentum ad absurdum*, ako aj *argumentum ab exemplo*, kde možno navrhovať riešenie konkrétnej spornej veci podľa právoplatného rozhodnutia spravidla najvyššieho súdu.

V spojení s právnou argumentáciou na základe klasických argumentov právnej logiky, ale aj právnou argumentáciou na základe právnych princípov, je novou témou právnej vedy, ako aj právnej a najmä justičnej praxe diskurzívna teória práva spojená s teóriou právnej argumentácie. Podmienkou právnického diskurzu, ktorého účelom či cieľom je konsens, je stanovenie rovnakých pravidiel diskurzu pre všetky zúčastnené strany. Takéto pravidlá pre parlamentný diskurz predstavuje ústava, ako aj rokovací poriadok a pre diskurzné prostredie súdneho konania rovnakú úlohu plnia procesné normy. Okrem pravidiel diskurzu sú stanovené, respektíve akceptované argumenty. Tvorí ich predovšetkým aristote-

²⁵ REBRO, K.: Latinské právnické výraz a výroky. Bratislava 1995, s. 145, 179.

lovská topika či topiky, vrátane sofistických argumentov, ako aj známe a klasické argumenty právnej logiky. Ďalej sa v diskurze argumentuje princípmi práva, predovšetkým rímskoprávnej proviniencie. Tzv. aristotelovské topiky kotvia aj v neprimeraných sofistických dôkazoch známych ako eristická dialektika, ktoré podľa odkazu sofistov spísal Schopenhauer.

Výklad práva tiež ovládajú tzv. smernice „logického výkladu“, i keď sa niekedy dôvodí, že nespĺňajú požiadavky logických argumentov. Sú to napríklad tieto smernice výkladu:

- a) vychádzame z toho, čo je primerané, sme vedení ekvitou s tým, že k normatívnemu textu ani k obsahu normy nič nepridávame,
- b) spravujeme sa zásadou v pochybnostiach miernejšie (*in dubio mitius*),
- c) výsledkom výkladu nemôže byť význam, ktorý znamená nesplniteľnú povinnosť, pretože nad možnosťou nikto nemôže byť zviazaný (*ultra posse nemo tenetur*),
- d) nerozlišujeme, ak právna norma nerozlišuje (*lege non distinguente nec nostrum est distinguere*),
- e) právne normy sú určené ľuďom, a to treba mať na pamäti (*omne ius hominum causa constitutum*) a iné smernice.

Gramatický výklad nadväzuje na jazykový výklad. Ide o poznanie významu vetných členov, funkcie slovies, podstatných mien a pod. Gramatika sa zaoberá zložením slov a viet. Predmetom morfológie je zloženie slov a syntax, skladanie slov do viet. Pri gramatickom výklade venujeme pozornosť každej časti slova, ktoré tvorí koreň, predpona a prípona, pričom tieto časti sa nazývajú v nominatíve „morféma“. Pri gramatickom výklade pracujeme so slovami a normatívnymi vetami, v ktorých ako v každom jazyku nachádzame rozmanité slovné druhy, podstatné mená, prídavné mená, zámena, číslovky, slovesá, spojky a pod. Pri gramatickom výklade sa sústreďujeme aj na kontext právnej vety. Rovnako slovosled, ktorý je významovým činiteľom aj z toho hľadiska, že na začiatku vety sa nachádzajú menej dôležité slová, tzv. východisko; na záver najdôležitejšie slová určujúce význam vety, čiže jadro vety či výpovede.²⁶ Napríklad § 517 OZ ods. 1 prvá veta: „Dlžník, ktorý svoj dlh riadne a včas nesplní, je v omeškani.“

Evolutívny výklad je zdanlivo novou metódou výkladu, avšak má staronovú funkciu a poslanie, ale pritom nové pomenovanie. Štrasburský súd, ktorý rozhoduje na základe Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, konštatoval: „Dohovor je živý nástroj, ktorý musí byť interpretovaný vo svetle

²⁶ MISTRÍK, J.: Gramatika slovenčiny. Bratislava 2003, s. 121.

súčasných podmienok života ... a vývoja modernej spoločnosti.²⁷ Obdobne sa v Kanade aplikuje *Living tree doctrine*, ktorá sa týka uplatňovania Kanadskej ústavy v tom zmysle, že základný zákon štátu je organicky dokument, ktorý treba interpretovať s potrebnou extenziou a v liberálnom duchu s cieľom adaptovať ju na spoločenské zmeny a vývoj.

Literatúra

- ADAMOVIČ, K.: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. Praha 2000.
- BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M.: Základy rímskeho práva. Bratislava 1997.
- BONARDELOVÁ, F.: Hermetismus. Victoria Publishing. Praha 1995.
- ČORBA, J. Ed.: Európske právo na Slovensku. Bratislava 2002.
- FULLER, L. L.: Moralita práva. Praha 1998.
- GADAMER, H. G.: Človek a reč. Praha 1999.
- GERLOCH, A., MARŠÁLEK, P.: Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi. Praha 2003.
- GRONDIN, J.: Úvod do hermeneutiky. Praha 1997.
- KANT, I.: Rechtslehre- Schriften zur Rechtsphilosophie. Berlin 1988.
- KLATT, M.: Contemporary Legal Philosophy in Germany. ARSP, Heft 4/ 2007.
- Kodifikace – Mezníky právních dějin. Kolektiv Katedry právních dějin PFUK Praha. Praha 1994.
- KRSKOVÁ, A.: Dejiny politickej a právnej filozofie. Iura edition, Bratislava 2011.
- LAZAR, J. a kol.: Základy občianskeho hmotného práva. 1. zväzok, 2. zväzok. Bratislava 2004.
- Legislatívny zámer kodifikácie súkromného práva. Bratislava, máj 2008.
- LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. III. vydanie. Heureka. Šamorín 2002.
- Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. European Law Publishers GmbH. Munich: 2008.
- MISTRÍK, J.: Gramatika slovenčiny. Bratislava 2003.
- PRUSÁK, J.: Sociologicko-právny výskum prameňov práva a justifikácia súdnych rozhodnutí. In: Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2007. Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica IV. Bratislava 2008.
- REBRO, K.: Latinské právnické výraz a výroky. Bratislava 1995.
- ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha 1935. Díl prvý. Praha 1926.
- Sbírka usnesení a nálezů. Ústavní soud ČSFR č. 1/1992.
- SKŘEJPEK, M., FALADA, D., KUKLÍK, J.: Exegesis. Výklad právních textů. Plzeň 2008.
- ŠÍN, Z.: Tvorba práva a jeho interpretace. Právník č. 5, 2008.
- TICHÝ, A. a kol.: Evropské právo. Praha 1999.
- TICHÝ, A. a kol.: Dokumenty ke studiu evropského práva. Praha 2002.
- URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromého. Praha 1994.

²⁷ ČORBA, J. (ed.): Európske právo na Slovensku. Bratislava 2002, s. 192.

Spolky versus ich súdna ochrana (aj s ekologickým nádychom)

MARTINA GAJDOŠOVÁ*

Inšpiráciou nasledujúcich riadkov je zamyslenie nad pôsobením občianskej spoločnosti, resp. jedným z jej prejavov – občianskych združení či jednoducho spolkov a združení na rozširovanie úvah v priestore legislatívneho, ale najmä súdneho procesu.

Občianska spoločnosť je protikladom spoločnosti organizovanej vo forme štátu. Organizuje sa podľa záujmov jednotlivcov a jej prejavom sú napr. občianske združenia, ktoré sa vytvárajú a pôsobia na základe záujmov jednotlivcov, združených ich spoločným záujmom. Subjekty reprezentujúce tzv. tretí sektor sú orientované najmä na humanitárne a charitatívne činnosti, vzdelávanie a mládež, kultúru a ľudské práva, rozvoj slobodných a nezávislých médií, ale aj na životné prostredie.¹

Podľa *Jellinka*, spolky a obce nie sú vzorom pre štát, ale naopak, štát je vzorom pre ich organizáciu, ktorú môže okrem iného zákonmi úplne alebo čiastočne predpisovať. Súkromné zväzy (pre náš účel predovšetkým združenia a spolky, pozn. aut.) patria k súkromnoprávnym subjektom, sú výtvorom súkromnoprávneho konania, majú súkromnoprávny účel a slúžia individuálnym záujmom. Súkromnoprávne záujmy sa totiž môžu saturovať nielen individuálnym konaním, ale aj v istom zmysle kolektívnym konaním, napr. formou združenia (podľa *Jellinka* – asociáciou). Aj vnútorný poriadok takýchto združení sa nevymyká zo súkromnoprávných vzťahov. Nelíšia sa ani prostriedky, ktorými si takéto zväzy (združenia a spolky) zabezpečujú splnenie svojho usporiadania a určenia, od prostriedkov, ktoré má k dispozícii jednotlivec na ochranu svojej súkromnoprávnej sféry. Hoci postavenie súkromných zväzov (združení a spolkov) k ich členom

* JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ Prusák, J.: Teória práva, VO PF UK, Bratislava 1995, str. 50;

a členské práva majú iný charakter ako majetkovoprávne vzťahy jednotlivcov voči sebe, predsa len sú osobitnou skupinou súkromných práv.²

Spolky a združenia ako prejav občianskej spoločnosti sa vyznačujú o. i. svojou autonómiou a oddelením od štátu. Štát vstupuje do ich priestoru len vo vopred určenom rozsahu – pri registrácii, v krajnom prípade pri rozpustení a v prípade poskytnutia súdnej ochrany. Práve táto oddelenosť od štátu, či presnejšie – vymedzený priestor, v ktorom štát do spolkovej autonómie vstupuje, je zaujímavým podkladom pre úvahy o práve slobodne sa združovať všeobecne, ako aj konkrétne – o kultivovaní sféry spolkového života a jeho vzájomného ovplyvňovania sa so svetom štátu a práva.

Spolkový život a súdna ochrana

Súdna ochrana môže byť spolkom a združeniam poskytnutá v zásade z niekoľkých dôvodov: formou opravného prostriedku v prípade odmietnutia zaregistrovania spolku ministerstvom vnútra podaný prípravným výborom na najvyššom súde (§ 8 ods. 3 zákona o združovaní občanov) a formou opravného prostriedku v prípade rozpustenia spolku ministerstvom podaný spolkom na najvyššom súde (§ 12 ods. 3 zákona o združovaní občanov). Celkom osobitným prejavom súdnej ochrany je súdna ochrana člena, ktorý môže požiadať okresný súd o preskúmanie rozhodnutie orgánu združenia, proti ktorému už nemožno podľa stanov podať opravný prostriedok, ak ho považuje za nezákonné alebo odporujúce stanovám (§ 15 zákona o združovaní občanov). Prirodzene, spolky a združenia môžu byť štandardnou stranou v spore s akoukoľvek tretou stranou v civilných veciach, prípadne môžu byť stranou sporu v správnych veciach. Podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, „každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde...“, pričom možno odkázať na všeobecné ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku.

Práve súdna ochrana členov združenia predstavuje demokratický prvok občianskej spoločnosti, ktorá za posledné dve desaťročia prešla svojim vývojom a celkom určite posunula vnímanie dôležitosti a osobitosti autonómneho priestoru spolkového života. Realizuje sa preskúmacou žalobou mimo výkon

² Jellinek, J.: Všeobecná štátoveda, Nákladom Jana Laichtera na Král. Vinohradech, Praha 1906, str. 409 a nasl.

správneho súdnictva, na ktorú je príslušný okresný súd podľa sídla združenia. Jej povaha je subsidiárna, nakoľko prichádza do úvahy, len ak už niet vnútorných opravných prostriedkov podľa stanov. Výrok súdu má napadnuté rozhodnutie potvrdiť, alebo zrušiť. Táto úprava sa považuje za príliš zužujúcu, nakoľko z povahy veci vyplýva, že aj keď stanovy neupravujú opravný prostriedok, súdnu ochranu je možné uplatniť.³

Súdna ochrana v rámci spolkového života je bežnou praxou u nás, aj v iných právnych úpravách. Vyplýva to zo všeobecného princípu ochrannej funkcie súdov vo vzťahu k občanom.

Problém len jednej formy žaloby člena – zopár prípadov z rozhodovacej praxe v spolkových veciach v Čechách a na Slovensku

Prax postupne prináša prípady, kedy sa pred súdy dostávajú spory, ktoré sú nad rámec zákonného vymedzenia – člen považuje rozhodnutie orgánu združenia, proti ktorému už nie je možné podať opravný prostriedok, za rozporné so zákonom alebo so stanovami. Návrh na súd podáva nečlen združenia, osobitne bývalý člen združenia,⁴ budúci člen združenia, žaloba znie na plnenie, sporná je samotná existencia alebo neexistencia členstva, alebo niet rozhodnutia, ktoré je v rozpore so zákonom či stanovami, napriek tomu sa proti konaniu, resp. nekonaniu združenia navrhovateľ domáha ochrany na súde.

V Českej republike je z nedávnej minulosti známych zopár prípadov, v ktorých sa súd musel popasovať s otázkou, či vlastne vstúpiť do interných vzťahov spolkov a ako so súdnou ochranou člena združenia vôbec narábať. Je celkom prirodzené, že spory sa vyostřili najmä kvôli ich ekonomickým súvislostiam. V jednom z nich by občianske združenie už nemalo byť dostatočne účastné na rozdeľovaní dotácií, v druhom šlo o spor medzi spoločensky významným občianskym

³ Porovnaj in Telec, I.: Spolkové právo, C. H. Beck Praha, 1998, str. 157; David, L.: Ochrana členů církví, spolků a politických stran v civilním soudním řízení, in: Jermanová, H. – Masopust, Z.: Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz, Zborník z medzinárodnej konferencie, ktorú organizoval Ústav státu a práva Akademie věd ČR a ZČU Plzeň v júni 2010 v Znojme; Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Praha – Plzeň 2010; str. 324;

⁴ Najvyšší soud ČR v uzneseniach zo dňa 9.5.2000, sp.zn. 29 Cdo 2890/99, a zo dňa 23.11.2005, sp.zn. 28 Cdo 1018/2005, priznal aktívnu vecnú legitímáciu na podanie určovací žaloby podľa § 15 odst. 1 zákona č. 83/1990 Sb. osobe, ktorá už nebola v dobe podania žaloby členom združenia; šlo však o taký právny vzťah, ktorý sa ho bezprostredne dotýkal (nároky z majetkového vyporiadania žalovaného so žalobcom ako bývalým členom občianskeho združenia).

združením – futbalovým zväzom a funkcionárom obchodnej spoločnosti združenej do zväzu, v ktorom šlo o vysokú pokutu a zákaz činnosti.

V prvom prípade Český paralympijský výbor zobral na vedomie, že Český svaz telesne postihnutých športovcov z neho vystupuje na vlastnú žiadosť pričom nevydalo o tom žiadne rozhodnutie. Následne sa takto už „bývalý“ člen nemal možnosť domáhať ochrany pred súdom, hoci právny úkon (dané vyjadrenie) sa ukázal pre svoju neurčitost a nezrozumiteľnosť neplatný podľa § 37 Občianskeho zákonníka. Neexistovalo rozhodnutie, voči ktorému by sa bránil, nemohol ani využiť určovaciu žalobu podľa Občianskeho súdneho poriadku, nakoľko štát nemôže zasahovať do vnútorných pomerov združenia bez zákonného splnomocnenia.⁵ Prípado mal svoje pokračovanie na Ústavnom súde Českej republiky,⁶ kde sa súd vysporiadal s nasledovnou otázkou: Má člen združenia právo na súdnu ochranu v prípade porušenia svojho základného práva iným konaním než rozhodnutím orgánu združenia? Princíp spolkovéj autonómie síce vyžaduje, aby súd zasahoval do činnosti občianskych združení len na základe zákona. To značí, že súd môže „iba“ preskúmať rozhodnutie orgánu združenia, či nie je v rozpore so zákonom alebo so stanovami. Ústavný súd uviedol, že ide o objektívny spor o členstvo v občianskom združení, a tým ide aj o naplnenie práva slobodne sa združovať v zmysle čl. 20 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd. Uviedol tiež, že nie je možné trvať na žalobe podľa § 15 ods. 1 zákona o združovaní občanov ako jedinej novej forme súdnej ochrany, pretože by sa tak členovi združenia fakticky poprela, lebo takú žalobu reálne - akoby efektívny prostriedok ochrany svojho základného práva – člen združenia k dispozícii nemá, lebo tu nie je „rozhodnutie“, ktoré by mohol na súde napadnúť. Teda spor nie je nevyhnutné viazať na – materiálne – „rozhodnutie“ orgánu združenia.⁷

Ústavný súd do pomeru postavil princíp spolkovéj autonómie, právo slobodne sa združovať a právo na riadny proces v zmysle čl. 36 Listiny základných práv a slobôd. V odôvodnení uviedol, že ak by sa použil výklad právneho predpisu len v rozsahu, že preskúmaniu súdom môže podliehať iba rozhodnutie orgánu, či je v súlade so zákonom a stanovami, bolo by to neudržateľne reštriktívne. Nevzťahovalo by sa to na prípady, kde by sa namietalo porušenie základného práva, ku ktorému by došlo iným konaním ako rozhodnutím orgánu združenia, alebo by

⁵ Podrobnejšie in: Nejvyšší soud České republiky, spis. zn.: 28 Cdo 2948/2006;

⁶ Nález Ústavného soudu ČR sp. zn.: III. ÚS 2542/2007;

⁷ Nález Ústavného soudu ČR, III. ÚS 2542/2007, in: Soudní rozhledy 7/2009, C. H. Beck, Praha, str. 249;

k nemu došlo na základe nevydania rozhodnutia, hoci k vydaniu rozhodnutia malo dôjsť.⁸ Ústavný súd rozhodnutie najvyššieho súdu zrušil.

Spor sa znova dostal pred najvyšší súd,⁹ pričom z odôvodnenia tohto rozhodnutia je zreteľne vyjadrený posun v ponímaní súdnej ochrany člena združenia, najmä v ohraničení priestoru, do ktorého štát nemá zasahovať. Logicky totiž sumarizuje, kedy súd do spolkového priestoru prípadne vstúpiť môže. V odôvodnení je prehľadne formulovaný postoj k rešpektovaniu spolkovej autonómie, k jedinej zákonnej žalobe podľa zákona o združovaní občanov a k vykročeniu k možným ďalším žalobám. „Rozmanité spoločenské vzťahy prinášajú stále nové situácie, pri ktorých by trvanie len na jedinom žalobnom petite – podľa § 15 ods. 1 zákona o združovaní občanov – v konečnom dôsledku znamenalo popretie záruky procesnej ochrany účastníckych práv podľa čl. 36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd. Ustanovenie § 15 daného zákona je možné využiť ako *lex specialis*, teda ako právny prostriedok umožňujúci napadnúť (inak rešpektované) rozhodnutie spolkového orgánu. Neznamená to však, že by v spolkovej veci nemohla byť podaná žaloba s iným znením petitu za predpokladu, že vyhovuje (reštriktívne vykladaným) kritériám na prejednanie. Za takéto kritériá možno oprávne považovať, a to pri dostatočne vysokom stupni intenzity ich naplnenia, protiprávnosť tvrdeného konania druhej strany (v podobe rozporu so zákonom či internými normami spolku), spoločenský záujem na prejednaní veci, vyčerpanie zmierovacích inštrumentov a v neposlednom rade výraznú ujmu (materiálnu, osobnostnú), potenciálne utrpenú žalobcom.“¹⁰

Problém len jednej formy súdnej žaloby člena podľa § 15 zákona o združovaní občanov v pestrosti sporov postupne viedol k záveru, že postupne sa musel rozšíriť okruh žalôb aj na napr. žalobu na určenie členstva, žalobu na plnenie etc. *David*¹¹ však upozorňuje na opatrnosť v rozsahu, v ktorom možno spolkový ži-

⁸ Nález Ústavného súdu ČR, III. ÚS 2542/2007, in: Soudní rozhledy 7/2009, C. H. Beck, Praha, str. 251;

⁹ Nejvyšší soud ČR, 28 Cdo 1919/2009; <http://slv.cz/28Cdo1919/2009>, (náhľad 17.10.2011);

¹⁰ Nejvyšší soud ČR, 28 Cdo 1919/2009; <http://slv.cz/28Cdo1919/2009>, (náhľad 17.10.2011), predseda senátu JUDr. Ludvík David, CSc. odkázal aj na rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 30. 1. 2008, sp. zn. 28 Cdo 2916/2006; Nejvyšší soud ČR, 28 Cdo 4162/2010; [HTTP://KRAKEN.SLV.CZ/28Cdo4162/2010](http://kragen.slv.cz/28Cdo4162/2010), (NÁHLED 17.10.2011)

¹¹ Názory sudcu JUDr. Davida možno preberať z odôvodnení rozhodnutí vo veciach, v ktorých predsedal senátu, ale napr. aj in: David, L.: Ochrana členů církví, spolků a politických stran v civilním soudním řízení, in: Jermanová, H. – Masopust, Z.: Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz, Zborník z medzinárodnej konferencie, ktorú organizoval Ústav státu a práva Akademie věd ČR a ZČU Plzeň v júni 2010 v Znojme; Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Praha – Plzeň 2010; str. 324;

vot podrobiť ingerencii súdov, nakoľko prehnanosť by mohla narušiť spolkovú autonómiu a schopnosť autoregulácie a kultivácie vnútorných vzťahov spolkov. Zhrnul tiež niekoľko kritérií, ktorých naplnenie je v spolkovej žalobe dôležité zväziť pre poskytnutie súdnej ochrany:

- Predchádzajúce zmierovacie konanie,
- Vzniknutá ujma žalobcovi (materiálna, osobnostná),
- Vysoká intenzita naplnenia,
- Protiprávnosť tvrdeného konania druhej strany (rozpor so zákonom, stanovami),
- Spoločenský záujem na prejednaní veci.

Iný spor z českého prostredia, ktorý možno priblížiť, je spor, kde žalobca – funkcionár obchodnej spoločnosti (predseda predstavenstva I. F. c. s., a.s.) združenej do Českomoravského futbalového zväzu (žalovaný) – bol ako účastník úplatkárskej aféry potrestaný disciplinárnymi orgánmi zväzu dvojročným zákazom činnosti v orgánoch obchodnej spoločnosti a pokutou 100 000 Kč. Zložitou bola práve otázka, či súd má prejednať žalobu, lebo disciplinárne orgány zväzu prekročili svoju právomoc a potrestali nečlena, alebo má byť z toho istého dôvodu žaloba zamietnutá.¹² Najvyšší súd argumentoval skutočnosťou, že žalobcovi, hoci nie je členom združenia, náleží naliehavý právny záujem na podaní určovacej žaloby podľa § 80 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku, a to s petitom zodpovedajúcim § 15 ods. 1 zákona o združovaní občanov – vyslovenie nezákonnosti rozhodnutia občianskeho združenia a jeho rozporu so stanovami – toto oprávnenie náleží žalobcovi per analogiam. Čo je zaujímavé, súd do pomeru postavil právomoc disciplinárnych orgánov zväzu a súdnej ochrany potrestaného. Disciplinárne orgány by mali zvažovať rozsah osôb, ktoré môžu podrobiť svojej disciplinárnej právomoci a na diskrecii súdu zase závisí rozumný okruh tých osôb, ktorým je proti rozhodnutiu disciplinárneho orgánu žiaduce priznať súdnu ochranu.

Zo slovenského prostredia možno pridať zaujímavý prípad súdnej ochrany nečlena – uchádzača o členstvo, ktorého nechcelo prijať poľovnícke združenie.¹³

¹² Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, spis. zn.: 28 Cdo 2750/2005; Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, spis. zn.: 28 Cdo 2865/2006

¹³ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn.: 3 M Cdo 20/2007; in: Zo súdnej praxe 5/2008, Iura edition, Bratislava, str. 162; Zákon o poľovníctve sa tu posudzoval v spojení so zákonom o združovaní občanov, preto právomoc súdu rozhodovať v tejto veci bola daná: „Na prejednanie a rozhodnutie veci týkajúcej sa uplatnenia prednostného práva na vznik členstva v poľovníckom združení v zmysle § 14 ods. 4 zákona č. 23/1962 Zb., o poľovníctve, je daná právomoc súdu.“ Poľovnícke združenia však od septembra 2009 nepodliehajú zákonu o združovaní občanov, ale

Išlo o osobu, ktorá bola spoluvlastníkom pozemkov spoločného poľovného revíru a požiadala súd, aby nahradil vôľu združenia – teda aby nahradil súhlas členskej schôdze o prijatí za člena. Prvostupňový súd návrhu vyhovel a potvrdil to aj súd odvolací. Išlo o špecifický prípad, nakoľko zákon o poľovníctve bol a je normou verejného práva, ktorý zvyhodňuje poľovnícke spoločenstvá na úkor vlastníkov poľovných pozemkov. Vec sa na základe mimoriadneho dovolania prokurátora dostala pred najvyšší súd, ktorý mimoriadne dovolanie zamietol. V odôvodnení odkázal na ustanovenia čl. 20 Ústavy Slovenskej republiky ako aj Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd v čl. 1, pretože v samej podstate ide o obmedzenie vlastníctva zákonom. Z toho dôvodu zákonodarca, zrejme v snahe poskytnúť určitú nemajetkovú náhradu vlastníkom poľovných pozemkov za obmedzenie vlastníckeho práva, v zákone o poľovníctve zakotvil prednostné právo vlastníka takéhoto pozemku na členstvo v poľovníckom združení a tým mu zabezpečil účasť na výkone práva poľovníctva na pozemkoch, ktorých je vlastníkom. Nepriznanie tohto práva vlastníkovi poľovného pozemku by znamenalo odňatie vlastníckeho práva bez akejkoľvek náhrady.

Ku kultivácii spolkovej agendy v slovenskom prostredí nepochybne prispel prípad,¹⁴ v ktorom najvyšší súd zamietol návrh navrhovateľa – člena združenia – proti Svetovému združeniu Slovákov v zahraničí,¹⁵ a to v konaní o návrhu proti nečinnosti orgánu verejnej správy. Súd v tomto prípade vo svojom odôvodnení významne poukázal na odlíšenie občianskeho združenia od orgánu verejnej správy. Poukázal totiž na rozlíšenie medzi občianskymi združeniami, na ktoré je zákonom prenesený výkon časti verejnej moci a na tie, ktoré sú čisto súkromnoprávnymi subjektmi.

Z odôvodnenia tohto uznesenia je zrejماً dôležitá skutočnosť, týkajúca sa spolkovej agendy vo všeobecnosti, podľa ktorej nie je možné preskúmať v správnom súdnictve rozhodnutia, činnosť alebo nečinnosť orgánov občianskeho združenia, pokiaľ ho nemožno považovať za orgán verejnej správy. Podľa § 244 ods. 1, 2 a 3 Občianskeho súdneho poriadku v správnom súdnictve preskúmajú súde na základe žalôb alebo opravných prostriedkov zákonnosť rozhodnutí a postupov orgánov verejnej správy. V správnom súdnictve preskúmajú súde

spravujú novým zákonom o poľovníctve (z. č. 274/2009 Z. z.).

¹⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 25.1.2011, spis. zn. 4Sžnč/1/2010; vyjadrenia súdu sú použité z odôvodnenia tohto uznesenia;

¹⁵ Združenie je v evidencii občianskych združení na web stránke Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, in: <http://portal.ives.sk/registre/detailOZ.do?action=aktualny&formular=nazov&id=182682>, (náhľad 17.10.2011);

zákonnosť rozhodnutí a postupov orgánov štátnej správy, orgánov územnej samosprávy, ako aj orgánov záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, ako aj fyzických osôb, pokiaľ im zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy (ďalej len „rozhodnutie správneho orgánu“). Predpokladom zákonom stanoveného oprávnenia navrhovateľa podať návrh podľa § 250t a nasl. Občianskeho súdneho poriadku je, že podanie návrhu musí smerovať proti správneho orgánu, ktorý je v správnom konaní nečinný. Takýmto správnym orgánom môže byť za určitých okolností aj záujmové združenie, založené podľa zákona o združovaní občanov, avšak iba v prípade, ak mu zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy. To, že združeniu alebo jeho orgánom vyplýva určitý postup na podnet člena združenia z jeho stanov alebo organizačného a rokovacieho poriadku však neznamena, že ide o správne konanie a vydanie rozhodnutia v rámci správneho konania a jeho vrchnostenského oprávnenia v rámci zákonom prenesenej alebo zverenej delegovanej pôsobnosti konať a rozhodovať vo veciach verejnej správy.

Súd tu odkazuje, že ak aj ustanovenie § 15 ods. 1 zákona o združovaní občanov hovorí o súdnom prieskume rozhodnutí združenia na podanie návrhu na začatie konania, treba ním chápať právo na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a všeobecných ustanovení Občianskeho súdneho poriadku. Správnymi orgánmi môžu byť aj orgány záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, pričom sú nutné dve podmienky a to, že im musí byť zákonom (nie však stanovami alebo podobným vnútorným predpisom) zverené rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických či právnických osôb a taktiež musí ísť o rozhodovanie v oblasti verejnej správy.

V prejednávanej veci ide však o prípad, kedy rozhodovanie o právach a povinnostiach členov združenia bolo zverené do kompetencie orgánov združenia nie zákonom, ale stanovami a organizačným a rokovacím poriadkom odporcu - združenia. Už preto nemôže v prípadnom prieskume takéhoto rozhodnutia alebo prípadnej nečinnosti niektorého orgánu združenia ako orgánu záujmovej samosprávy ísť o výkon správneho súdnictva podľa piatej časti Občianskeho súdneho poriadku. Svoju argumentáciu súd podporil aj odkazom na ustálenú judikatúru súdov Českej republiky, kde je podobná právna úprava ako v Slovenskej republike,¹⁶ podľa kto-

¹⁶ Uznesenie Městského soudu v Praze vo veci sp. zn. 28 Ca 91/94, a rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 17. 2. 1998, sp. zn. 3 Cdon 1177/96, ako aj nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV ÚS 9/98; in: odôvodnenie uznesenia NS SR spis. zn. 4Sžnč/1/2010;

rej rovnako prieskum rozhodnutí združenia (teda aj prípadná nečinnosť orgánov združenia) nie je výkonom správneho súdnictva, pretože nejde o výkon verejnej správy. Na záver je potrebné upozorniť, že súd v odôvodnení odkazuje navrhovateľovi, že mu nezostáva iná možnosť, než domáhať sa súdnej ochrany voči odporcovi vzhľadom k ustanoveniu § 7 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku a s prihliadnutím na § 15 ods. 1 zákona o združovaní občanov, iba podaním žaloby podľa § 80 Občianskeho súdneho poriadku a primerane na jeho prípad aplikovať časť prvú a tretiu Občianskeho súdneho poriadku.

Keďže navrhovateľ v tejto veci chcel „prinútiť“ združenie konať prostredníctvom správneho konania, súd to odmietol s odkazom na vyššie uvedené. Ak by však súd konal v prípade návrhu v občianskoprávnom konaní, nie je jednoduché odhadnúť, ako by sa rozhodol – vstúpil alebo nevstúpil by do priestoru združenia...

Spolky ako prejav aktívnej účasti verejnosti na rozhodovacom procese orgánu štátu a prístup k spravodlivosti v oblasti životného prostredia

Pokiaľ vykočíme od sporov z vnútorných spolkových vzťahov do vonkajšieho sveta, celkom aktuálne možno uviesť spor, ktorý celkom priliehavo možno nazvať ako „účasť verejnosti“ (v tomto prípade občianskeho združenia) na rozhodovacom procese orgánu štátu a prístup k spravodlivosti v oblasti životného prostredia. Ide o zložitý spor, ktorý má dosah na rozširovanie pojmu aktívne legitimovanej osoby, resp. aktívnej legitimácie v oblasti ochrany životného prostredia, kde významnou mierou prispelo práve združenie zamerané na ochranu životného prostredia. Uvedené občianske združenie požadovalo, aby mu v konaniach orgánov štátu v oblasti životného prostredia bolo priznané postavenie účastníka konania, nie len postavenie zúčastnenej osoby.

Z marca 2011 je známy rozsudok Veľkej komory Súdneho dvora, ktorého predmetom bol návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa čl. 234 ES, podaný na základe rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z roku 2009 a ktorý súvisel s konaním Lesoochranárskeho zoskupenia VLK¹⁷ proti Ministerstvu životného prostredia Slovenskej republiky.¹⁸

¹⁷ Lesoochranárske zoskupenie VLK je občianskym združením, podľa údajov zo stránky Ministerstva vnútra SR v registri občianskych združení má údaj o vzniku: 22.6.1993, oblasť činnosti: životné prostredie, sídlo: Tulčík; in: <http://portal.ives.sk/registre/detailOZ.do?action=aktualny&formular=&id=167635>; (náhľad 28.12.2011);

¹⁸ Rozsudok Súdneho dvora (Veľká komora) z 8.3.2011, vo veci C-240/09; podrobnosti uvedeného prípadu sú uvedené na základe spisového materiálu tohto prípadu, zverejnené in: <http://eur-lex>.

Spor, ktorý sa dostal do roviny „euro-rozhodovania“, možno charakterizovať nasledovne: občianske združenie VLK sa dostalo do sporu s ministerstvom životného prostredia, nakoľko sa uchádzalo o priznanie postavenia účastníka konania v správnom konaní o priznanie výnimiek z ochrany takých druhov, ako je medveď hnedý, o vstup do chránených území alebo o použitie chemických prípravkov v takýchto lokalitách, pričom podľa právnych predpisov sa mu priznalo *len* postavenie „zúčastnenej osoby“. V roku 1998 Európske Spoločenstvo podpísalo Dohovor EHK OSN o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (Aarhuský dohovor), schválené bolo rozhodnutím č. 2005/370. Podľa § 82 ods. 3 z. č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, sa združenie s právnou subjektivitou považuje za „zúčastnenú osobu“ v správnom konaní, ak je predmetom jeho činnosti najmenej jeden rok ochrana prírody a krajiny a ak písomne oznámi svoju účasť v danom konaní v určenej lehote. Z postavenia „zúčastnenej osoby“ vyplýva právo byť upovedomený o začatí každého správneho konania týkajúceho sa ochrany prírody a krajiny. Občianske združenie VLK bolo upovedomované o viacerých správnych konaniach začatých na podnet poľnohospodárskych združení alebo iných subjektov, ktoré sa týkali udelenia výnimiek z ochrany už spomenutých chránených živočíchov, príp. vstupu do chránených území alebo použitia chemických prípravkov v týchto lokalitách. Občianske združenie VLK požiadalo ministerstvo životného prostredia o priznanie postavenia „účastníka konania“ v správnom konaní týkajúcom sa udeľovania týchto výnimiek alebo povolení a na tento účel sa odvolalo na Aarhuský dohovor. Ministerstvo zamietlo jeho žiadosť a zamietlo aj rozklad. Občianske združenie VLK podalo žalobu proti rozhodnutiam ministerstva životného prostredia a tvrdilo, že ustanovenia čl. 9 ods. 3 Aarhuského dohovoru majú priamy účinok, z toho dôvodu mu patrí postavenie účastníka konania. V tejto spojitosti najvyšší súd podal prejudiciálnu otázku: *1. Je možné článku 9 Aarhuského dohovoru z roku 1998, a to najmä jeho odseku 3, s prihliadnutím na hlavný cieľ sledovaný touto medzinárodnou zmluvou, t.j. že narúša klasickú koncepciu aktívnej legitímácie tým, že priznáva postavenie účastníka konania aj verejnosti, resp. zainteresovanej verejnosti, priznať bezprostredný účinok (self-executing effect) medzinárodnej zmluvy v situácii, keď Európska únia po tom, ako v roku 2005 pristúpila k tejto medzinárodnej zmluve, nevydala do vtedy (jún 2009, pozn. aut.) komunitárny predpis vykonávajúci uvedenú zmluvu, na podmien-*

europa.eu/LexUriServ/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62009CJ0240:SK:HTML; (náhľad dňa 18.10.2011)

ky komunitárneho práva? 2. Je možné článku 9 Aarhuského dohovoru, a to najmä jeho odseku 3, po tom, čo sa stal súčasťou komunitárneho práva, priznať priamu aplikovateľnosť alebo priamy účinok komunitárneho práva v zmysle ustálenej judikatúry Súdneho dvora? 3. Ak je odpoveď na 1. a 2. otázku kladná, potom je možné vykladať čl. 9 ods. 3 Aarhuského dohovoru s prihliadnutím na hlavný cieľ..., že pod pojem „úkony orgánu verejnej správy“ je nutné zahrnúť aj úkon spočívajúci vo vydaní rozhodnutia, t.j. že možnosť prístupu verejnosti k súdnemu konaniu v sebe zahŕňa aj právo napadnúť samotné rozhodnutie verejnej moci, ktorého nezákonnosť spočíva v dopade na životné prostredie?

Po zvážení relevantných právnych predpisov, ustálenej judikatúry a iných právnych aktov, súd (Veľká komora Súdneho dvora) v marci 2011 rozhodol nasledovne: Článok 9 ods. 3 Aarhuského dohovoru nemá priamy účinok v práve Únie. Prináleží však vnútroštátnemu súdu, aby poskytol taký výklad procesného práva týkajúceho sa podmienok, ktoré je potrebné splniť na podanie správneho opravného prostriedku alebo žaloby, ktorý bude v čo najväčšej možnej miere v súlade tak s cieľmi uvedeného článku dohovoru, ako aj s cieľom účinnej súdnej ochrany práv poskytovaných právom Únie, aby mohla organizácia na ochranu životného prostredia, akou je Lesoochranárske zoskupenie VLK, napadnúť na súde rozhodnutie prijaté v rámci správneho konania, ktoré by mohlo byť v rozpore s právom Únie v oblasti životného prostredia.

Najvyšší súd potom v tejto súvislosti v júli 2011 vydal rozhodnutie, v ktorom relevantný rozsudok krajského súdu mení tak, že rozhodnutie ministerstva životného prostredia zrušuje a vec mu vracia na ďalšie konanie.¹⁹ Keďže Súdny dvor Európskej únie vo svojom rozsudku uviedol, že uvedené ustanovenia Aarhuského dohovoru neobsahujú žiadnu jasnú a presnú povinnosť takej povahy, že by sa ňou priamo musela riadiť právna situácia jednotlivcov a keďže práva stanovené v uvedených ustanoveniach majú „členovia verejnosti“, len ak „sú splnené podmienky uvedené vo vnútroštátnom práve, ak sú nejaké“, znamená to, že toto ustanovenie je podriadené z hľadiska jeho výkonu alebo jeho účinkov tomu, že dôjde k vydaniu neskoršieho aktu. Cieľom týchto ustanovení, hoci sú formulované všeobecne, je umožniť zabezpečiť účinnú ochranu životného prostredia. Preto Súdny dvor uviedol, vychádzajúc z ustálenej judikatúry, že procesné podmienky žalôb určených na zabezpečenie ochrany práv, ktoré osobám podliehajúcim súdnej právomoci vyplývajú z práva Únie, nesmú byť menej výhodné ako procesné

¹⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 7.7.2011, spis. zn. 3 Sžp/36/2009; ďalšie podrobnosti sú uvedené na základe odôvodnenia tohto rozsudku;

podmienky týkajúce sa podobných žalôb vnútroštátnej povahy (zásada ekvivalencie) a nesmú prakticky znemožniť alebo nadmerne sťažiť výkon práv, ktoré priznáva právny poriadok Únie (zásada efektivity). Z toho vyplýva, že keď ide o druh chránený právom Únie a najmä smernicou o biotopoch, prináleží vnútroštátnemu súdu, aby s cieľom zabezpečiť účinnú súdnu ochranu v oblastiach, ktoré patria do práva Únie týkajúceho sa práva životného prostredia, poskytol taký výklad vnútroštátneho práva, ktorý bude v čo najväčšej možnej miere v súlade s cieľmi stanovenými v spomínanom článku Aarhuského dohovoru.

Najvyšší súd²⁰ vo svojom odôvodnení z rozsudku Súdneho dvora Európskej únie stanovil nasledovné závery. Uvedený článok Aarhuského dohovoru nemá priame účinky. Nemohol byť preto právnym základom pre založenie postavenia účastníka správneho konania pre občianske združenie VLK. Súdny dvor však mimo priameho účinku Aarhuského dohovoru jasne povedal, že ide o otázku výkladu národných procesných predpisov, ktoré musia byť vykladané tak, aby bola zabezpečená realizácia hmotného práva Európskej únie.²¹ Súd ďalej uviedol, že z rozsudku Súdneho dvora implicitne vyplýva, že ak ide o aplikáciu práva Európskej únie, resp. eurokonformný výklad práva, „medze žaloby“ sa na takýto prípad nevzťahujú. V tomto prípade sa zjavne prejavuje, že eurokonformný výklad má prednosť pred výkladom založeným na právnom normativizme. Relativizuje dikciu vnútroštátnej právnej normy tak, že jej dáva v danom prípade širší obsah a extenzívnym výkladom pojem zúčastnenej osoby v § 82 ods. 3 zákona č. 543/2002 Z.z. rozširuje až na úroveň fikcie, respektíve nevyvrátiteľnej domnienky. Z toho vyplýva, že združenie ako zúčastnená osoba, ktorej cieľom je ochrana životného prostredia v správnom konaní týkajúcom sa udelenia výnimky z podmienok ochrany chráneného živočícha – medveďa hnedého (v danom prípade Lesoochranárske združenie VLK), sa považuje za účastníka správneho konania na základe povinnosti eurokonformného výkladu pre národný súd, vyplývajúcej z odpovede na predbežnú otázku rozsudkom Súdneho dvora C-240/09.

Teda s odkazom na konkrétny prípad, súd konštatoval, že vnútroštátny orgán aplikácie práva sa vždy musí usilovať o eurokonformný výklad vnútroštátneho práva (výklad v súlade s komunitárnym právom). Vnútroštátny súd môže pro-

²⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 7.7.2011, spis. zn. 3 Sžp/36/2009;

²¹ V tomto prípade smernice Rady 92/43/EHS z 21. mája 1992 o ochrane prirodzených biotopov a voľne žijúcich živočíchov a rastlín. Smernica bola transponovaná do zákona č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny (príloha č. 2 bod 2). Aplikácie tejto smernice sa žalobca v žalobe počas konania nedovoľoval.; NS SR 3 Sžp/36/2009;

stredníctvom eurokonformnej interpretácie vyplniť medzery vnútroštátneho právneho predpisu.

Pre občianske združenia, ktoré sú angažované v ochrane životného prostredia, tento spor priniesol širší priestor na uplatňovanie svojich práv, a to tým, že v dôsledku extenzívneho výkladu sa rozšírila definícia účastníka správneho konania. Preto aj rovnaký rozsah práv, ako má účastník konania, je potrebné priznať aj iným osobám (najmä právo podať žalobu určenú na zabezpečenie ochrany práv), a to všetko s cieľom zaistiť účinnú ochranu životného prostredia.

Ide o veľmi výrazný posun v chápaní aktívnej legitímácie subjektov činných v oblasti ochrany životného prostredia, ak by sme porovnali rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci účasti verejnosti na záležitostiach ochrany životného prostredia spred necelých dvadsiaty rokov. Súd v roku 1995 konštatoval, „že verejné záujmy vrátane ochrany životného prostredia majú v svojej podstate *difúzny* charakter, tzn. že nie sú priraditeľné ku konkrétnemu subjektu. Organizácie zaoberajúce sa ochranou životného prostredia preto nemôžu splniť podmienku aktívnej legitímácie na podanie žaloby proti napadnutému aktu.“²²

V tejto súvislosti – ďalšie snahy ochranárskeho združenia - je potrebné uviesť aj rozhodnutie ústavného súdu z celkom nedávneho obdobia. V októbri 2011 vydal Ústavný súd Slovenskej republiky nález,²³ v ktorom konštatoval porušenie práva na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a práva na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd postupom Najvyššieho súdu Slovenskej republiky v určených konaniach a ich rozsudkami. Išlo o obdobné konania pred najvyšším súdom a rozsudky, ktorými sa sťažovateľovým odvolaniam nevyhovelo. Situácii, ktorá viedla najvyšší súd na podanie vyššie spomínanej predbežnej otázky na Súdny dvor Európskej únie, totiž predchádzal stav, v ktorom mal najvyšší súd za evidovaných vyše 100 podaní v obdobných veciach. V priebehu tohto rozhodovania si konajúci senát uvedomil nutnosť uprednostniť judikatúrny posun medzi prvou skupinou rozsudkov²⁴ pri rozhodovaní o obdobných veciach pred zotrvá-

²² ESD, Prvostupňový súd, sp. zn. T-585/93, Stichting Greenpeace Council a spol. v. Komisia ES (09. 08. 1995); konkr. v prípade rozhodnutie Komisie ES o finančnej podpore výstavby elektrární; obdobný záver vyslovil v tom čase aj o legitímácii miestnych obyvateľov; in: Odôvodnenie uznesenia ÚS SR z 11.3.2011 IV. ÚS 108/2010, v ktorom sa konanie prerušilo;

²³ IV. ÚS 108/2010-69; in: http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=411889; náhľad 28.12.2011;

²⁴ Rozsudky NS SR 5 Sžp 6/2009 a 5 Sžp 41/2009; z odôvodnenia, čl. I nálezu ÚS SR IV. ÚS 108/2010-69; Podľa odôvodnenia uznesenia ÚS SR z 11.3.2011 IV. ÚS 108/2010, v ktorom sa

vaním na pôvodne vyslovenom právnom názore. Záver tohto posunu prípadu do „eurosféry“ bol už vyššie opísaný. V tejto veci ústavný súd rozhodoval o veciach, (tých pred podaním predbežnej otázky, pozn. aut.), kde najvyšší súd odvolaniam nevyhovel. V odôvodnení nálezu ústavný súd zdôraznil princíp právnej istoty. Odkázal na názor Európskeho súdu pre ľudské práva, podľa ktorého je v rozpore s princípom právnej istoty, ktorý je zahrnutý v niekoľkých článkoch dohovoru a tvorí jeden zo základných elementov právneho štátu, situácia, keď najvyšší súd (ako zjednocovateľ rozdielnych právnych názorov) je sám zdrojom hlbokých a trvalých inkonzistencií (m. m. *Beian v. Rumunsko*, *Baranowski v. Poľsko*). Rozporné právne názory najvyššieho súdu na identické situácie sú tak v konečnom dôsledku spôsobilé podkopávať dôveru verejnosti v súdny systém (m. m. *Sovtransavto Holding v. Ukrajina*, *ESLP*).²⁵ Ústavný súd zdôraznil, že nie každé nepredloženie prejudiciálnej otázky Súdnemu dvoru, ktoré je v rozpore s právom Európskej únie, musí mať automaticky za následok porušenie základného práva na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 ústavy, resp. práva na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 dohovoru. Len zásadné a kvalifikované pochybenie pri rozhodovaní o (ne)predložení prejudiciálnej otázky, ktoré môže spočívať vo svojvoľnom či na prvý pohľad celkom nesprávnom nepredložení prejudiciálnej otázky Súdnemu dvoru v prípade, keď súd sám o interpretácii práva Európskej únie mal pochyby a predbežnú otázku nepredložil, má za následok porušenie základného práva na súdnu ochranu, resp. práva na spravodlivé súdne konanie. Pretože týmto spôsobom by bola svojvoľne popretá právomoc Súdného dvora. Ústavný súd dospel k záveru, že ak najvyšší súd v okolnostiach posudzovaných vecí mal povinnosť predložiť prejudiciálnu otázku Súdnemu dvoru a v namietaných konaniach tak neurobil, pričom nesplnenie tejto povinnosti malo zároveň zásadný vplyv na rozhodnutie vo veci samej, tak tým „zbavil“ sťažovateľa práva, aby sa súčasťou právneho základu pre meritórne rozhodnutie v namietaných konaniach stal výklad práva Európskej únie uskutočnený Súdnym dvorom. Takýmto postupom najvyššieho súdu v namietaných konaniach a v nich vydanými rozsudkami došlo preto podľa názoru ústavného súdu k porušeniu sťažovateľovho uvedeného práva na súdnu ochranu a jeho práva na spravodlivé súdne konanie.

konanie prerušilo: „... Najvyšší súd Slovenskej republiky konštatuje, že v odvolacom konaní z celkového počtu 112 odvolaní predložených žalobcom bolo už 35 rozhodnutých tak, že odvolaniu nebolo vyhovené.

²⁵ Z odôvodnenia čl. I nálezu ÚS SR IV. ÚS 108/2010-69;

Vplyv občiansky organizovaných „organizmov“ v oblasti ochrany životného prostredia

Oblasť ochrany životného prostredia je jednou z oblastí ľudského angažovania sa, ktorá posúva vnímanie nielen ochrany životného prostredia ako všeobecného dobra, ale posúva aj vnímanie ďalších hodnôt spoločnosti. Ekologické hnutie vykonáva svoje činnosti s cieľom chrániť a zveľaďovať životné prostredie. Aktivity tohto druhu sa postupne inštitucionalizovali a transformovali do rozmanitých združení, prípadne i politických strán.

Spolky a združenia sa angažujú aj v oblasti ochrany životného prostredia. Z našej nedávnej histórie možno spomenúť obdobie rokov 1948 – 1989, kedy v priestore združovania nemožno hovoriť o práve slobodne sa združovať v plnom zmysle slova. Práve ekologické organizácie v tomto období predstavovali jeden zo zárodkov procesu premeny našej spoločnosti, ktorý vyústil do novembra 1989. Obrodný proces na konci 60-tych rokov 20. storočia postavil do popredia ochranu ľudských a občianskych práv. Naozaj nezávislé a slobodné prejavy v tomto duchu sa však mohli realizovať len v ilegálnej spoločenskej aktivite.²⁶ Jedno z ohnísk občianskej nespokojnosti na Slovensku sa vytvorilo v rámci ekologického hnutia, ktoré reagovalo na devastáciu prírodných zdrojov, ale aj širšieho životného prostredia vrátane ochrany ľudských práv a slobôd. Tým sa dotýkalo aj systému, ktorý tento stav zapríčinil. Včlenenie aktivít do rámca legálnej organizácie – *Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZPOK)*, ktorý pracoval od roku 1969, umožnilo kombináciu legálnosti s nezávislosťou.²⁷ Silné dobrovoľné hnutie pri SZPOK sa vytvorilo pololegálne, iniciatívami zdola v roku 1979 pod názvom *Strom života*. Jeho činnosť bola nasmerovaná na dobrovoľné, samosprávne a aktívne pomáhanie mladých pri rekonštrukcii historických a prírodných pamiatok, čím sa tiež prirodzene poskytol priestor pre pluralitu názorov v menších komunitách a spoločenskú diskusiu. V roku 1987 vydali základné organizácie č. 6 a 13 SZPOK rozsiahlu štúdiu (*Bratislava nahlas*), v ktorej vyše sto popredných odborníkov z oblasti prírodných a humanitných vied spolupracovalo na fundovanej analýze stavu a vývojových trendov celej spoločnosti, ktorá bola kritická

²⁶ Gabriela Dodeková: Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti; in: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>; 28.12.2011;

²⁷ HUBA, Mikuláš: O šanci preorientovať Slovensko na cestu trvalej udržateľnosti. In: *Ponovembrové Slovensko vo vzťahu k životnému prostrediu a trvalo udržateľnému životu I - II*. Bratislava, Spoločnosť pre trvalo udržateľný život 1994, s. 8; in: Gabriela Dodeková: Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti; in: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>; 28.12.2011;

voči režimu. (...) Ochránári zohrali na Slovensku podobnú úlohu ako český dis-sent.²⁸

Ekologické hnutie inšpiruje neustále a jeho význam je stále širší. Čoraz častejšie možno počuť o ekológii človeka. Ekológia človeka sa zaoberá vzťahmi ľudských populácií alebo jednotlivca k všetkým zložkám prírodných zdrojov a životného prostredia, k ostatným biologickým druhom a ekosystémom, v ktorých človek participuje, s cieľom chrániť budúce generácie a samotné ekosystémy.²⁹ Človek totiž neustále ovplyvňuje svoje prostredie, ktoré ho však – tiež – neustále ovplyvňuje. Problematickou zostáva otvorená otázka – kam vedú tieto „vzájomné“ vplyvy?³⁰

²⁸ VANĚK, Miroslav: Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996, s. 104; in: Gabriela Dodeková: Dobrovolné združovanie na Slovensku v minulosti; in: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>; 28.12.2011;

²⁹ Encyclopaedia beliana, Slovenská všeobecná encyklopédia, IV. zväzok, Encyklopedický ústav SAV, Bratislava, 2005, str. 29;

³⁰ „...Ako môže rozum nájsť svoju veľkosť bez toho, že by sklól do iracionality? Ako sa môže prirodzenosť opäť zjaviť vo svojej skutočnej hĺbke, so svojimi potrebami a svojimi indikáciami? Chcem pripomenúť jeden fakt zo súčasných politických dejín, s nádejou, že nebudem zle pochopený a že nezbudím množstvo jednostranných polemík. Povedal by som, že objavenie sa ekologického hnutia v nemeckej politike od 70. rokov minulého storočia, i napriek tomu, že úplne neroztvorilo okná, preda len bolo a zostáva výkrikom snažiacim sa o čistý vzduch, výkrikom, ktorý nemožno ignorovať ani ospevovať, pretože v ňom vidieť príliš veľa iracionality. Mladí ľudia si uvedomili, že v našich vzťahoch s prírodou niečo nefunguje. Že hmota nie je iba materiálom pre našu činnosť, ale že samotná Zem má sama v sebe svoju vlastnú hodnotu a my máme nasledovať jej usmernenia. Je jasné, že tu nerobím propagandu jednej konkrétnej politickej strane, o toto mi vôbec nejde. Keď v našom vzťahu so skutočnosťou niečo nefunguje, tak sa musíme všetci vážne zamyslieť a všetci sme vedení k otázkam o samotných základoch našej kultúry. ... Dôležitosť ekológie je nepopierateľná. Musíme počúvať jazyk prírody a správne naň odpovedať. Chcel by som však rozhodne čeliť ešte jednému bodu, ktorý býva častokrát veľmi zanedbávaný: existuje aj ekológia človeka. Aj človek vlastní určitú časť prírody, ktorú musí rešpektovať a ktorú nemôže ľubovoľne manipulovať. Človek nie je iba slobodou, ktorú si sám vytvorí. Človek nevytvára iba seba samého. On je duch a vôľa, no je aj prírodou a jeho vôľa je správnou vtedy, keď počúva prírodu, keď ju rešpektuje a keď prijíma seba samého preto, čím on sám je a ktorý sa nevytvoril sám pre seba. Práve tak a iba tak sa realizuje skutočná ľudská sloboda. ...“ Z príhovoru pápeža Benedikta XVI. v parlamente v Berlíne dňa 22. 9. 2011, kde vo svojich úvahách o základoch slobodného právneho štátu sa zaoberal spravodlivosťou a rozumom, pozitivistickým chápaním prirodzenosti a rozumu, pričom upozornil aj na ekologické hnutie; in: <http://www.radiovaticana.org/slo/articolo.asp?c=522806>; (28. 12. 2011);

Záver

Demokratická spoločnosť umožňuje občianske angažovanie sa a občianske angažovanie sa prináša zmeny nielen v myslení, ale postupne aj zmeny v právnej úprave i rozhodovacej činnosti orgánov štátu. Nie je účelné tvrdiť, že práve ekologické hnutie so všetkými svojimi prejavmi je tým jediným a pravým prostriedkom na dosiahnutie tak hľadanej a žiaducej rovnováhy – vo všeobecnom zmysle. Voľné prepojenie úvah o občianskej snahe „o čistý vzduch“, či „čisté celé životné prostredie“ však privádza k myšlienkam, že občianska spoločnosť má aj svoje „očistné“ procesy a mechanizmy.

Podakovanie

Tento príspevok je venovaný prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc. Ako vyjadrenie vdaky a zároveň poklony pred jej múdrosťou. Celkom prosto – je dar, keď sa možno poradiť, prejsť si svoje myšlienky či utvrdiť si postoj a mať v blízkosti osobu vzdelanú, múdru, láskavú a niekedy aj jasnozrivú. A to už mnoho a mnoho rokov.

Slovo na záver Pozdrav hodně neučesaný, ale upřímný

ZDENĚK MASOPUST*

V roce 2004 – jak ten čas letí! – jsem v krátké předmluvě k českému vydání Dějin evropského politického a právního myšlení o autorce napsal: „Alexandru Krskovou znám už celá desetiletí. Vážím si jí. Vážím si i jejího vědeckého a pedagogického zaujetí a jejích lidských a občanských postojů.“ Aniž bych jediné slovo změnil, mohl bych na tom, s přidáním gratulace a přání do budoucna, i teď skončit. To by ovšem bylo věru málo. Raději tedy začnu jinak.

Snad se vážené kolegyně nedotknu, řeknu-li, že oba jsme tak trochu právníci-neprávníci. Já nejspíš právník ještě méně než ona: po celý dlouhý čas, co se mezi právníky pohybuji, co o právu čtu, přemýšlím, překládám a občas i píšu a co taky na různých právnických učilištích kantořím, mne tzv. pozitivní právo, právo teď a tady platné a účinné, vlastně ani moc nezajímá. Popravdě – a teď záměrně použiji formulace velmi mírné – ho ani kloudně neznám. Stěží by se našel tučet zákonů, které jsem kdy, léta studií v to počítaje, přečetl od začátku do konce. Z představy, že bych měl vykonávat jakékoli praktické právníkové povolání, mne vždy jímala hrůza. Naštěstí se na mně naplnilo, co kousavě, leč pro mne aspoň výstižně pověděl (prý) G. B. Shaw: „Kdo to umí, ten to dělá. Kdo to neumí, ten tomu vyučuje.“ Právo mne nikdy nevábilo jako suma předpisů a kdovíčeho ještě, ale jako specifický sociální fenomén. Právo tedy nikoli jako „normy“, ale jako to, co je (nebo také není) ve společnosti naplňováno, jinak řečeno jako to, co by mělo vnašet do světa řád a udržovat v něm pořádek.

V tom, jakož jistě i v mnohém jiném s profesorkou Krskovou, troufám si říci, souzním. I to, vedle mnohaletého přátelství, mně teď, naději se, dovoluje ji takto na dálku oslovit, blahopřát jí ke krásné životní metě a vyslovit i několik značně neuspořádaných myšlenek, které jí snad nebudou znít cize a umožní mi alespoň trochu akcentovat to, co po mém soudu její dosavadní literární a pedagogické působení nejvýrazněji charakterizuje.

* JUDr. PhDr. Zdeněk Masopust, DrSc., Západočeská univerzita v Plzni

Říká se, že spolu s trhem je právo tím jediným, co drží současnou společnost pohromadě ať už v rámci „národních“ států nebo v nadstátním měřítku.

O morálce jako poutu, tedy o morálce obecné, všemi přijímané, může dnes, nota bene u nás, hovořit leda fantasta. V morálkou sjednocené společnosti nežijeme, pokud vůbec kdy jsme v ní žili; přesněji řečeno, žijeme v ní stále méně a méně. Aby ani napříště tomu nebylo jinak, o to se ze všech sil spolu se svými souputníky, obhájci a ochránci stará především dnešní „lumpenburžoazie“ (K. Kosík). Sílu, která by tomu účinně čelila, nevidět.

Je snad pojídlem společnosti rozum? „Moudrosti, k dobytčatům uteklas a lidé zblbli“, praví kdesi Shakespeare, který si ovšem svět, v němž nyní žijeme, nepředstavoval ani v nejdivočejších snech. Nedostatkem moudrosti jsme obklopeni téměř kamkoli se podíváme. A kdyby jen to: zblbělost se šíří jako lavina, provázená zpupností, nadutostí a chlubnými projevy toho, co kdosi trefně pojmenoval bagouní majestát. K čemu moudrost, k čemu rozum, peníze si za ně nekoupíš se stává div ne heslem dne. A vzdělání? Kdo by se namáhal! Stačí přece vysvědčení, náročnějším diplom a nejnáročnějším navíc nějaká ta písmenka za jménem nebo i před ním.

A co trh? Je snad trh pojídlem? Což to není právě současnost, která dává o tom víc než zapochybovat?

Zbývá tedy opravdu jen právo? Zdálo by se tak. Jenže co ono Horatiovo „čeho zákony docílíš, dokud nebude kvést mravnost“? Jaká ale? Nestačily by poctivost a dobrá vůle, étos společenskosti a vědomí, že nejen „já mám práva“, ale také, možná především, že bližní mají potřeby? Jenže kde to vše vzít? Kompendia morální teologie tu asi příliš nepomohou, obzvláště ne ta, která by těžiště morálního žití hledala div ne kdesi od pasu dolů. Spíše bychom snad naději mohli dnes vidět – ze všech autorů uvádím jen současné české – v myšlenkách třeba katolíka Tomáše Halíka, evangelíka Erazima Koháka a agnostika Václava Bělohradského, pokud ovšem jim a jim podobným budou lidé ochotni dopřávat sluchu.

V jasném, už v nadpisu vyjádřeném poukazu na rok 1848 napsal Jan Neruda, že „čas oponou trhnul a změněn svět“. Kolikrát od té doby, u nás dvojnásob, čas trhal oponou a kolikrát byl „svět změněn“! Netrhá snad oponou znovu? Kéž by, málem se chce říci. Ostatně i Neruda s odstupem jen několika let napsal i toto:

*„Teď na lebky se klade těžká kletba,
že nikdo více o své bratry nedbá,
že o věci dbá jenom každodenní,
že žaludku se více hlavy cení.“*

Navzdory tirádám, které slyšíme a ze kterých zaznívá chlubitost a sebe-
uspokojení, nežijeme pokud jde o právo, úctu k němu a „právní stát“ v dobré
době. Přitom zdaleka ne všechno, co na ní dobrého není, lze svádět na minulost.
Mnohé je dílem našich současníků, ať už patří ke kterékoli generaci.

Alexandra Krsková tohle všechno dobře ví (ví to jistě lépe než já a také to lépe
vyjádřila), přemýšlí o tom a nepochybně se tím i trápí. Ví o neustále se zhoršující
politické a právní kultuře v naší dvojvlasti, o neefektivitě správy, o plíživé priva-
tizaci státních funkcí a „rozkládání státu“ (V. Dvořáková), o chaosu v legislativě
a nízké vymahatelnosti práva, o tajemném bohatnutí jedněch a životní nejistotě
druhých, o tom, že nad právem často vítězí chamtivost a bezohlednost, i o tom,
jaké opovržení část naší společnosti chová ke vzdělanosti. Ale hlavně: Alexandra
Krsková se léta snažila a snaží na svém místě něco proti tomu dělat.

Soustavně zdůrazňuje, že svoboda není libovůle, že není práv bez povinností,
že za vše, co člověk činí, také odpovídá, a že vzdělání má cenu absolutní, samo
o sobě, nikoli jen přízvěrně utilitární, že myšlení bez živého kontaktu s velkými
intelektuálními výkony i dávných časů se ocitá na mělčině. Poznala, že žít v prav-
dě není teď tak těžké, jak bývalo, zato žít s rozumem v hrsti je pro nemálo lidí
kolem nás stále těžší.

Ano, každá doba má své kritiky, své nabádatele, své nápravce, moderně ře-
čeno své disidenty, a každá jich má zapotřebí. Potřebujeme je i dnes, aby věrně
pojmenovali, co vidí, aby jasně ukazovali, v čem realita kulhá za proklamacemi,
programy a sliby, a především aby se snažili nabízet cestu ze současné šlamastyky.
Je tak vlastně disidentem každý, kdo v konfrontaci s bezduchostí a marasmem
dokáže poučeně myslet a závěry, k nimž dospívá, si nenechává pro sebe. K ta-
kovým disidentům, chcete-li disidentům dneška, profesorka Krsková, jak já ji
vidím, nepochybně patří. Za to si zaslouží uznání a dík.

Teď už jen dovětek.

Upřímně Ti přeji, aby Tvé chvályhodné snažení, milá Alexandro, nevyzně-
lo naprázdno nebo alespoň (buďme realisté) aby nevyznělo naprázdno snažení
těch, kdo dnes Tvé texty pozorně čtou a Tvým slovům vnímavě naslouchají a in-
spirují se jimi. Kéž je Ti dopřáno ještě mnoho plodných let a kéž Ti Bůh žehná.

Dodatok

Zoznam publikácií a ohlasov na publikované diela prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.

Štatistika publikácií:

- AAB Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách 3
 - ACA Vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách 1
 - ACB Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách 3
 - ACC Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v zahraničných vydavateľstvách 2
 - ACD Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v domácich vydavateľstvách 1
 - ADD Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch 3
 - ADE Vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch 8
 - ADF Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch 48
 - AED Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách 6
 - AEF Vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách 1
 - AFA Publikované pozvané príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách 2
 - AFB Publikované pozvané príspevky na domácich vedeckých konferenciách 13
 - AGI Správy o vyriešených vedeckovýskumných úlohách 1
 - BAB Odborné monografie vydané v domácich vydavateľstvách 2
 - BBB Kapitoly v odborných monografiách vydané v domácich vydavateľstvách 4
 - BCB Učebnice pre základné a stredné školy 8
 - BCI Skriptá a učebné texty 12
 - BDB Heslá v odborných terminologických slovníkoch a encyklopédiách vydaných v domácich vydavateľstvách 3
 - BDF Odborné práce v domácich nekarentovaných časopisoch 10
 - BED Odborné práce v domácich recenzovaných zborníkoch (konferenčných aj nekonferenčných) 1
 - DAI Dizertačné a habilitačné práce 2
 - EDI Recenzie v časopisoch a zborníkoch 6
 - EDJ Prehľadové práce, odborné preklady v časopisoch a zborníkoch 3
 - FAI Redakčné a zostavovateľské práce knižného charakteru (bibliografie, encyklopédie, katalógy, slovníky, zborníky...) 1
 - GII Rôzne publikácie a dokumenty, ktoré nemožno zaradiť do žiadnej z predchádzajúcich kategórií 1
- Spolu: 145**

Štatistika ohlasov:

- 1 – citácie v zahraničných publikáciách registrované v databáze SCOPUS: 2
- 2 – citácie v domácich publikáciách registrované v citačnom indexe WoS: 1
- 3 – citácie v zahraničných publikáciách neregistrované v citač. indexoch: 168
- 4 – citácie v domácich publikáciách neregistrované v citač. indexoch: 166
- 5 – recenzie v zahraničných publikáciách: 4
- 6 – recenzie v domácich publikáciách: 11

Spolu: 352

MENNÝ ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ

AAB Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách

AAB1 Psychologické aspekty pôsobení práva / Pavel Hungr, Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1985. - 177 s. - (Spisy Právnické fakulty ; č. 58).
[Hungr Pavel - Alexandra Krsková (70%)]

Ohlasy:

- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 32. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 49. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 81. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 214. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 215. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 239. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 272. ISBN 978-7380-100-7
- [4] VEČEŘA, M. et al. Teória práva. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s. 324. ISBN 978-80-89363-21-6
- [3] TELEČ, I. Přehled práva duševního vlastnictví. 1. Brno : Doplněk, 2007, s. 58. ISBN 978-80-7239-206-3
- [3] GERLOCH, A. Teorie práva. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 326. ISBN 978-80-7380-023-9
- [3] KUBŮ, L. - HUNGR, P. - OSINA, P. Teorie práva. Praha : Linde Praha a.s., 2007, s. 327. ISBN 978-80-7201-637-2
- [4] VEČEŘA, M. et al. Teória práva. Žilina : Poradca podnikateľa; Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 184. ISBN 978-80-88931-74-4
- [5] ROT, H. Pavel Hungr, Aleksandra Krskova: Psychologické aspekty pusobení práva. In Państwo i prawo, [roč. neuved.] , zes. 12 (490), 1986, s. 105-107. ISSN 0031-0980
- [6] PRUSÁK, J. Pavel Hungr - Alexandra Krsková, Psychologické aspekty pôsobení práva. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 69, č. 9, 1986. ISSN 0032-6984

AAB2 Etické desatoro začínajúceho advokáta : (vademekum profesijnej etiky) / Alexandra Krsková ; [lektoroval Ján Mazák]; [ilustrácie Dana Dolníková]. - 1. vyd. - Bratislava : Iura Edition, c2008. - 282 s. - ISBN 978-80-8078-185-9.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

- [5] PAULIČKOVÁ, A. Etické desatoro začínajúceho advokáta. In Právni rádce, roč. 18, č. 2, 2010, s. 75. ISSN 1210-4817
- [3] VACULÍKOVÁ, N. Právo a morálka - mravná identita človeka. In Sehnálek, D. et al. (ed.) Dny práva - 2009 [elektronický dokument] : 3. ročník mezinárodní konference. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 785. ISBN 978-80-210-4990-1
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In Justičná revue, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 935. ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In Justičná revue, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 937 (1.x). ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In Justičná revue, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 937 (2.x). ISSN 1335-6461

- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 938 (1.x). ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 938 (2.x). ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 940. ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 942. ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 953 (1.x). ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 953 (2.x). ISSN 1335-6461
- [4] KEREČMAN, P. Sudcovia a advokáti, alebo, O etických aspektoch vzťahov profesií. In *Justičná revue*, roč. 61, č. 8-9, 2009, s. 956. ISSN 1335-6461
- [6] CHOVANEC, J. Alexandra Krsková: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In Chovanec, J. (ed.) *Notitiae novae Facultatis iuridicae Universitatis Matthiae Beli neosolii*. Roč. 15. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2009, s. 197-198. ISBN 978-80-8083-910-9
- [3] BALÍK, S. - FORMÁNKOVÁ, V. Hypertrofiie etických kodexů pro právnická povolání. In Jermánová, H. - Masopust, Z. (ed.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2008, s. 44. ISBN 978-80-904024-6-1
- [4] GEREG, J. Čo priniesla anonymná anketa? In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. 14, č. 7-8, 2008, s. 3. ISSN 1335-1079
- [5] GAJDOŠOVÁ, M. Alexandra Krsková: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In *Bulletin advokácie*, [roč. neved.], č. 11, 2008, s. 61-62. ISSN 1210-6348
- [5] GAJDOŠOVÁ, M. Krsková, A.: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In *Právnik : teoretický časopis pre otázky státu a práva*, roč. 147, č. 12, 2008, s. 1377-1378. ISSN 0231-6625
- [6] GAJDOŠOVÁ, M. Krsková, A.: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In *Justičná revue : časopis pre právnú prax*, roč. 60, č. 12, 2008, s. 1784-1786. ISSN 1335-6461
- [6] MANIK, R. Do vašej knižnice: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. 14, č. 7-8, 2008, s. 49. ISSN 1335-1079
- [6] KROŠLÁK, D. Do vašej knižnice: Etické desatoro začínajúceho advokáta. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. 14, č. 2, 2008, s. 23. ISSN 1335-1079

AAB3 Etika právnického povolania / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1994. - 129 s. - (Studia Iuridica Bratislavensia ; č. 4.). - ISBN 80-7160-065-2. [Krková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

- [3] HOUBOVÁ, D. a kol. *Psychologie pro právníky*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 273. ISBN 978-7380-100-7
- [4] KORDÍK, M. Systém trestného práva a jeho štruktúra : (teoretické členenie). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky státu a práva*, roč. 91, č. 6, 2008, s. 541 (1.x). ISSN 0032-6984
- [4] KORDÍK, M. Systém trestného práva a jeho štruktúra : (teoretické členenie). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky státu a práva*, roč. 91, č. 6, 2008, s. 541 (2.x). ISSN 0032-6984
- [4] KORDÍK, M. Systém trestného práva a jeho štruktúra : (teoretické členenie). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky státu a práva*, roč. 91, č. 6, 2008, s. 541 (3.x). ISSN 0032-6984
- [3] TELEČEK, I. *Přehled práva duševního vlastnictví*. 1. Brno : Doplněk, 2007, s. 27. ISBN 978-80-7239-206-3

- [3] KOPRLOVÁ, J. Dôležitosť ekonomických znalostí pri aplikácii práva vo vzťahu k platnému slovenskému a českému právnomu poriadku. In Palatová, D. - Tomášková, E. (edit.) *Interakce ekonomie, managementu a práva 2007* : (sborník z konferencie) : Brno 18. září 2007. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 70. ISBN 978-80-87139-65-3
- [4] VASIČÁKOVÁ-OČENÁŠOVÁ, Z. Analýza roly pracovníkov a pracovníčok prvého kontaktu v práci Centra právnej pomoci. In *Právny obzor* : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 90, č. 4, 2007, s. 373. ISSN 0032-6984
- [3] VIKTORY, S. Metodika vyšetrovania korupcie - súčasť výučby na Akadémii PZ v Bratislave. In Králik, J. - Galajdová, J. [zost.]. *Aktuální problémy veřejné správy v středoevropských zemích sdružených v Evropské unii (s akcentem na problém korupce) : 2. mezinárodní virtuální konference 2006* : sborník. Kunovice : Evropský polytechnický institut, s. r. o., 2006, s. 117. ISBN 80-7314-106-X
- [3] GEŠKOVÁ, K. Fast and (or) fair trial (How to make the civil proceedings better, more efficient and fair at the same time). In *European Union and its new neighborhood* : volume of papers. Vilnius : Mykolas Romeris university, c2005, s. 234, 235. ISBN 9955-563-92-3
- [3] ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v profesiograme právnického povolania. In *Obchodné právo* : odborný časopis pre podnikateľov, právnikov a špecialistov, roč. 6, č. 9, 2005, s. 55 (2x), 57 (7x), 60 (2x). ISSN 1335-6674
- [3] ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v profesiograme právnického povolania. In *Bulletin advokacie*, [roč. neuved.], č. 3, 2005, s. 23 (2x), 24 (5x), 26 (3x), 27 (2x). ISSN 1210-6348
- [4] ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava : Epos, 2005, s. 147. ISBN 80-8057-638-6
- [4] ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava : Epos, 2005, s. 155. ISBN 80-8057-638-6
- [4] GAJDOŠOVÁ, M. Prelomenie princípu osobného výkonu advokácie. In *Bulletin slovenskej advokácie*, [roč. 5], č. 3-4, 2005, s. 50. ISSN 1335-1079
- [3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin advokacie*, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 97. ISSN 1210-6348
- [3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin advokacie*, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 100. ISSN 1210-6348
- [3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin advokacie*, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348
- [4] JABLONKA, B. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. [9], č. 5-6, 2003, s. 60 (1.x). ISSN 1335-1079
- [4] JABLONKA, B. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. [9], č. 5-6, 2003, s. 60 (2.x). ISSN 1335-1079
- [4] JABLONKA, B. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. [9], č. 5-6, 2003, s. 60 (3.x). ISSN 1335-1079
- [4] JABLONKA, B. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In *Bulletin slovenskej advokácie*, roč. [9], č. 5-6, 2003, s. 60 (4.x). ISSN 1335-1079
- [4] ŠVIDROŇ, J. *Základy práva duševného vlastníctva*. Bratislava: Juga, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9
- [4] ŠVIDROŇ, J. *Základy práva duševného vlastníctva*. Bratislava: Juga, 2000, s. 250. ISBN 85506-93-9
- [3] BALGA, J. Polícia, právo a etika. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 7, č. 1, 1999, s. 26. ISSN 1210-9126
- [6] JURINA, L. Morálne hranice právnickej praxe. In *Národná obroda*, [roč. neuved.], 18.6. 1996, s. neuved.

ACA Vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách

ACA1 Dějiny evropského politického a právního myšlení : (kapitoly z dějin) / Alexandra Krsková ; [přeložil Zdeněk Masopust]. - 1. vyd. - Praha : Eurolex Bohemia, 2003. - 563 s. - ISBN 80-86432-24-6. [Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

- [3] ZOUBEK, V. Právověda a státověda. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010, s. 677. ISBN 978-80-7380-239-4
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 56. ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 58. ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 59 (1.x). ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 59 (2.x). ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 59 (3.x). ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 60. ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 63. ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 64. ISBN 978-80-210-5052-5
- [3] SCHELLE, K. et al. Europäischer Kontext der Entwicklung des Privatrechts auf dem Gebiet der Tschechischen Republik : (ausgewählte Kapitel aus der Geschichte der Rechtsangleichung in Europa). Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 145. ISBN 978-80-210-5052-5
- [4] TUZA, J. Pluralita dělby moci v Evropské unii. In Lengyelová, D. (ed.) Pluralismus moci a práva. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV; Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 249. ISBN 978-80-970144-3-8
- [4] TUZA, J. Pluralita dělby moci v Evropské unii. In Lengyelová, D. (ed.) Pluralismus moci a práva. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV; Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 256. ISBN 978-80-970144-3-8
- [4] TUZA, J. Suverén a právo v moderním státě. In Právny obzor, roč. 92, č. 6, 2009, s. 546. ISSN 0032-6984
- [4] TUZA, J. Suverén a právo v moderním státě. In Právny obzor, roč. 92, č. 6, 2009, s. 547 (1.x). ISSN 0032-6984
- [4] TUZA, J. Suverén a právo v moderním státě. In Právny obzor, roč. 92, č. 6, 2009, s. 547 (2.x). ISSN 0032-6984

- [4] HRDINA, I.A. Sekulární štát - prehra kresťanstva? In *Kultúra*, roč. 12, č. 4, 2009, s. 11 (1.x). ISSN 1335-3470
- [4] HRDINA, I.A. Sekulární štát - prehra kresťanstva? In *Kultúra*, roč. 12, č. 4, 2009, s. 11 (2.x). ISSN 1335-3470
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 47. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 48. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] MARŠÁLEK, P. Právo a spoločnosť. Praha : Auditorium, 2008, s. 241. ISBN 978-80-903786-8-1
- [3] DOSTALÍK, P. Vliv řecké filozofie na formování římských představ o státu. In Knoll, V. (ed.) *Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2008*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 72. ISBN 978-80-7380-120-5
- [3] DAVID, V. Spravedlnost a mezinárodní právo veřejné. In *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 1/2008*. Pocta Zdeňku Kučerovi k 80. narozeninám. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2008, s. 230 (1.x). ISSN 0323-0619
- [3] DAVID, V. Spravedlnost a mezinárodní právo veřejné. In *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 1/2008*. Pocta Zdeňku Kučerovi k 80. narozeninám. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2008, s. 230 (2.x). ISSN 0323-0619
- [3] DAVID, V. - SLADKÝ, P. - ZBOŘIL, F. Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou. [Praha] : Leges, 2008, s. 390. ISBN 978-80-87212-08-0
- [4] VEČERA, M. et al. *Teória práva*. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s. 324. ISBN 978-80-89363-21-6
- [3] ELIÁŠ, K. *Ipsum philosophiae servire libertas est*. In Tomsa, B. *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 6. ISBN 978-80-86898-93-3
- [3] GERLOCH, A. *Teorie práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 328. ISBN 978-80-7380-023-9
- [3] KUKLÍK, J. - SELTENREICH, R. *Dějiny angloamerického práva*. Praha : Linde, 2007, s. 838. ISBN 978-80-7201-688-4
- [3] BRAUN, Z. Suverénní moc a osobní svoboda v díle Thomase Hobbesa. In *Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV*, roč. 3, č. 4, 2007, s. 70. ISSN 1801-2193
- [3] BRAUN, Z. Suverénní moc a osobní svoboda v díle Thomase Hobbesa. In *Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV*, roč. 3, č. 4, 2007, s. 74. ISSN 1801-2193
- [3] BRAUN, Z. Suverénní moc a osobní svoboda v díle Thomase Hobbesa. In *Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV*, roč. 3, č. 4, 2007, s. 80 (1.x). ISSN 1801-2193
- [3] BRAUN, Z. Suverénní moc a osobní svoboda v díle Thomase Hobbesa. In *Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV*, roč. 3, č. 4, 2007, s. 80 (2.x). ISSN 1801-2193
- [3] BRAUN, Z. Suverénní moc a osobní svoboda v díle Thomase Hobbesa. In *Karlovarská právní revue : čtvrtletník VŠKV*, roč. 3, č. 4, 2007, s. 82. ISSN 1801-2193
- [3] BARANCOVÁ, H. Gibt es die Alternative zum liberalistischen Konzepten in der Entwicklung des Arbeitsrechts und der sozialen Sicherheit im 21. Jahrhundert . In Davulis, T. - Petrylaite, D. (red.). *Darbo ir socialines apsaugos teise 21 amžiuje: iššukiai ir perspektyvos : tarptautines mokslines konferencijos medžiaga 2006 m. gegužes 11-13 d*. Vilnius : Teisines informacijos centras, 2007, s. 165. ISBN 978-9955-30-022-9
- [3] BARANCOVÁ, H. Gibt es die Alternative zum liberalistischen Konzepten in der Entwicklung des Arbeitsrechts und der sozialen Sicherheit im 21. Jahrhundert . In Davulis, T. - Petrylaite, D. (red.). *Darbo ir socialines apsaugos teise 21 amžiuje: iššukiai ir perspektyvos : tarptautines mokslines konferencijos medžiaga 2006 m. gegužes 11-13 d*. Vilnius : Teisines informacijos centras, 2007, s. 166 (1.x). ISBN 978-9955-30-022-9

- [3] BARANCOVÁ, H. Gibt es die Alternative zum liberalistischen Konzepten in der Entwicklung des Arbeitsrechts und der sozialen Sicherheit im 21. Jahrhundert . In Davulis, T. - Petrylaite, D. (red.). Darbo ir socialines apsaugos teise 21 amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos : tarptautines mokslines konferencijos medžiaga 2006 m. gegužės 11-13 d. Vilnius : Teisines informacijos centras, 2007, s. 166 (2.x). ISBN 978-9955-30-022-9
- [3] ŠVIDROŇ, J. Mravné dimenzie občianskeho práva. In Hurdík, J. - Fiala, J. - Selucká, M. (eds.) Tradice a inovace v občanském právu : sborník příspěvků z konference konané na PrF MU dne 25. září 2007. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 23. ISBN 978-80-210-4490-6
- [4] ŠVIDROŇ, J. Mravné dimenzie občianskeho práva. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 90, č. 4, 2007, s. 309. ISSN 0032-6984
- [4] VEČEŘA, M. [et al.] Teória práva. Žilina : Poradca podnikateľa; Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 185. ISBN 978-80-88931-74-4
- [3] HRDINA, I.A. Sekulární stát - prohra křesťanství, nebo vývojová etapa společnosti? In Hanuš, J. (ed.) Vznik státu jako proces sekularizace. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 81 (1.x). ISBN 80-7325-089-6
- [3] HRDINA, I.A. Sekulární stát - prohra křesťanství, nebo vývojová etapa společnosti? In Hanuš, J. (ed.) Vznik státu jako proces sekularizace. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 81 (2.x). ISBN 80-7325-089-6
- [3] PETRÁŠ, R. - FALADA, D. Die tschechische rechtshistorische Literatur in der Jahren 1984 bis 2003. In ZNR Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, Jahrg. 27, Nr. 3/4 (Sonderdruck), 2005, S. 252. ISSN 0250-6459
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 9. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 35. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 37. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 39. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 40. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 47. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 79. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 91 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 91 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 97. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 106. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 107. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 119. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 126. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 129. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 130 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 130 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 136. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 139. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 144 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 144 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 147 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 147 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 148. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 149. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 150. ISBN 80-86898-00-8

- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 152. (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 152. (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 158. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 161. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 166. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 170 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 170 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 177. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 178. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 179. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 180. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 181 (1.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 181 (2.x). ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 182. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 183. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 192. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 195. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 198. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 199. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 201. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 202. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 203. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 206. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 230. ISBN 80-86898-00-8
- [3] VALEŠ, L. Dějiny politických teorií. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, s. 234. ISBN 80-86898-00-8

ACB Vysokoškolské učebnice vydané v domácích vydavatelstvách

ACB1 Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1997. - 312 s. - (Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského). - ISBN 80-7160-022-9.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] VOJÁČEK, L. a kol. Dejiny verejného práva a prameňov práva. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2010, s. 404. ISBN 978-80-7160-291-0

[4] MRVA, M. Neopluralizmus? Neolitizmus? Alebo post-demokracia? In Lengyelová, D. (ed.) Pluralizmus moci a práva. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV; Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 115. ISBN 978-80-970144-3-8

[4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 20. ISBN 978-80-8101-179-5

[4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 76. ISBN 978-80-8101-179-5

[4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 102. ISBN 978-80-8101-179-5

[4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 204. ISBN 978-80-8101-179-5

- [4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 324. ISBN 978-80-8101-179-5
- [4] FEJKO, I. Podnet k diskurzu o štátnom občianstve: naozaj nemôže nárok na udelenie štátneho občianstva vzniknúť za žiadnych okolností? In Vrabko, M. - Škrobák, J. (zost.) Pocta profesorovi Slovinskému. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2009, s. 230. ISBN 978-80-7160-285-9
- [3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“: zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2008, s. 17. ISBN 978-80-7314-144-8
- [3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“: zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2008, s. 24. ISBN 978-80-7314-144-8
- [3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právnických věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. února 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2007, s. 11. ISBN 80-7314-110-8
- [3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právnických věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. února 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2007, s. 18. ISBN 80-7314-110-8
- [4] DLUGOŠ, R. Rýnsky spolok a význam jeho existencie pre ústavné, politické a spoločenské reformy nemeckých štátov v ňom združených. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 90, č. 2, 2007, s. 150. ISSN 0032-6984
- [3] PINZ, J. - KRÁTKÝ, P. Úvod do právneho myslenia a štátovedy. Nymburk : O.P.S., 2006, s. 61. ISBN 80-903773-2-7
- [3] PINZ, J. - KRÁTKÝ, P. Úvod do právneho myslenia a štátovedy. Nymburk : O.P.S., 2006, s. 241. ISBN 80-903773-2-7
- [4] OTTOVÁ, E. Teória práva. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 300. ISBN 80-89122-37-X
- [4] JÁNOŠÍKOVÁ, E. Základy štátovedy. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2002, s. 52. ISBN 80-8054-265-1
- [4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Juga, 2000, s. 250. ISBN 85506-93-9
- [4] ŠVIDROŇ, J. Postmoderna, zneužívanie práva a nový slovenský autorský zákon. In Právny obzor, roč. 83, č. 6, 2000, s. 448. ISSN 0032-6984
- [2] CHOVANCOVA, J. A history of European political and legal thought. In Filozofia, vol. 53, iss. 5, 1998, p. 334. ISSN 0046-385X
- [6] CHOVANCOVÁ, J. Alexandra Krsková Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia. In Policajná teória a prax, roč. 6, č. 2, 1998, s. 122-124. ISSN 1335-1370

ACB2 Štát a právo v európskom myslení / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Iura Edition, 2002. - 496 s. - (Vysokoškolské učebnice). - ISBN 80-89047-52-1.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 17. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 18. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 19. ISBN 978-80-8057-854-1

- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 20 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 20 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 20 (3.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 21 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 21 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 21 (3.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 21 (4.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 22 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 22 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 22 (3.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 23 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 23 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 23 (3.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 25 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 25 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 25 (3.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 25 (4.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 25 (5.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 67 (1.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 67 (2.x). ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 69. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 83. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 112. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 189. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 190. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 241. ISBN 978-80-8057-854-1
- [4] ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava : Epos, 2010, s. 391. ISBN 978-80-8057-854-1
- [3] DURKOŠOVÁ, M. Hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty organizovaného zločinu. In Karlovarská právnická revue, roč. 5, č. 1, 2009, s. 24. ISSN 1801-2193
- [3] DURKOŠOVÁ, M. Hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty organizovaného zločinu. In Karlovarská právnická revue, roč. 5, č. 1, 2009, s. 35. ISSN 1801-2193
- [4] KATUNINEC, M. Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. Bratislava : Veda, c2009, s. 262. ISBN 978-80-224-1084-7
- [4] KATUNINEC, M. Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. Bratislava : Veda, c2009, s. 434. ISBN 978-80-224-1084-7
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2008, s. 9. ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2008, s. 10 (1.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2008, s. 10 (2.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2008, s. 11 (1.x). ISBN 978-80-89096-35-0

- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 11 (2.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 13 (1.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 13 (2.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 13 (3.x). ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 19. ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 22. ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 23. ISBN 978-80-89096-35-0
- [4] ŠABO, M. Model financovania Katolíckej cirkvi v SR v kontexte vývoja, princípov a perspektív vzťahov štátu a cirkvi vo svete. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2008, s. 233. ISBN 978-80-89096-35-0
- [3] ZACHAR, A. Rekodifikácia trestného zákona v Slovenskej republike. In Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 146, č. 2, 2007, s. 224. ISSN 0231-6625
- [3] ŠVIDROŇ, J. Mravné dimenzie občianskeho práva. In Hurdík, J. - Fiala, J. - Selucká, M. (eds.) Tradice a inovace v občanském právu : sborník příspěvků z konference konané na PrF MÚ dne 25. září 2007. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 23. ISBN 978-80-210-4490-6
- [4] BÁRÁNY, E. Pojmy dobrého práva. Žilina : Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2007, s. 85. ISBN 978-80-88931-75-1
- [4] BÁRÁNY, E. Pojmy dobrého práva. Žilina : Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2007, s. 159. ISBN 978-80-88931-75-1
- [4] ŠVIDROŇ, J. Cide Hamete Benengeli's Last vision of Don Quixote. Part 2. Bratislava : Juga , 2007, s. 497. ISBN 978-80-89030-31-6
- [4] KROŠLÁK, D. Zrod a vývoj problému „čo je“ a „čo má byť“ a jeho význam pre právnú vedu. In Burda, E. [et al.] (ed.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2007 : zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 16. - 18.4.2007...Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 349. ISBN 978-80-7160-250-7
- [4] ŠVIDROŇ, J. Mravné dimenzie občianskeho práva. In <http://www.jsn.sk>, pozn. č. 11. <Dostupné na: <http://www.jsn.sk>>
- [4] SYROVÝ, I. Iniciovanie, organizovanie a riadenie trestnej činnosti políciou. In Bulletin slovenskej advokácie, roč. 13, č. 1-2, 2007, s. 12. ISSN 1335-1079
- [3] KLÍMA, K. Ústavné právo. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 29. ISBN 80-7380-000-4
- [3] KLÍMA, K. Ústavné právo. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 79. ISBN 80-7380-000-4
- [3] KLÍMA, K. Ústavné právo. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 733. ISBN 80-7380-000-4

- [3] KLÍMA, K. a kolektív. Státověda. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 26 (1.x). ISBN 80-86898-98-9
- [3] KLÍMA, K. a kolektív. Státověda. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 26 (2.x). ISBN 80-86898-98-9
- [4] BÁRÁNY, E. Kde je spravodlivosť? In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 89, č. 5, 2006, s. 416. ISSN 0032-6984
- [4] OTTOVÁ, E. Teória práva. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 200. ISBN 80-89122-37-X
- [4] KRÁLIKOVÁ, K. Protirečivé hodnoty našej spoločnosti a nový obraz človeka a sveta. In Lazar, J. (zost.) Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica : ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2005. 2. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005, s. 38, 40, 87. ISBN 80-8078-055-2
- [4] KRÁLIKOVÁ, K. Nové spôsoby vzdelávania a ich možné uplatnenie vo vysokom školstve. In Súkromné a verejné právo súčasnosti : zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. 1/2005. Trnava : Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis, 2005, s. 11. ISBN 80-8078-065-X
- [3] KRÁLIKOVÁ, K. Udivujúce(?) postrehy úplne prehliadané našou spoločnosťou. In Novotná, L. (zost.). Iuridica 5/6 : acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas iuridica. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 275, 275, 287, 317, 321. ISBN 80-244-0804-X
- [3] CHOVANCOVÁ, J. I. Kant filozof i právnik. In Machalová, T. (red.) Právne filosofický odkaz I. Kanta a súčasné právne myslenie : zborník z mezinárodnej konferencie konanej vo dňoch 4.-5. března v Brně, Právnická fakulta MU Brno. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 163. ISBN 80-210-3508-0
- [6] HRNČÁROVÁ, N. Krsková, A., Štát a právo v európskom myslení. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 87, č. 2, 2004, s. 186-189. ISSN 0032-6984

ACB3 Dejiny politickej a právnej filozofie / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Iura Edition, 2011. - 690 s. - ISBN 978-80-8078-385-3.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[6] KÁČER, M. Krsková, A., Dejiny politickej a právnej filozofie. In Právny obzor, roč. 94, č. 5, 2011, s. 521-522. ISSN 0032-6984

ACC Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v zahraničných vydavateľstvách

ACC1 Právnická deontológia / Alexandra Krsková.

In: Psychologie pro právníky / Drahomíra Houbová a kol. - Brno : Masarykova univerzita, 1998. - ISBN 80-210-1896-8. - S. 143-161.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] DIANIŠKA, G. Sociálna psychológia a právnik. Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2006, s. 103. ISBN 978-80-8082-112-8

[4] DIANIŠKA, G. Sociálna psychológia a právnik. Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2006, s. 178. ISBN 978-80-8082-112-8

ACC2 Právnická deontológia / Alexandra Krsková.

In: Psychologie pro právníky / Drahomíra Houbová a kol. - Brno : Masarykova univerzita, 2004. - ISBN 80-210-3468-8. - S. 143-162.

[Krsková Alexandra (100%)]

ACD Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v domácich vydavateľstvách

ACD1 Právo a iné spoločenské normy / Alexandra Krsková.

In: Teória štátu a práva / vypracoval kolektív autorov pod vedením Pavla Dojčáka. - Bratislava : Obzor, 1977. - S. 209-223.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADD Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch

ADD1 Staronová perspektíva chápania ľudských práv / Alexandra Krsková.

In: Filozofia : časopis Filozofického ústavu SAV. - ISSN 0046-385X. - Roč. 55, č. 4 (2000), s. 327-334.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] TELEC, I. Přehled práva duševního vlastnictví. 1. Brno : Doplněk, 2007, s. 28. ISBN 978-80-7239-206-3

[3] TELEC, I. Věc přirozenoprávní. In Právník : teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 141, č. 12, s. 1276. ISSN 0231-6625

[3] TELEC, I. Věc přirozenoprávní. In Právník : teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 141, č. 12, s. 1289. ISSN 0231-6625

ADD2 O vzťahu filozofie a právnej vedy / Alexandra Krsková.

In: Filozofia : časopis Filozofického ústavu SAV. - ISSN 0046-385X. - Roč. 29, č. 3 (1974), s. 287-297.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADD3 Pojem spravodlivosti v socialistickom štáte / Alexandra Krsková.

In: Filozofia : časopis Filozofického ústavu SAV. - ISSN 0046-385X. - Roč. 27, č. 5 (1972), s. 473-490.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADE Vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch

ADE1 Les parques au berceau du droit romain / par Alexandra Krsková.

In: Orbis Iuris Romani : journal of ancient law studies / [editorial board P.Blaho...[et al.]]. - ISBN 80-210-1402-4. - ISSN 1211-3425. - S. 62-70.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADE2 Úvahy nad sudcovskou etikou / Alexandra Krsková.

In: Soudec : profesní časopis soudců a soudů České republiky. - ISSN 1211-5347. - Roč. 8, č. 3 (2006), s. 8-13.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADE3 Pokus o analytické chápanie právneho vedomia / Alexandra Krsková.

In: Právník : teoretický časopis pro otázky státu a práva. - ISSN 0231-6625. - Roč. 120, č. 2 (1981), s. 121-132.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADE4 Prielom do profesijného tajomstva? / Alexandra Krsková.

In: Bulletin advokacie. - ISSN 1210-6348. - [Roč. neuved.] , č. 7-8 (2007), s. 66-71.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[6] ĎUROVČÍK, J. Bulletin advokacie prináša. In Bulletin slovenskej advokácie, roč. 13, č. 10, 2007, s. 53-54. ISSN 1335-1079

ADE5 Dobrodružstvo európskej integrácie a právne myslenie / Alexandra Krsková.

In: Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva. - ISSN 0231-6625. - Roč.140, č.10 (2001), s.1004-1014.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] BRZOBOHATÁ, K. Psychologické aspekty institucionalizace v procesu aplikace práva. In Neckář, J. (et al.) (ed.) Dny práva - 2008 [elektronický dokument] : 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1218. ISBN 978-80-210-4733-4

[3] BRZOBOHATÁ, K. Psychologické aspekty institucionalizace v procesu aplikace práva. In Neckář, J. (et al.) (ed.) Dny práva - 2008 [elektronický dokument] : 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1220. ISBN 978-80-210-4733-4

ADE6 O zabudnutom poslaní univerzity / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 89, č. 1 (2006), s. 63-73.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADE7 Právna kultúra v slovníku právnych vied / Alexandra Krsková.

In: Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva. - ISSN 0231-6625. - Roč., 128, č. 7 (1989), s. 627-640.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] OTTOVÁ, E. Teória práva. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 300. ISBN 80-89122-37-X

ADE8 O normách a chaose : (opatrný chválospev na povinnosť) / Alexandra Krsková.

In: Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva. - ISSN 0231-6625. - Roč.141, č.2 (2002), s.157-178.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] JANČO, M. Správa o práve (postmoderný náčrt). In Právnik, roč. 148, č. 12, 2009, s. 1258. ISSN 0231-6625

[4] ŠVIDROŇ, J. - ADAMOVIČ, Z. - NÁVRAT, M. - ŠKREKO, M. Právo duševného vlastníctva v informačnej spoločnosti a v systéme práva. Bratislava : Veda, 2009, s. 39. ISBN 978-80-224-1033-5

[4] ŠVIDROŇ, J. - ADAMOVIČ, Z. - NÁVRAT, M. - ŠKREKO, M. Právo duševného vlastníctva v informačnej spoločnosti a v systéme práva. Bratislava : Veda, 2009, s. 145. ISBN 978-80-224-1033-5

ADF Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch

- ADF1 Psychologický aspekt zmeny neželateľných postojov k právu / Krsková, K.
In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 66, č. 10 (1983), s. 889-901.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF2 Právna kultúra / Krsková, A..
In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 69, č. 1 (1986), s. 21-33.
[Krsková Alexandra (100%)]
- Ohlasy:
[3] BRZOBOHATÁ, K. Psychologické aspekty institucionalizace v procese aplikace práva. In Neckář, J. (et al.) (ed.) Dny práva - 2008 [elektronický dokument] : 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1220. ISBN 978-80-210-4733-4
[3] KRÍŽ, J. Ochrana autorských práv v informační společnosti. Praha : Linde, 1999, s. 128. ISBN 80-7201-190-1
- ADF3 Potrebujú právnici profesijnú etiku? / Krsková, A..
In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 73, č. 10 (1990), s. 846-863.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF4 Vonkajšie a vnútorné činitele vývoja osobnosti a podmienky právno-výchovného procesu formovania právneho vedomia / Alexandra Krsková.
In: Spravodajca komisie právnej výchovy a propagandy v SSR. - Č. 3 (1983), s. 16-26.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF5 Možnosti právno-výchovného pôsobenia v socializačnom procese / Alexandra Krsková.
In: Spravodajca komisie právnej výchovy a propagandy v SSR. - Č. 3 (1985), s. 33-45.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF6 Typy postojov k právu / Krsková, A..
In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 65, č. 4 (1982), s. 297-310.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF7 Etika právnického povolania / Alexandra Krsková.
In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 42, č. 6 (1990), s. 5-8.
[Krsková Alexandra (100%)]
- ADF8 Pomocné orgány belgického súdnictva - súdny tajomník a vykonávateľ súdnych rozhodnutí / Alexandra Krsková.
In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 44, č. 3 (1992), s. 56-64.
[Krsková Alexandra (100%)]

ADF9 K etike sudcovského úradu / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 44, č. 5 (1992), s. 15-23.
[Krková Alexandra (100%)]

ADF10 K organizácii súdnictva vo Francúzsku / Anna Lamperová, Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 44, č. 6-7 (1992), s. 65-70.
[Krková Alexandra (50%) - Anna Lamperová (50%)]

ADF11 Úvaha o notárskom deontologickom kódexe / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 45, č. 3 (1993), s. 15-21.
[Krková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 820. ISBN 978-80-89363-33-9

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2006, s. 462. ISBN 80-88931-46-0

ADF12 Slovenské právnictvo a európska deontológia / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 76, č. 6 (1993), s. 547-552.
[Krková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jura, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF13 Návrh zásad etického kódexu / Alexandra Krsková.

In: Justin : časopis Združenia sudcov Slovenska. - ISSN 1336-0698. - Roč. 2, č. 1-2 (1996), s. 34-41.
[Krková Alexandra (100%)]

ADF14 Sudca v právnom štáte / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 77, č. 3 (1994), s. 276-278.
[Krková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 750. ISBN 978-80-89363-33-9

[4] PRUSÁK, J. Zákonný sudca a nezávislosť súdnictva. In Justičná revue : časopis pre právnu prax, roč. 49, č. 11, 1997, s. 50. ISSN 1335-6461

ADF15 Polhodinka s etikou. Kompetentnosť advokáta / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - [Roč.1], č. 3 (1999), s. 10-15.
[Krková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jura, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF16 Polhodinka s etikou. Slušnosť advokáta a „právo chudobných“ / Alexandra Krsková.
In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - [Roč.1], č. 4 (1999), s. 16-23.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokácie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jaga, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF17 Polhodinka s etikou. Čestnosť advokáta / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. 1, č. 1 (2000), s. 26-32.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokácie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

[4] KERECMAN, P. Ustanovenie advokáta zástupcom v civilnom súdnom konaní. In Bulletin slovenskej advokácie, roč. [10], č. 6, 2004, s. 29. ISSN 1335-1079

ADF18 Postoj k právu a reálne správanie / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 65, č. 2 (1982), s. 109-118.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF19 K problematike hodnôt a hodnotenia v právnej vede / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 52, č. 7 (1969), s. 626-630.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF20 Princípy práva ako ideové základy právneho regulovania / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 59, č. 9 (1976), s. 777-790.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF21 Princíp spravodlivosti v socialistickom práve / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 60, č. 6 (1977), s. 452-464.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF22 Efektívnosť práva a právne myslenie / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 61, č. 9 (1978), s. 801-814.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF23 Zamyslenie nad postojmi k právu / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 63, č. 2 (1980), s. 129-145.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF24 K nášmu kultúrnemu a politickému smerovaniu / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 75, č. 7 (1992), s. 581-592.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF25 Prielom do profesného tajomstva? / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. 11, č. 12 (2005), s. 7-18.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] BARTOVÁ, Z. In Patakyová, M. a kol. Obchodný zákonník : komentár. Praha : C.H. Beck, 2008, s. 977. ISBN 978-80-7400-039-3

ADF26 Polhodinka s etikou. Češť medzi žralokmi / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč.1, č. 3 (2000), s. 18-21.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF27 Staré obavy z prirodzeného práva a súdne rozhodnutie / Alexandra Krsková.

In: Ústavnosť a politika : časopis pre právnú prax. - ISSN 1335-5368. - Roč. 3, č. 1 (2001), s. 27 - 40.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] HARVÁNEK, J. - PLÁTĚNKOVÁ, H. Právní princip jako symbol vývoje pozitivního práva současnosti. In Brzobohatá, K. - Tyl, J. (eds.) Symbol a symbolika v právu : sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za organizačního příspěví Akademie heraldických nauk České republiky, o.s. dne 23. 9. 2005. Praha : Eurolex Bohemia, 2006, s. 45. ISBN 80-86861-13-9

[4] TÓTHOVÁ, M. Právne princípy v rôznych právnych kultúrach. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 86, č. 3, 2003, s. 296. ISSN 0032-6984

ADF28 Ako udržať v politike mravnosť / Alexandra Krsková.

In: OS - Občianska spoločnosť. - ISSN 1335-2296. - Roč. 6, č. 1-2 (2002), s. 53-60.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF29 Poslanie stavovských komôr / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. [9], č. 5-6, (2003), s. 36-45.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 821. ISBN 978-80-89363-33-9

[3] BARTOVÁ, Z. In Patakyová, M. a kol. Obchodný zákonník : komentár. Praha : C.H. Beck, 2008, s. 977. ISBN 978-80-7400-039-3

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva. Žilina : Poradca podnikateľa , 2006, s. 462. ISBN 80-88931-46-0

ADF30 Čomu ešte veríme a čo rešpektujeme? / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 56, č. 10 (2004), s. 1114-1121.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] KRÁLÍČKOVÁ, Z. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 183. ISBN 978-80-210-5053-2

ADF31 Polhodinka s etikou. Profesionálne tajomstvo / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. 1, č. 2 (2000), s. 35-44.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokacie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

ADF32 Nezávislosť ako podstatná črta profesie advokáta / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. 12, č. 7-8 (2006), s. 15-24.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] MARTVOŇ, A. Nezlúčiteľnosť výkonu povolania advokáta a agenta. In Burda, E. et. al. (ed.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2007 : zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 16.-18.4. 2007 v priestoroch ÚZ NR Častá-Papiernička. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2007, s. 621. ISBN 978-80-7160-250-7

[4] MARTVOŇ, A. Nezlúčiteľnosť výkonu povolania advokáta a agenta. In Burda, E. et. al. (ed.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2007 : zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 16.-18.4. 2007 v priestoroch ÚZ NR Častá-Papiernička. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2007, s. 625. ISBN 978-80-7160-250-7

ADF33 Profesionálna etika - zbytočný predmet? / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - Roč. 12, č. 6 (2006), s.28-33.
[Krsková Alexandra (100%)]

ADF34 Načo obradnosť, pompéznosť, ritualizácia súdneho procesu? / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 58, č. 11 (2006), s. 1617-1623.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 309. ISBN 978-80-7400-159-8

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 311. ISBN 978-80-7400-159-8

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 312. ISBN 978-80-7400-159-8

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 314. ISBN 978-80-7400-159-8

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 315. ISBN 978-80-7400-159-8

ADF35 Stereotypy okolo teórie delby moci / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč.79, č.1 (1996), s.55-61.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] PRÍBELSKÝ, P. Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky. In Blaho, P. (ed.) Acta Universitatis Tyrnaviensis - Iuridica S. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, c2009, s. 207. ISBN 978-80-8082-268-2

[4] GANDŽALA, J. Verejná moc a právo. In Chovanec, J. (zost.) Notitiae novae Facultatis iuridicae Universitatis Matthiae Beli neosolii : ročník 10. - 11. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006, s. 259. ISBN 80-8083-261-7

[4] TÓTHOVÁ, Marta: Hlava štátu v systéme delby moci. In Ústavnosť a politika : časopis pre právnu prax, roč. 2, č. 4, 2000, s. 69. ISSN 1335-5368

ADF36 Etika a politika : (o Machiavellim a machiavellizme) : [inauguračná prednáška] / Alexandra Krsková.

In: Ars Notaria : časopis pre notárov. - ISSN 1335-2229. - Roč., č. 3 (2001), s.8-16.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF37 Potrebujeme polícia etický kódex? / Pavol Baláž, Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 45, č. 4 (1993), s. 18-24.

[Baláž Pavel (50%) - Alexandra Krsková (50%)]

ADF38 Obrana filozofie práva, alebo, „Nič nie je praktickejšie ako dobrá teória“ / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 81, č. 3 (1998), s. 227-238.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jura, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF39 Otázniky nad profesijným tajomstvom / Krsková, A..

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 76, č. 5 (1993), s. 443-456.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] ŠTEVČEK, M. et al. Občiansky súdny poriadok : komentár. Praha : C.H. Beck, 2009, s. 329. ISBN 978-80-7400-159-8

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 820. ISBN 978-80-89363-33-9

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2006, s.462. ISBN 80-88931-46-0

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jura, 2000, s. 198. ISBN 85506-93-9

[3] BALGA, J. Polícia, právo a etika. In Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 7, č. 1, 1999, s. 32. ISSN 1210-9126

ADF40 Francúzska právna filozofia cez priezor Archives de Philosophie du droit / Krsková, A..
In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 77, č. 6 (1994), s. 601-607.

[Krsková Alexandra (100%)]

ADF41 Kríza identity sudcu? / Alexandra Krsková.
In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 46, č. 3-4 (1994), s. 10-23.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 750. ISBN 978-80-89363-33-9

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2006, s. 417. ISBN 80-88931-46-0

ADF42 Výber a vzdelávanie sudcov vo Francúzsku / Alexandra Krsková.
In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 46, č. 11-12 (1994), s. 68-71.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] JÁNOŠÍKOVÁ, E. K niektorým otázkam normatívnej teórie. In Machalová, T. (red.) Miesto normatívnej teórie v soudobém právním myšlení : (k odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena) : sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 27. - 28. září 2001 v Brně. Brno : Masarykova univerzita, 2003, s. 74. ISBN 80-210-3052-6

ADF43 Prává ruka sudcu / Alexandra Krsková.
In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 52, č. 4 (2000), s. 397-403.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Osobitná časť. [Bratislava] : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2009, s. 750. ISBN 978-80-89363-33-9

[4] SVÁK, J. - CIBULKA, L. Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva ; Žilina : Poradca podnikateľa, 2006, s. 417. ISBN 80-88931-46-0

[4] DLUGOŠ, R. - BATISOVÁ, K. Postavenie vyššieho súdneho úradníka v slovenskom súdnictve a jeho uplatnenie v občianskom konaní. In Justičná revue : časopis pre právnu prax, roč. 57, č. 12, 2005, s. 1547. ISSN 1335-646

ADF44 Argentína - rodisko Medzinárodnej únie latinského notárstva / Alexandra Krsková, Jozef Opatovský.

In: Ars Notaria : časopis pre notárov. - ISSN 1335-2229. - [Roč. 2], č. 3 (1998), s. 10-15.

[Krsková Alexandra (50%) - Jozef Opatovský]

ADF45 Polhodinka s etikou / Alexandra Krsková.
In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - [Roč. 1], č. 2 (1999), s. 36-39.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokacie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jaga, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF46 Polhodinka s etikou. Publicita a reklama / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - [Roč.1], č. 5 (1999), s. 26-31.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] GAJDOŠOVÁ, M. Reklama pri výkone advokátskeho povolania. In Bulletin slovenskej advokácie, [roč. 5], č. 6-7, 2005, s. 64. ISSN 1335-1079

[4] GAJDOŠOVÁ, M. Reklama pri výkone advokátskeho povolania. In Bulletin slovenskej advokácie, [roč. 5], č. 6-7, 2005, s. 65. ISSN 1335-1079

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokacie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

ADF47 Polhodinka s etikou. Dve strany mince: oddanosť a nezávislosť advokáta / Alexandra Krsková.

In: Bulletin slovenskej advokácie : mesačník Slovenskej advokátskej komory. - ISSN 1335-1079. - [Roč. 1], č. 6 (1999), s. 11-22.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] RUDY, M. Etická a právna zodpovednosť advokáta v slovenskom právnom poriadku. In Bulletin advokacie, [roč. neuved.], č. 11-12, 2004, s. 101. ISSN 1210-6348

[4] ŠVIDROŇ, J. Základy práva duševného vlastníctva. Bratislava: Jaga, 2000, s. 239. ISBN 85506-93-9

ADF48 Dobrodružstvo európskej integrácie a právne myslenie / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 83, č. 3 (2000), s. 189-198.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] ŠVIDROŇ, J. Postmoderna, zneužívanie práva a nový slovenský autorský zákon. In Právny obzor , roč. 83, č. 6, 2000, s. 448. ISSN 0032-6984

AED Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

AED1 Grécke ideály v rímskom politickom myslení / Alexandra Krsková.

In: Ius Romanum schola sapientiae. Pocta profesorovi Petrovi Blahovi / [editori: Peter Mach, Matúš Nemeč, Matej Pekarík]. - [Trnava] : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009. - ISBN 978-80-8082-335-1. - S. 235-250.

[Krsková Alexandra (100%)]

AED2 Činitele formovania právneho vedomia / Alexandra Krsková.

In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comeniae / [zodpovedný redaktor Andrej Bajcura]. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. - S. 155-172.

[Krsková Alexandra (100%)]

AED3 Z histórie úvah o právnom štáte / Alexandra Krsková.

In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : [zborník Právnickej fakulty Univerzity Komenského] : tomus 14/1992 / [zodpovedný redaktor Dušan Stanek]. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1993. - ISBN 80-223-0721-1. - S. 101-111.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] JÁNOŠÍKOVÁ, E. Základy štátovedy. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2002, s. 106. ISBN 80-8054-265-1

AED4 K axiologickým problémom tvorby práva / Alexandra Krsková.

In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : [zborník právnickej fakulty Univerzity Komenského] / [zodpovedný redaktor Štefánia Mertanová]. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, c1991. - ISBN 80-08-01102-5. - s. 143-157.

[Krsková Alexandra (100%)]

AED5 Obrana filozofie ľudských práv / Alexandra Krsková.

In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : [zborník právnickej fakulty Univerzity Komenského] / [zostavovateľ Daniela Gregušová]. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2000. - ISBN 80-223-1426-9. - S. 129-137.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] GRŮŇ, L. Z historie zdanění a daní. In Daně a finance : odborný časopis pro daňové právo a praxi, roč. 15, č. 9, 2007, s. 26. ISSN 1801-6006

AED6 Ětos společnosti a respekt k normám / Alexandra Krsková.

In: Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica : ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2005 / [zostavovateľ Ján Lazar]. - ISBN 80-8078-055-2. - S. 7-26.

[Krsková Alexandra (100%)]

AEF Vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

AEF1 Máme k demokracii upínať svoju nádej alebo sa jej báť? / Alexandra Krsková.

In: Rub a líce demokracie : zborník z konferencie uskutočnenej v Trnave 8. novembra 2006 / Milan Katuninec, Tomáš Zálešák editori. - Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006. - ISBN 80-8082-106-2. - S. 56-66.

[Krsková Alexandra (100%)]

AFA Publikované pozvané príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

AFA1 Od kultúry povinnosti ku kultúre sebalásky / Alexandra Krsková.

In: Právně filosofický odkaz I. Kanta a současné právní myšlení : sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 4.-5. března v Brně, Právnická fakulta MU Brno / redakce sborníku: Tatiana Machalová. - Brno : Masarykova univerzita, 2004. - ISBN 80-210-3508-0. - S. 137-146.

[Křsková Alexandra]

Ohlasy:

[3] ELIÁŠ, K. Teoretické otázky reformy soukromého práva. In Eliáš, K. (ed.) Soukromé právo v pohybu. Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, s. 74. ISBN 80-86898-31-8

AFA2 Úvahy nad sudcovskou etikou / Alexandra Křsková.

In: O soudcovské etice : sborník z přednášek a seminářů / [autorský kolektiv]. - [Praha] : Soudcovská unie ČR, 2006. - S. 14-22.

[Křsková Alexandra (100%)]

AFB Publikované pozvané příspěvky na domácích vědeckých konferencích

AFB1 Užitočné a spravodlivé v práve / Alexandra Křsková.

In: Slušnosť v práve = Anständigkeits im Recht : 2. Lubyho dni : konferencia s medzinárodnou účasťou Trenčianske Teplice 22. - 24. septembra 1992 / zborník zostavili: Jozef Prusák, Emília Bakošová, Naďežda Vaculíková. - Bratislava : Nadácia Štefana Lubyho, 1993. - S. 15-31.

[Křsková Alexandra (100%)]

AFB2 Sebavedomie právnicka a profesijná etika / Alexandra Křsková.

In: Sloboda, právo, bezprávie : 1. Lubyho dni : Trenčianske Teplice 26.-28. septembra 1990 / zborník zostavili Jozef Prusák, Milan Lovíšek. - Bratislava : Katedra teórie štátu a práva PF UK, [1990]. - S. 75-85.

[Křsková Alexandra (100%)]

AFB3 Ľudské práva a étos odriekania / Alexandra Křsková.

In: Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí : materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 27.-29. apríla 1999 v Piešťanoch / [redakčná úprava Andrej Šumec]. - Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999. - ISBN 80-224-0624-4. - S. 343-355.

[Křsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[3] LICHÁ, A. Niektoré filozofické aspekty ústavnej úpravy subjektov ľudských práv v kontexte vývoja. In Hamulák, O. (ed.) Addendum : (sborník vybraných příspěvků). Olomouc, Iuridicum Olomucensis, 2010, s. 40. ISBN 978-80-87382-06-6

[3] LICHÁ, A. Niektoré filozofické aspekty ústavnej úpravy subjektov ľudských práv v kontexte vývoja. In Hamulák, O. (ed.) Addendum : (sborník vybraných příspěvků). Olomouc, Iuridicum Olomucensis, 2010, s. 48. ISBN 978-80-87382-06-6

[3] TELEČ, I. Věc přirozenoprávní. In Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 141, č. 12, s. 1276. ISSN 0231-6625

[3] TELEČ, I. Věc přirozenoprávní. In Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva, roč. 141, č. 12, s. 1289. ISSN 0231-6625

[4] ŠVIDROŇ, J. Postmoderna, zneužívania práva a nový slovenský autorský zákon. In Právny obzor , roč. 83, č. 6, 2000, s. 452. ISSN 0032-6984

- AFB4 Faktory formovania právneho vedomia v socialistickej spoločnosti / Alexandra Krsková.
In: Spoločenské vedomie rozvinutej socialistickej spoločnosti : [zborník vybraných referátov z celoslovenského seminára, ktorý sa uskutočnil 9.-10. novembra 1978 v Piešťanoch] / [za redakciu zodpovedá Gejza Sklenka]. - Bratislava : Ústredný výbor Socialistickej akadémie SSR, [1979]. - S. 73-91.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB5 Pôvodná európska tradícia chápania vzťahu etiky a politiky / Alexandra Krsková.
In: Etika a politika : zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou uskutočnenej v Trnave 23. októbra 2007 / Milan Katuninec, Tomáš Zálešák, Marcel Martinkovič editori. - Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007. - ISBN 978-80-8082-157-9. - S. 23-36.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB6 Možnosti a limity právno-výchovného pôsobenia na robotnícku mládež / Alexandra Krsková.
In: Prehľbovanie a skvalitňovanie systému ochrany detí a mládeže pred negatívnymi javmi : (zborník materiálov z medzirezortnej interdisciplinárnej konferencie, konanej v Bratislave 27.-28. októbra 1988) / [zostavili Darina Tisová, Gabriela Nikšová]. - Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej socialistickej republiky, 1988. - S. 70-73.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB7 Ľudské práva v pôvodnej európskej tradícii / Alexandra Krsková.
In: Ochrana ľudských práv a slobôd v Slovenskej republike 1993 - 2004 : medzinárodná konferencia : 20. mája 2004 / [redakčná a technická úprava Anna Zachová]. - Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2004. - ISBN 80-89016-10-3. - S. 26-33.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB8 Rodina ako tradičná inštitúcia spoločenskej kontroly / Alexandra Krsková.
In: Rodina v súčasnom svete : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 25.-26. novembra 2005 / [editor Ladislav Csontos SJ]. - Trnava : Vydavateľstvo Dobrá kniha, 2005. - ISBN 80-7141-506-5. - S. 91-98.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB9 Hodnotové východiská európskej právnej kultúry / Alexandra Krsková.
In: Sloboda pohybu osôb, služieb, tovaru a kapitálu v systéme európskeho práva : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. a 7. septembra 2005 v Trnave / [zostavil: Jozef Balga]. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2005. - ISBN 80-8054-355-0. - S. 9-17.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB10 Les règles déontologiques de la profession de juge / Alexandra Krsková.
In: Le rôle du juge dans une société démocratique : séminaire sur l'éthique du juge : Trencianske Teplice, les 14 et 15 décembre 1995. - S. 23-30.
[Krsková Alexandra (100%)]
- AFB11 Formovanie základných premis filozofie ľudských práv / Alexandra Krsková.
In: Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia : vedecké podujatie k 50. výročiu založenia Rady Európy a k Medzinárodnému dňu ľudských práv... 9.-10. december 1999 Modra-Harmónia / [zostavovatelia, odborní garanti: Helena Barancová, Alexandra Krsková]. - Bratislava : Iura Edition, 2000. - ISBN 80-88715-14-8. - S. 27-35.
[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] ŠVIDROŇ, J. Postmoderna, zneužívanie práva a nový slovenský autorský zákon. In Právny obzor, roč. 83, č. 6, 2000, s. 452. ISSN 0032-6984

AFB12 Kritika súdnictva a potreba etického kódexu / Alexandra Krsková.

In: Prístup k spravodlivosti - bariéry a východiská. 8 : presvedčivosť a transparentnosť rozhodovania súdov / [spracovali: Eva Kováčechová, Peter Wilfling]. - Pezinok : Via iuris - centrum pre práva občana, 2010. - ISBN 978-80-970467-5-0. - S. 46-50.

[Krsková Alexandra (100%)]

AFB13 Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku / Alexandra Krsková.

In: Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu : seminárny bulletin / Transparency International Slovakia. - Bratislava : Transparency international Slovensko, 2010. - ISBN 978-80-89244-60-7. - S. 30-35.

[Krsková Alexandra (100%)]

AGI Správy o vyriešených vedeckovýskumných úlohách

AGI1 Formovanie právneho vedomia študentov vysokých škôl : čiastková rezortná výskumná úloha MŠ SSR RŠ-V-02/08 : /záverečná práca/ zodpovedná riešiteľka: Emília Bakošová. - Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 1985. - 203 s. - A. Krsková: s. 1-78.

[Emília Bakošová, Ján Cuper, Pavol Dojčák, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (17%), Dagmar Pinková]

BAB Odborné monografie vydané v domácich vydavateľstvách

BAB1 Ochrana robotníckej mládeže pred negatívnymi javmi / Alexandra Krsková, Gabriela Nikšová. - [1. vyd.]. - Bratislava : ÚV Slovenského zväzu žien ŽIVENA, 1988. - 70 s. - (Sprievodca ženy zákonníkom).

[Krsková Alexandra (50%) - Gabriela Nikšová]

BAB2 Štát a právo v otázkach a odpovediach / Jaroslav Chovanec, Ján Cuper, Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. - [227 s.].

[Chovanec Jaroslav (34%) - Ján Cuper (33%), Alexandra Krsková (33%)]

Ohlasy:

[6] LAURINEC, F. Významný edičný počin. In Smena, [roč. neuved.], 4. 1. 1989, s. nie je.

BBB Kapitoly v odborných monografiách vydané v domácich vydavateľstvách

BBB1 Čo je právny poriadok a prečo ho potrebujeme / Alexandra Krsková.

In: Občan a demokracia / Peter Kresák a kolektív. - Bratislava : Nadácia Občan a demokracia, 1997. - ISBN 80-967169-7-2. - S. 15-21.

[Krsková Alexandra (100%)]

BBB2 Právna kultúra / Alexandra Krsková.

In: Občan a demokracia / Peter Kresák a kolektív. - Bratislava : Nadácia Občan a demokracia, 1997. - ISBN 80-967169-7-2. - S. 23-29.

[Krsková Alexandra (100%)]

BBB3 Systém práva, občianska spoločnosť a štát / Alexandra Krsková.

In: Občan a demokracia / Peter Kresák a kolektív. - Bratislava : Nadácia Občan a demokracia, 1997. - ISBN 80-967169-7-2. - S. 31-42.

[Krsková Alexandra (100%)]

BBB4 Idea vyššieho práva a jej historický vývoj / Alexandra Krsková.

In: Občan a demokracia / Peter Kresák a kolektív. - Bratislava : Nadácia Občan a demokracia, 1997. - ISBN 80-967169-7-2. - S. 43-51.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] HORNÁČEK, J. Reflexia slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery v dokumentoch medzinárodnoprávnej povahy. In *Historia et theoria iuris*, roč. 1, č. 1, 2009, s. 94. ISSN 1338-0133

[4] KORENÝ, P. Bezpečnosť a sloboda. In *Filozofia : časopis Filozofického ústavu SAV*, roč. 55, č. 9, 2000, s. 691. ISSN 0046-385X

BCB Učebnice pre základné a stredné školy

BCB1 Občianska výchova pre 8. ročník základných škôl / Alexandra Krsková, Daniela Ďurajková, Alena Drozdíková ; [ilustrácie Lubor Ondráš]. - 4., preprac. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. - 69 s. - ISBN 80-10-00389-1.

[Krsková Alexandra (34%) - Daniela Ďurajková, Alena Drozdíková]

BCB2 A jog alapjai és a fogyasztói érdekvédelem / [Alexandra Krsková, Darina Krátka] ; [translation Németh István]. - 2. kiadás. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2002. - 123 s. - ISBN 80-08-03492-0.

[Krsková Alexandra (80%) - Darina Krátka]

BCB3 Občianska výchova pre 8. ročník základných škôl : základy práva a ochrana spotrebiteľa / Alexandra Krsková, Darina Krátka ; [ilustrácie Lubor Ondráš]. - 3. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. - 92 s. - ISBN 80-08-02755-X.

[Krsková Alexandra (97%) - Darina Krátka]

Ohlasy:

[1] MICHAELS, D.L. - STEVICK, E.D. Europeanization in the „other“ Europe: Writing the nation into „Europe“ education in Slovakia and Estonia. In *Journal of curriculum studies*, vol. 41, iss. 2 (April), 2009, pp. 225-245. ISSN 0022-0272

BCB4 Polgári nevelés az alapkiskola 8. osztálya számára : a jog alapjai és a fogyasztói érdekvédelem / Alexandra Krsková, Darina Krátka ; [translations Gerő János], [ilustrácie Lubor Ondráš]. - 1. kiad. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. - 92 s. - ISBN 80-08-02248-5.

[Krsková Alexandra (50%) - Darina Krátka]

BCB5 Základy práva a ochrana spotrebiteľa / Alexandra Krsková, Darina Krátka. - 1. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1995. - 120 s. - ISBN 80-08-00374-X.

[Krsková Alexandra (80%) - Darina Krátka]

Ohlasy:

[1] MICHAELS, D.L. - STEVICK, E.D. Europeanization in the „other“ Europe: Writing the nation into „Europe“ education in Slovakia and Estonia. In Journal of curriculum studies, vol. 41, iss. 2 (April), 2009, pp. 225-245. ISSN 0022-0272

BCB6 Základy práva a ochrana spotrebiteľa / Alexandra Krsková (80%), Darina Krátka ; [lektorovali: Katarína Feketeová, Štefan Šebesta]. - 7. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2008. - 119 s. - A. Krsková (Základy práva): s. 7-96. - ISBN 978-80-10-01462-0.

[Krsková Alexandra (80%) - Darina Krátka]

BCB7 Polgári nevelés az alapiskola 8. osztálya számára = Občianska výchova pre 8. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským / Alexandra Krsková (33%), Daniela Ďurajková, Alena Drozdíková ; [preklad zo slovenského originálu Dudás Anna], [illustrations Lubor Ondráš, Štefan Kačena], [lektoráľa - lektoroval: Ján Miklóssy, maďarský preklad lektorovala: Bolemant Lilla]. - 2., átdolgoz. kiad. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2008. - 69 s. - ISBN 978-80-10-01015-8.

[Krsková Alexandra (33%) - Daniela Ďurajková, Alena Drozdíková]

BCB8 Základy práva a ochrana spotrebiteľa / Alexandra Krsková(80%), Darina Krátka. - 8. uprav. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo - Mladé letá, 2009. - 119 s. - A. Krsková (Základy práva). - ISBN 978-80-10-01661-7.

[Krsková Alexandra (80%) - Darina Krátka]

BCI Skriptá a učebné texty

BCI1 Základy teórie štátu / Alexandra Krsková, Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková ; [recenzenti: Stanislav Matoušek, Peter Colotka]. - 2., nezmen. vyd. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru. Katedra verejnoprávnych disciplín, 2001. - 87 s. - ISBN 80-8054-176-0.

[Krsková Alexandra (34%) - Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková]

BCI2 Úvod do štúdia práva : (základné pojmy teórie práva) / Alexandra Krsková. - 2. preprac. vyd. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1997. - 166 s. - ISBN 80-8054-033-0.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] BALGA, J. Vplyv novelizácií normatívnych právnych aktov na stabilitu cudzineckého práva. In Králik, J. - Raučinová, P. (zost.) Permanentná novelizácia právnych predpisov a jej vplyv na stabilitu právneho poriadku [elektronický dokument] : zborník. Bratislava : APZ, 2010, s. 57. ISBN 978-80-8082-409-9

[4] BALGA, J. Vplyv novelizácií normatívnych právnych aktov na stabilitu cudzineckého práva. In Králik, J. - Raučinová, P. (zost.) Permanentná novelizácia právnych predpisov a jej vplyv na stabilitu právneho poriadku [elektronický dokument] : zborník. Bratislava : APZ, 2010, s. 61. ISBN 978-80-8082-409-9

[4] BALGA, J. Vplyv novelizácií normatívnych právnych aktov na stabilitu cudzineckého práva. In Králik, J. - Raučinová, P. (zost.) Permanentná novelizácia právnych predpisov a jej vplyv na stabilitu

právneho poriadku [elektronický dokument] : zborník. Bratislava : APZ, 2010, s. 65. ISBN 978-80-8082-409-9

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“ : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2008, s. 20. ISBN 978-80-7314-144-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“ : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2008, s. 21. ISBN 978-80-7314-144-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“ : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2008, s. 24. ISBN 978-80-7314-144-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právních věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. února 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2007, s. 14. ISBN 80-7314-110-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právních věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. února 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2007, s. 15. ISBN 80-7314-110-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právních věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. února 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický inštitút, s. r. o., 2007, s. 18. ISBN 80-7314-110-8

[4] BALGA, J. Stav a perspektívy policajnej správy na Slovensku : (oblasť kontroly cudzineckého režimu). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (zost.). Možnosti rozvoja verejnej správy : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 30.11. 2007 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 143. ISBN 978-80-8054-426-3

[4] SVÁK, J. a kolektív: Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2006, s. 170. ISBN 80-8054-388-7

[4] SVÁK, J. a kolektív: Ústavné právo Slovenskej republiky. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2006, s. 471. ISBN 80-8054-388-7

[4] ZACHAR, A. Základné právne a teoretické východiská operatívnych služieb policajného zboru pri odhaľovaní kriminality na úseku vrážd. In 10 rokov Katedry vyšetrovania - aktuálne problémy teórie a praxe metodiky vyšetrovania: zborník vedecko-odborných prác z teoreticko-praktického seminára zo dňa 15.4.2005 / [zostavili] Jana Viktoriová, Jaroslav Blatníky . Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2005, s. 205. ISBN 80-8054-350-X

[4] LIŠŤ, Miroslav: Odhaľovanie kriminality páchanej v ekonomike. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2001, s. 148. ISBN 80-8054-170-1

[4] LIŠŤ, M. - Furman, L. a kol. Kriminalita páchaná v ekonomike. 1. časť. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1998, s. 21. ISBN 80-8054-085-3

BCI3 Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák, Ján Cuper, Pavel Holländer, Alexandra Krsková, Eva Malcevová. - 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1990. - [184 s.]. - (Vysokoškolské skriptá). - ISBN 80-223-0344-5.

[Prusák Jozef (20%) - Ján Cuper (20%), Pavel Holländer (20%), Alexandra Krsková (20%),
Eva Malcevová (20%)]

Ohlasy:

[4] IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné. I. Bratislava : Iura Edition, 2010, s. 94. ISBN 978-80-8078-308-2

[4] IVOR, J. a kolektív. Trestné právo hmotné : všeobecná časť. I. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 95. ISBN 80-8078-099-4

BCI4 Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák a kolektív. - dotlač 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1992. - 188 s. - (Vysokoškolské skriptá). - ISBN 80-223-0344-5 (2. dotlač 1. vydania).

[Prusák Jozef (20%) - Ján Cuper (20%), Pavel Holländer (20%), Alexandra Krsková (20%),
Eva Malcevová (20%)]

Ohlasy:

[4] GÁLIK, M. Referendum a jeho ústavné zakotvenie. In Hamulák, J. - Martvoň, A. (zost.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2009. 2. časť. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 545. ISBN 978-80-7160-295-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“: zborník. Kunovice : Evropský polytechnický institut, s. r. o., 2008, s. 21. ISBN 978-80-7314-144-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy : (právnoteoretický pohľad). In Králik, J. - Šimonová, J. - Suja, M. (sestav.). „Politika, právo, ekonomika a spoločnosť - súčasnosť a vize do roku 2025“: zborník. Kunovice : Evropský polytechnický institut, s. r. o., 2008, s. 24. ISBN 978-80-7314-144-8

[3] BALGA, J. Princíp legality a jeho aplikácia orgánmi štátnej správy. In Králik, J. - Galajdová, J. (sestav.). „Podíl ekonomických a právních věd na rozvoji veřejné správy a podnikání“ : 3. mezinárodní virtuální vědecká konference 2007 : 15. únor 2007, Kunovice, Česká republika : zborník. Kunovice : Evropský polytechnický institut, s. r. o., 2007, s. 18. ISBN 80-7314-110-8

[4] BALGA, J. Problémy aplikácie súdneho vyhostenia cudzinca z územia Slovenskej republiky. In Záhora, J. [zost.]. Teoretické a aplikačné problémy rekodifikovaného trestného práva : zborník príspevkov z celoštátneho seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 27. novembra 2006. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 21. ISBN 978-80-8054-401-0

[3] GREGOROVÁ, Z. EU social policy - its development and perspectives. In Legal studies and practice journal : research revue, Vol. 14, No 4, 2006, p. 408. ISSN 1210-9126

BCI5 Náčrt dejín európskeho politického a právneho myslenia : (od antiky do konca 19. storočia) / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : ACEpress, 1992. - 246 s. - ISBN 80-85504-00-6.

[Krsková Alexandra (100%)]

Ohlasy:

[4] BRÖSTL, A. Frontisterion, alebo, Búdky pre vzletné myšlienky. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 324. ISBN 978-80-8101-179-5

[4] AZUD, J. Zásady medzinárodného práva. Bratislava : Veda, 2008, s. 176. ISBN 978-80-224-1020-5

[3] CHOVANCOVÁ, J. Filozoficko-právne aspekty spravodlivosti[!] v trestnom práve. In Machalová, T. (ed.) K odkazu Jaroslava Kallaba : právne-historická východiska trestní politiky v procese evropské integrace. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 179. ISBN 978-80-7380-070-3

[4] AZUD, J. Suverenita štátu a jej limity. In In Lysina, P. (zost.) Aktuálne problémy medzinárodného

práva : zborník z medzinárodnej konferencie konanej pri príležitosti 80. narodenín prof. JUDr. Juraja Cútha, DrSc., 23. februára 2006 v Bratislave. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2007, s. 26. ISBN 978-80-7160-227-9

[4] CHOVANCOVÁ, J. Spravodlivosť v trestnom práve : (filozoficko-právne aspekty). In Brezinský, O. - Murdza, K. - Zelenák, Š. (eds.) Miesto spoločenskovedných disciplín v systéme vzdelávania na A PZ : (súčasný stav a perspektívy). Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 96. ISBN 978-80-8054-420-1

[4] CHOVANCOVÁ, J. Spravodlivosť v trestnom práve : (filozoficko-právne aspekty). In Brezinský, O. - Murdza, K. - Zelenák, Š. (eds.) Miesto spoločenskovedných disciplín v systéme vzdelávania na A PZ : (súčasný stav a perspektívy). Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 99. ISBN 978-80-8054-420-1

[3] PINZ, J. - KRÁTKÝ, P. Úvod do právneho myšlení a státovědy. Nymburk : O.P.S., 2006, s. 61. ISBN 80-903773-2-7

[3] PINZ, J. - KRÁTKÝ, P. Úvod do právneho myšlení a státovědy. Nymburk : O.P.S., 2006, s. 241. ISBN 80-903773-2-7

[4] AZUD, J. Suverenita štátu a niektoré otázky jej obmedzení. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 89, č. 4, 2006, s. 350. ISSN 0032-6984.

BCI6 Základné pojmy teórie práva / Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1992.

[Krková Alexandra (100%)]

BCI7 Základné pojmy teórie práva / Alexandra Krsková. - 2. vyd. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1994. - 114 s. - ISBN 80-88751-11-X.

[Krková Alexandra (100%)]

BCI8 Politické a právne ideológie : (buržoázne ideológie 20. storočia) / Alexander Brösl, Pavol Holländer, Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1989. - 95 s. - (Vysokoškolské skriptá). - A. Krsková: s. 31-37, 53-65, 87-93. - ISBN 80-223-0080-2.

[Krková Alexandra (25%) - Pavel Holländer, Alexander Brösl (20%)]

BCI9 Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti / Jozef Prusák, Pavel Holländer, Alexandra Krsková. - 2. dopln. a preprac. vyd. - Bratislava : Omega, s.s., 1991. - 181 s. - ISBN 80-85311-31-1.

[Prusák Jozef (33%) - Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33%)]

BCI10 Základy teórie štátu / Alexandra Krsková, Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková ; [recenzenti: Stanislav Matoušek, Peter Colotka]. - 1. vyd. - Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1998. - 88 s. - A. Krsková: s. 5-12, 49-57, 58-66, 68-76. - ISBN 80-8054-071-3.

[Krková Alexandra (45%) - Eva Jánošíková, Nadežda Vaculíková]

BCI11 Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti / Jozef Prusák, Pavel Holländer, Alexandra Krsková. - 1. vyd. - Bratislava : Omega, s.s., 1990. - 179 s. - ISBN 80-85311-01-1.

[Prusák Jozef (33%) - Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33%)]

Ohlasy:

[4] JÚDA, V. - ONDROVÁ, J. Vznik a zánik politických strán a hnutí v právnom systéme Slovenskej republiky. In Beňa, J. (zost.) Notitiae novae Facultatis iuridicae Universitatis Matthiae Beli neosolii : ročník 6. Banská Bystrica : Právnická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2002, s. 70. ISBN 80-8055-699-7

BCI12 Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák a kolektív. - [1.] dotlač 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1991. - 187 s. - (Vysokoškolské skriptá). - Odporúčaná literatúra. - ISBN 80-223-0344-5 (1. dotlač 1. vydania).

[Jozef Prusák (20%), Ján Cuper (20%), Pavel Holländer (20%), Alexandra Krsková (20%), Eva Malcevová (20%)]

Ohlasy:

[4] ŠKULTÉTY, P. - RAUČINOVÁ, P. - TÓTH, J. Správne právo hmotné. Všeobecná časť. Šamorín : Heuréka, 2009, s. 223. ISBN 978-80-89122-60-8

[4] ŠKULTÉTY, P. Verejná správa a správne právo. Bratislava : Veda, 2008, s. 71. ISBN 978-80-224-1023-6

BDB Heslá v odborných terminologických slovníkoch a encyklopédiách vydaných v domácich vydavateľstvách

BDB1 Gentile, Giovanni; Gentili, Alberico; Godefroy, Denis; Godwin, William; Gratianus; Grotius, Hugo; Hart, Herbert Lionel Adolphus; Hegel, Georg Wilhelm Friedrich / [Alexandra Krsková].

In: Encyclopaedia Beliana : slovenská všeobecná encyklopédia. - Piaty zväzok: Galb - Hir / [vedúca redakcie Anna Prociková]. - 1. vyd. - Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2007. - 670 s. - ISBN 978-80-224-0982-7. - S. 94, 200, 202, 280, 351, 515, 561-562

[Krsková Alexandra (100%)]

BDB2 elegantná právna veda -> práv. humanizmus; etatizmus; exegéza -> práve. (v hesle exegéza); Filmer, Robert, sir; filozofia práva; Fourier, Francois Marie Charles; Fuller, Lon Luvois; fyziokratizmus / [Alexandra Krsková].

In: Encyclopaedia Beliana : slovenská všeobecná encyklopédia / [vedúca redakcie Anna Prociková]. - Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2005. - ISBN 80-224-0847-6. - 698 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

BDB3 Slovník spoločenských vied / Ladislav Kiczko, Marián Košč, Alexandra Krsková, Miroslav Marcelli. - [1. vyd.]. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. - 303 s. - ISBN 80-80-02592-1

[Ladislav Kiczko, Marián Košč, Alexandra Krsková (14%), Miroslav Marcelli]

BDF Odborné práce v domácich nekarentovaných časopisoch

BDF1 Gróf Tocqueville : geniálny politológ o úskaliach demokracie / Alexandra Krsková.

In: Historická revue : vedecko-populárny časopis o dejinách. - ISSN 1335-6550. - Roč. 17, č. 1 (2006), s. 26-28.

[Krsková Alexandra (100%)]

BDF2 Hľadanie dobrého politika, alebo, Ako sme sa uskomnili / Alexandra Krsková.

In: Domino fórum : kritický týždenník pre politiku, ekonomiku, civilizáciu a kultúru. - ISSN 1335-4426. - Roč. 15, č. 19 (2006), s. 10-11.

[Krsková Alexandra (100%)]

BDF3 Návšteva nebola iba zdvorilostná / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnu prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 44, č. 11 (1992), s. 55-59.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF4 Právny štát je keď / Alexandra Krsková.

In: Nové slovo : týždenník pre politiku, hospodárstvo a kultúru. - ISSN 0323-2891. - [Roč. neuved.] ,
č. 27 (5.7.2003), s. 4.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF5 Právna kultúra / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 38, č. 22 (1988), s. 8-11.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF6 Ako ďalej v právnej výchove mládeže? / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 36, č. 3 (1986), s. 9-12.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF7 Deformovanie právneho vedomia úplatkárstvom / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 33, č. 22 (1983), s. 17-19.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF8 O spravodlivosti odmeňovania v socialistickej spoločnosti / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 32, č. 23 (1982), s. 9-12.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF9 Úvaha nad mravným pozadím rozvodu / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 32, č. 8 (1982), s. 15-18.
[Krsková Alexandra (100%)]

BDF10 Účinnnejšie v právno-výchovnom procese / Alexandra Krsková.

In: Osvetová práca : dvojtýždenník pre teóriu a prax kultúry, výchovy a vzdelávania. - ISSN 0231-8911.
- Roč. 32, č. 3 (1982), s. 16-19.
[Krsková Alexandra (100%)]

BED Odborné práce v domácich recenzovaných zborníkoch (konferenčných aj nekonferenčných)

BED1 Pri kolíske európskeho, politického a právneho myslenia / Krsková, A..

In: Učebné texty pre študujúcich na univerzite tretieho veku / Nadežda Hrapková a kolektív. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2000. - ISBN 80-223-1531-1. - S. 9-22.
[Krsková Alexandra (100%)]

DAI Dizertačné a habilitačné práce

DAI1 Etika právnického povolania / Alexandra Krsková. - [1. vyd.]. - Bratislava, 1994. - 187 s. - Bratislava, Univerzita Komenského.

[Krsková Alexandra (100%)]

DAI2 Vybrané axiologické problémy marxistickej teórie práva / Alexandra Krsková. - [1. vyd.]. - Bratislava, 1975. - 243 s. - Dizertačná práca.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI Recenzie v časopisoch a zborníkoch

EDI1 Radoslav Procházka: Dobrá vôľa, spravodlivý rozum (hodnoty a princípy v súdnej praxi) / Alexandra Krsková.

In: Právnik : teoretický časopis pro otázky státu a práva. - ISSN 0231-6625. - Roč. 145, č. 6 (2006), s. 733-735.

Rec. na: Dobrá vôľa, spravodlivý rozum : hodnoty a princípy v súdnej praxi / Radoslav Procházka. - Bratislava : Kalligram, 2005. - ISBN 80-7149-788-6. - 259 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI2 Alexander Bröstl, Dejiny politického a právneho myslenia / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 83, č. 1 (2000), s. 93-94.

Rec. na: Dejiny politického a právneho myslenia / Alexander Bröstl. - Bratislava : IURA EDITION, 1999. - ISBN 80-88715-39-3. - 315 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI3 Macková, A.: Nezávislosť sudcov. Doktorská dizertace / Alexandra Krsková.

In: Justičná revue : časopis pre právnú prax. - ISSN 1335-6461. - Roč. 52, č. 12 (2000), s. 1391-1393.

Rec. na: Nezávislosť sudcov / Alena Macková. - Praha : Vodnář, 1998. - ISBN 80-85889-19-6. - 68 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI4 Radim Seltenreich. Právni humanismus jako výraz evropského právního vývoje (se zvláštním zřetelem k dění na universitách) = (L'humanisme juridique comme l'expression du développement du droit européen à l'égard particulier des événements dans les universités) / Alexandra Krsková. In: Orbis Iuris Romani : journal of ancient law studies / [editorial board P.Blaho...[et al.]]. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - ISBN 80-210-1666-3 (Masarykova univerzita). - ISSN 1211-3425. - S. 100-105.

Rec. na: Právni humanismus jako výraz evropského právního vývoje : (se zvláštním zřetelem k dění na univerzitách) / Radim Seltenreich. - Praha : Karolinum, 1996. - ISBN 80-7184-160-9. - 270 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI5 Renata Boháčková, Základy konstrukce Kelsenovy ryzí nauky právní / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 79, č. 3 (1996), s. 261-262.

Rec. na: Základy konstrukce Kelsenovy ryzí nauky právní / Renata Boháčková. - Brno : Masarykova univerzita, 1995. - ISBN 80-210-11-93-9. - 163 s.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDI6 Lubomír Kubů, Ryzí nauka právní v kontextu buržoázneho právního myšlení. / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 61, č. 3 (1978), s. 249-252.

Rec. na: Ryzí nauka právní v kontextu buržoázneho právního myšlení / Lubomír Kubů. - Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1977. - 101 s.

[Krsková Alexandra]

EDJ Prehľadové práce, odborné preklady v časopisoch a zborníkoch

EDJ1 Profesorovi Prusákovi blahoželáme k šesťdesiatke! / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 85, č. 4 (2002), s. 382.

[Krsková Alexandra (100%)]

EDJ2 Filozofický význam rímskeho práva : schéma referátu predneseného v Ženeve v rámci cyklu prednášok ... / Michel Villey pre zborník preložila a skrátila Alexandra Krsková; Alexandra Krsková.

In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : pocta prof. JUDr. Karolovi Rebrovi, DrSc. k 80. narodeninám, venovaná Právnickou fakultou Univerzity Komenského / [zostavovateľ Peter Blaho]. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1994. - ISBN 80-223-0764-5. - S. 155-163.

[Villey Michel]

EDJ3 K sedemdesiatinám prof. JUDr. Petra Blahu, CSc. / Alexandra Krsková.

In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - ISSN 0032-6984. - Roč. 92, č. 1 (2009), s. 69-70.

[Krsková Alexandra (100%)]

FAI Redakčné a zostavovateľské práce knižného charakteru (bibliografie, encyklopédie, katalógy, slovníky, zborníky...)

FAI1 Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia : vedecké podujatie k 50. výročiu založenia Rady Európy a k Medzinárodnému dňu ľudských práv... : 9.-10. december 1999 Modra-Harmónia / [zostavovatelia, odborní garanti: Helena Barancová, Alexandra Krsková]. - 1. vyd. - Bratislava : Iura Edition, 2000. - 160 s. - ISBN 80-88715-14-8.

Ohlasy:

[4] OTTOVÁ, E. Teória práva. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 296. ISBN 80-89122-37-X

GII Rôzne publikácie a dokumenty, ktoré nemožno zaradiť do žiadnej z predchádzajúcich kategórií

GII1 Základy teórie práva / Alexandra Krsková. - [1. vyd.]. - Bratislava : Inštitút pre verejnú správu, 1997. - 26 s. - ISBN 80-85327-20-1.
[Krsková Alexandra (100%)]

9. decembra 2011

De arte boni et aequi
Pocta k životnému jubileu Alexandry Krskovej

Radoslav Procházka, Marek Káčer (eds.)

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Návrh obálky Marek Petržalka

Vydalo vydavateľstvo TYPUS UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, v roku 2012 ako 100. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

ISBN 978-80-8082-520-1